

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

JACQUES MARITAIN
HARSANYI LAJOS
ZEMPLÉN GYÖRGY
JÉKELY ZOLTÁN
GIOVANNI PAPINI
LÉKÓ BÉLA
ALFRED DE LAMARTINE
P.GYÉRESSY B. ÁGOSTON O.S.P.
NAGY MÉDA
BENEDEK MARCELL
SZABOLCSI BENCE
TÚZ TAMÁS
PIERRE GERLIER BÍBOROS
RÓNAY GYÖRGY
ORKONYI LAJOS
KÁROLY ANDRÁS
NÉMETH ANTAL
SOÓS LÁSZLÓ
HAYTS GÉZA
írásai

1948 FEBRUAR

2

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Jacques Maritain</i> : A jelen pillanat három legsúlyosabb problémája	65
<i>Ilarsányi Lajos</i> : Néha villámlik, Az angyalok csodálkozása. (Versek)	67
<i>Zemplén György</i> : Sorselemző lélektan	68
<i>Jékely Zoltán</i> : November dicsérete, Álom, Zengő nevek. (Versek)	75
<i>Giovanni Papini</i> : VI. Celesztin Pápa levelei az emberekhez	77
<i>Lékó Béla</i> : Newman útja az Egyházhoz	82
<i>Alfred de Lamartine</i> : Magány. (Vers, Rónay György fordítása)	90
<i>P. Gyéressy B. Ágoston O. S. B.</i> : Magyar Madonnák	92
<i>Nagy Méda</i> : A hidatverő szűz. (Vers)	96
<i>Benedek Marcell</i> : A mártír	97
<i>Szabolcsi Bence</i> : A velencei félhomály zeneköltője: Antonio Vivaldi	100
<i>Tűz Tamás</i> : Beszélgetés Kis szent Terézszel csillagfényénél. (Vers)	103

SZEMLE:

A munkásosztály nyomorúsága. (Gerlier bíboros nyilatkozata)	104
<i>Rónay György</i> : Francia hit, francia lélek	105
<i>Orkonyi Lajos</i> : A nemzetközi összeműködés jövő lehetőségei	108

SZÍNHÁZ:

<i>Károly András</i> : Katolikus Színház — túl a katakombán	110
<i>Németh Antal</i> : A „korszerűtlen” Hedda Gabler	112

FILM:

<i>Soós László</i> : Film Bernadette-ről	115
--	-----

KÉPZŐMŰVÉSZET:

<i>Hayts Géza</i> : A magyar grafika száz éve.. .. .	117
--	-----

KÖNYVEK: <i>Szabolcsi Bence</i> : Beethoven (Prahács Margit); <i>Eugenio d'Ors</i> : Ferdinánd és Izabella (Passuth László); <i>Sárközi György</i> új Faust fordítása (Vidor Miklós); <i>Tízparancsolat</i> (Lőrincz Imre); <i>Upton Sinclair</i> : Tág a kapu (H. Boros Vilma); <i>Maxim Gorkij</i> : Artamónovok (Iványi Sándor)	119
---	-----

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Perneczky Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigília munkaközösség. Kéziratokat *Doromby Károly* segédszerkesztőhöz, Budapest, II., Trombitás-út 37. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint: Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. Felelős: Ketskés János.

A JELEN PILLANAT HÁROM LEGSÚLYOSABB PROBLÉMÁJA

Jacques Maritain, mint a francia delegáció feje, legutóbb az UNESCO mexikói kongresszusán nagyhatású megnyitó beszédet mondott, amelynek legfontosabb részét alább közöljük. Miután kifejtette, hogy a legnagyobb esztelenség volna belenyugodni az emberiséget fenyegető katasztrófába: „a félelem reflexe valósággal vonzza a veszélyt, amelytől a legjobban rettegünk”, rátért a jelen pillanat három legsúlyosabb problémájára — ez az a rész, amelyet közlünk — és meghatározta, hogy ezekkel kapcsolatban mi legyen az UNESCO kötelessége.

Az emberi történelemben a szellem mindig elkésve ballag az anyag és az események után. Ma már nagyon is világosan látjuk, hogy a szellem néhány életbevágóan fontos kötelességét nem teljesítette, pedig a világ elvárta volna tőle és ez a mulasztás sokba kerülhet még az emberiségnek. A légkör, amelyben élünk, mérgezett marad mindaddig, míg bizonyos lényeges problémákat nem fogunk világosan megfogalmazni és legalább a szellem síkján nem tudunk megoldást ajánlani az embereknek. Ezek közül a problémák közül háromra szeretnék rámutatni; mindhárom merőben más területre vonatkozik.

Az első a machiavellizmus és a „reálpolitika” problémája. A háború utáni világ szellemi szanalása azt kívánta volna, hogyha már, sajnos, az államok egymásközötti viszonyában nem is érvényesült, legalább a népek öntudatában világosan éljen az az igazság, hogy minden olyan tanítás, amely szerint a politika közömbös a jó és rossz iránt, a leggyilkosabb tévtanok közé tartozik; hogy a machiavellizmus, ha pillanatnyilag sikereket is ér el, előbb-utóbb katasztrófához vezet; hogy az abszolút machiavellizmus felfalja a mérsékelt machiavellizmust; hogy a machiavellizmus elve és hatóereje — legyen az mérsékelt vagy abszolút — csakis a politikai igazságosság elvével és hatóerejével győzhető le, olyan szellemi légkörben, ahol a hősies akarat érvényre juthat.

A második probléma a kollektív bűn problémája. Ha egy nép kollektíve követ el bűnt, rászorítható-e kollektív erkölcsi felemelkedésre? Az elvont okoskodás és a gyakorlati megítélés számára nincs ennél nehezebb és veszélyesebb probléma. Mióta a nemzetiszocialista Németország vétett az emberiség ellen, nincs ennél fojtogatottabb kérdés: nem helyes, hogy az embereket olyan sokáig bizonytalanságban hagyjuk efelől.

Hogy egyetlen nemzet keze sem tiszta, hogy ami a történelmi konfliktusok távolabbi eredetét illeti, mindnyájuknak van mit a saját szemükre hányniok, az kétségtelen, de itt nem erről van szó. Az sem a kérdés lényege, hogy az állam és a vezetők által elkövetett bűnök történelmi szankciókat vonnak-e maguk után, amelyek az egész nemzetet érintik és hogy a nemzetnek ezeket nemcsak úgy kell tekintenie, mint elkerülhetetlen, hanem mint igazságos szankciókat. A lényeg az, hogy a nép, amely engedte, hogy megfertőzzék, tudatában van-e betegségének és az illető népközösség tagjai, még azok is, akik nem fertőződtek meg, sőt egyénileg esetleg harcoltak a kór ellen, elismerik-e, hogy az illető közösség bűnt követett el.

Nem jó, ha egy nép megalázkodik mások előtt, de az sem jó, ha megmerevedik gögijében. Van olyan meaculpázás, a megaláztatásnak olyan elfogadása, amely aláássa egy nemzet méltóságát, viszont, ha egy nép megtagadja a mea culpát, hazudik saját lelkiismeretének és gyűlöletet szít más népek ellen, nem kevésbé ássa alá egy nemzet méltóságát. Nincs kiút ebből a dilemmából?

Nem volna lehetséges elismerni, fájdalommal és lelki erővel, hogy a nép, amelyhez tartozunk, bűnöket követett el és ugyanakkor azt kívánni, hogy helyrehozza ezeket a bűnöket és megszabaduljon tőlük, hiszen egy nép, amelynek eltökélt szándéka, hogy erkölcsileg felemelkedjék, éppen ezzel tesz tanubizonyosságot arról, hogy meg akarja őrizni nemzeti méltóságát. A német nép le akarván igázni a világot és rábizván magát a Führerre, aki a romlásba vitte a mindennek fölé helyezett nemzeti érdek nevében, hallatlan verséget szenvedett; ma ennek következményeit nyögi és nekünk emberi kötelességünk, hogy szenvedésében szánjuk őt. De az volna reá nézve a legnagyobb tragédia, ha egy ilyen szenvedésből nem származnék számára haszon, ha nem ébresztené fel benne a felelősségérzetet és egyszersmind az elkövetett bűntől való irtózást s az akaratot, hogy egy erkölcsileg tiszta légkörben, méltón szolgálja az emberi közösség ügyét. A népeknek segíteniök kell őt abban, hogy legyőzze a kétségbeesést. De azoknak, akinek gondjuk van a német nép lelki felemelkedésére — és itt elsősorban azokra gondolok, akik magában Németországban örködnek a németek erkölcsi és vallási érdekei fölött — kötelessége megmondani neki az igazságot; nem azért, hogy megalázza és elszomorítsa, hanem hogy azt nyujtsák, amit szerencsétlenségében joga van tőlük várni, ami erkölcsi újjászületésének előfeltétele. Ha valahol, itt nem lehet eléggé hangsúlyozni a lélek elsőbbségét. Ha a német öntudat mélyén nem ébred fel egyszerre a megbánás és a reménység, a férfias megbánás és a jogos reménység, a német kérdés sok baj forrása lesz még, nemcsak a német nép, hanem az egész világ békéje szempontjából.

A harmadik probléma, amelynek fontosságával mindannyian tisztában vagyunk, a tudomány és technika emberi értékének és emberi felhasználásának kérdése. Az atomkorszak beköszöntése egyszerre leleplezte a világ előtt ennek a kérdésnek szörnyű arcát. Az ember ma már nem gondolja többé, hogy a tudomány és technika egymagukban is biztosítani tudják az emberi faj haladását és boldogságát. Inkább elborzad, ha a pusztításra és katasztrófákra gondol, amelyeknek okozói lehetnek. A tudomány emberei lelkiismeretüket kérdezik; a legmélyebb tisztelettel kell gondolnunk olyan lángeszű tudós aggodalmára, mint Einstein és megkísérelnünk felmérni a dráma egész jelentőségét, amely ilyen aggodalmat váltott ki belőle.

Nem elég a népek figyelmét felhívni a világ végét jelentő katasztrófára, amelyet a modern természettudomány legújabb felfedezései okozhatnak egy esetleges újabb világháború esetén. A félelem nem teszi bölcsőbbé az embert. Nem elegendő hirdetni, hogy ugyanezek a vívmányok, ha békés célok szolgálatába állítjuk őket, az emberiség számára soha nem látott jólét és szabadság lehetőségeit jelentik. A lehetőségek még nem teszik boldoggá az embert. Tudatára kell ébrednünk annak, hogy beléptünk a történelem egy döntő fontosságú korszakába, amikor a végveszélyt csak úgy kerülhetjük el, ha a hatalom gígászi eszközeit, amelyeket a tudománynak az anyag fölötti uralma adott kezünkbe, alávetjük a józan észnek és legyőzzük az irracionális kísértéseket, amelyekre az emberi nem — főleg kollektív síkon — olyan hajlamos. Meg kell értenünk, hogy van egy belső hierarchia, van vitális összefüggés a lélek erői között; hogy a tudomány sajátos területe az eszközök világa, de ami a célokat illeti, azok nem a tudomány hatáskörébe tartoznak, hanem a bölcsességébe, amely mérhetetlenül több; hogy nem lesz béke a világban, sem szabadság, sem emberi méltóság addig, amíg a civilizáció felépítésében és az emberek öntudatában — a tudósokéban is — nem egyeztetjük össze a tudományt és a bölcsességet, és a tudomány alkalmazását nem vetjük alá az erkölcsi normáknak és az emberi élet valódi céljának. Volt idő, amikor azt vártuk a tudománytól, hogy eldöntse az etika, metafizika és a vallás problémáit és a tudósokra úgy tekintettünk, mint akik azt a szellemi hatalmat képviselik, amely a haladás békés útján vezeti majd az emberiséget. Ma meg kell védenünk a tudományt azokkal szemben, akik többet kértek tőle, mint amennyit adni képes és most okatlanul azzal vádolják, hogy csődbe jutott. Másrészt azt látjuk, hogy a tudósok lelkében súlyos harcok

dúlnak emberi lelkiismeretük és tudományos munkájuk felhasználásának lehetőségei között. Hiszen nem egyszer azt látjuk, hogy az államok úgy tekintik a tudomány embereit, mint valami bányákat, amelyeket az új, tudományos felfedezések terén elért teljesítményeik különösen értékké tesznek. A tudomány és tudós méltósága forog veszélyben; hogy megőrizhessük és megmentsük ezt a méltóságot, hogy az az emberiség javára váljék és ne pusztulását okozza, szükség van a bölcsesség renaissance-ára, arra, hogy a kultúrába újra bevezessük az etikai, metafizikai és vallási igazságokat és kibékítsük egymással a tudományt és bölcséséget.

NÉHA VILLÁMLIK

Az ablakom alatt már
Nem szólnak víg zenék.
A nap lehúnyja lassan
Roppant arany szemét.

Villámlik néha-néha.
Az este csupa fenség.
Jön-jön felém a másik
Villámló végtelenség.

Mint útrakész zarándok
Beburkolózom állig
És nézem, hogy a távol
Hogyan villámlik.

Harsányi Lajos

AZ ANGYALOK CSODÁLKOZÁSA

Nem éhezünk, nem szomjazunk,
Nem ismerjük a könnyet.
A létünk szárnyaló erő
S mint lepke szárnya: könnyed.

Halál nem vár reánk soha,
Az élet soha nem fáj,
Görög ligetnél ékeőbb
Mennysorságunk: e szent táj.

A boldogságunk cseppje is
Nagyobb, mint minden tenger
És mégse vágyódik közénk
A föld pora: az ember.

Harsányi Lajos

SORSELEMZŐ LÉLEKTAN

A Középkor alkonyá óta a nyugateurópai gondolkodásban mindinkább megerősödött az az áramlat, amely a szaktudományokat a bölcseleti és teológiai problémák tárgyalásától elkülöníteni törekedett. Tudományelméleti szempontból kétségtelenül helyes és egészséges volt ez a törekvés. A módszertani szempontok elkülönítése és a határsértések gondos elkerülése értékés gyümölcsöket termelt. Felépült a természettudományok: a fizika, a kémia, a biológia hatalmas épülete, amely a tapasztalásra és esetleg a matematikai rendszerezésre támaszkodva közelebb vitte az embert a természet megértéséhez és messzemenően lehetővé tette az ember uralmát a természet erői felett. Érdekes szellemtörténeti jelenség, hogy a tudományos szempontok elhatárolódása sokkal kevésbé sikerült a lélektani tudományok területén. Teljesen csődöt mondott a vállalkozás, amely az emberi lelket tisztán a fizikai természettudomány módszereivel akarta megközelíteni. A sivár méricskélő és elemeket összegező lélektani kutatással szemben hamarosan jelentkezett a visszahatás, amely az emberi élet egészét akarja megérteni és az emberlét értelmének, az emberi sors mélységeinek kutatását tűzi ki célul. Szellemtörténeti lélektan, életfilozófia, existencializmus, mélylélektan, orvosi pszichológiák, alklélektan többé-kevésbé ennek a követelménynek ígézetéből táplálkoznak. Bármennyire törekszik is a lélektan szaktudománnyá alakulni, bármennyire hangsúlyozza is a megfigyelés, a tapasztalás egyedül jogosult módszertani eljárásait, akarva nem akarva a lélektani kutatásba mindig belecsúszik egy kis filozófia. A nagy természet titkait vizsgálhatja a tudós elvonatkozva a létproblémák mélyebb értelmezésétől. Ha az átfogóbb szintézis és világmagyarázat lehetőségét eleve kétségbe nem vonja és nem utasítja a mítosz, a legendák vagy az érzelmi világ lecsapódásainak ködös birodalmába, akkor eredményeinek értéke valóban csak a tapasztalás és a mérés kritériumai alapján bírálható el. A lélekbúvár nehezebb helyzetben dolgozik. Vízgálatainak tárgya az eleven ember, aki tudatosan és szabad elhatározások lehetőségével áll benne az élet és a lét összefüggéseiben. A konkrét eleven emberi lélek megértéséhez édes keveset segít, ha megállapítjuk, hogy például az alkotó lángelme ilyen vagy olyan hormon túltermelésének következménye. A kutatás, a megfigyelés és az egyszerű leírás előbb-utóbb beleütközik az emberlét nagy sorsproblémáiba. A lélekbúvárnak nyilatkoznia kell, hogyan képes az emberi élet és emberi sors egészét értelmezni.

Ezeket a szempontokat figyelembe kell vennünk, ha valamely lélektani elmélet értékét méltányosan akarjuk elbírálni. Különösen érvényesülnek a jelzett szempontok, ha a katolikus világnézet alapján mondunk ítéletet. A lélektani elmélet elsősorban szaktudomány. Közvetlen mértéke nem lehet más, mint a szaktudományos tapasztalás. Annyit ér, amennyi tapasztalást épít bele feltevéseibe és amennyi új ismeretre és meglátásra vezet el feltevései révén. A jól megalapozott szaktudományos elmélet önmagában közömbös világnézeti és bölcseleti szempontból. De már nem közömbösek azok a következmények, amelyeket az elmélet hirdetője levezethet a szaktudományos teóriából. Nagyon megnehezíti a bölcslő helyzetét, ha a lélekbúvár megállapításai eleve veszélyeztetni látszanak világnézeti álláspontját, viszont könnyebb a tudományos összegezés, ha a lélektani tények értelmezése már önmagában kedvez a bölcseleti elgondolásoknak.

A modern lélektan történetében kétségtelenül a leggyökeresebb, forradalmi jelentőségű fordulatot Freud pszichoanalitikus elmélete jelentette. Legmélyebb jelentőségében ez a lélektani álláspont felszámolt a pusztán sztatikus lélekszemlélettel és arra vállalkozott, hogy az emberi sors változásait, esélyeit,

szeszélyes kanyargásait értelmezze. A titkos kulcs, amely a lélekelemzés szerint az embersors dinamikus mélységeit feltárni hivatott: a tudatalatti világ, vagy amint újabban mondani szokták: a mélylélektani folyamatok megragadása. A tudatalatti világ az ösztönök világa. Az emberi lélek mélyén ősi hajlandóságok, irracionális vágyak élnek, amelyek tisztán jelentkeznek a gyermekkorban, de azután a nevelés és a társadalmi befolyásolás révén kialakul a fejlődő gyermekben az Én, aki kénytelen elfojtani az ősi ösztönöket. Az ösztönös világ és az Én ütközésének drámájában bontakozik ki az ember sorsa. Az élet megrendítő élményei lelki sérüléseket, működési zavarokat okozhatnak az emberi pszichében. Az ösztönkonfliktus okozza a lelki élet elferdüléseit, neurotikus vagy bűnöző hajlandóságait. A normális embernek sikerül az ösztönproblémákat úgy ahogy megoldani. Sokszor elég az elfojtás, máskor sikerül a szublimálás, az elfojtott ösztön érvényesítése a kulturális élet magasabb rétegeiben.

Szondi Lipót magyar ideg orvos és lélekbúvár sorsanalízis néven fejlesztette tovább a mélylélektan gondolatait. Tudományos vizsgálódásainak kiindulópontja és központi problémája azonban nem a freudi értelemben vett mélylélektani elmélet, hanem a génbiológiai szemlélet. Freud nem tagadja az ösztönök biológiai megalapozottságát, azonban nem gyümölcsözteti különösképpen azt a tényt, hogy ösztöneink átöröklött hajlandóságokban gyökereznek. Szondi tanításának középpontja a génikus ösztönelmélet. Az ösztönök genealógiailag levezetett rendszerére építi fel lélektanát. Az ösztönös hajlandóságok mellett különleges szerepet juttat a szellemi Énnek, amely eredetében és működésében már tülemelkedik az ösztönök genealógiai meghatározottságain, bár az ösztönök hajlandóságaival sajátos összefüggésben működik.

Az ember élete — mondja Szondi — tervszerű folyamat, sorsa nem a vak véletlen műve. Az ember meghatározott terv szerint születik, választ élettársat, barátot, pályát és eszményeket, meghatározott terv szerint betegszik meg és hal meg. A sorselemzés feladata, hogy megragadja a tervet, amely minden egyes ember életén végigvonul, feltárja azokat a szálakat, amelyekből az emberi élet és az emberi sors szöttese szövődik. A sors nem külső körülmények hálója, amelybe szándékaink ellenére belekeveredünk, hanem belső adottságaink, ösztönös választásaink eredménye.

A sors alapvető tényezője az ösztön. Az ösztön átöröklésen nyugvó hajlandóság és cselekvési mechanizmus, amelynek forrása az öröklési állomány ösztön-génjeiben keresendő. A gének ősi hajlandóságok és lehetőségek hordozói. A modern átöröklésemélet szerint nemzedékről nemzedékre adódnak át a csirasejtek mikroszkópikus adottságainak közvetítésével az ősök hajlandóságai. Az ösztönökben él a hajlandóság, az ösztönzés, hogy ősi állapotokat újra felújítsanak. Ami valaha valóság volt őseink életében, újra életre akar kelni bennünk, ösztöneink törekvésében. Az ösztön törekvés egy ősi állapot visszaállítása. Az ösztönökben megszólalnak az ősök, szót kérnek elődeink, szembe találjuk magunkat a multtal, a mult élni akar, törekszik újra jelenné válni. Az ősök életrekelése, az ösztönös hajlandóságok érvényesülése bonyolult folyamat. Egy-egy tulajdonságra, alapvető hajlandóságra nézve különböző irányok lehetségesek, az ősök ellentétes lehetőségekre készítik fel utódaikat. Amint a szem színére nézve nyerhet valaki szülőtől különböző szemszínre hajlamosító készséget, úgy az ösztönök világában is ellentétes áramlatok találkoznak az utódban. A modern biológiában ezt a tényt úgy fejezik ki, hogy az utód az illető tulajdonságra nézve heterozygota. Az ellentétes irányok feszültsége küzdelmet eredményez. Megtörténik az első sorsdöntő ütközet a gének világában. Az egyik génikus áramlásnak sikerül érvényre juttatni a benne foglalt ösképet, a másik kénytelen visszavonulni. Az egyik eredeti mivoltában nyilatkozik meg, míg a másik a lappangó állapotába kerül. A lappangó ősök, az első génikus küzdelemben alulmaradt hajlandóságok alkotják elsősorban azt, amit a mélylélektan tudatalattinak nevez. Freud a tudatalatti értelmezésénél elsősorban az elfojtott, kiszorított tartalmakra volt figyelemmel, bár nem tagadta az ősi ösztönök alapvető jelentőségét. Szondi elméletében a hangsúly az ősi génikus tartalmakon

nyugszik. A tudatalatti világ lappangó hajlandóságai nem maradnak tétlenek. Egyrészt állandóan kielégülésre, érvényesülésre törekşenek, másrészt a mélybõl kerülõ úton keresnek kibontakozást. Az elsõ törekvés gyümölcse lehet az élet folyamán egy-egy újabb, talán nem várt tulajdonság felszínre jutása. Igaz, az ellenkezõ folyamat is nagyon könnyen megvalósulhat. A környezeti hatások, a lelkiismeret, az Én állástfoglalása visszaszoríthat egy-egy megnyilatkozott hajlandóságot: ebben az esetben beszélhetünk a freudi értelemben vett elfojtásról vagy kizsorításról. A második törekvés a kerülõ út. A ki nem elégült ösztön érvényesülni akar. Eredeti mivoltában meg nem nyilatkozhat. A mélybõl irányítja tehát az ember ösztönös választásait. A lappangó ösztön hajlamosít esetleg betegsége vagy bûnözésre, de a lappangó ösztön irányítja kapcsolatainkat embertársainkhoz, a személyes kapcsolatokon keresztül pedig pálya és eszmény választásainkat. Az ösztön megnyilatkozása lehet társadalmilag káros, értéktelen, de lehet társasértékû, szocializált és felemelkedhetik a szublimálás útján a szellemi kultúra magaslataira is.

Aki eddig figyelemmel kísérte az emberi alakulás sorsanalitikus elméletét, méltán gondolhatná, hogy az ösztön monizmus világában járunk. Az ember öröklött hajlandóságai, a gének belsõ küzdelmében és a génikus ösztönhajlandóságoknak a társadalmi gátlásokkal való ütközésében bontakoznak ki. Az ember sorsát meghatározzák ösztönei. Szondi felfogása távol áll ettõl az egyoldalúságtól. Nagyon jól látja, hogy az ösztön egymagában az emberi lét nagy titkát meg nem magyarázhatja. De helyesen látja azt is, hogy a biológiai kutatás és a lélektani megfigyelés módszere a lelki világ másik titokzatos tényezõjét közvetlenül meg nem ragadhatja. Igazi tudóshoz illõ alázatossággal jelzi, hol vannak ismeretének határai. Az öröklött hajlandóságokban gyökerezõ ösztönök utak, amelyek a domináns ösztönkör vagy ösztönkörök céljának elérésére vezetnek. Az ösztön sorsa azonban nemcsak az ösztön belsõ dinamizmusától függ. Az emberi sors értelmezése feltételezi egy magasabb lelki instancia létezését, amelyet legcélszerûbben Szellemnek nevezünk. A bölcselet és a teológia — mondja Szondi — nevezheti ezt a magasabb tényezõt lelkiismeretnek, szabadakaratnak, gondviselésnek. A génbiológiai módszer megállapítja, hogy van valami, az ösztönök fölé magasodó tényezõ, amely egy bizonyos keretben az ösztön útját megszabja. Az ösztön útja sokfelé ágazhat. A sínek le vannak fektetve, ezeken változtatni nem áll módunkban. Azonban a Szellem kezében van — normális esetekben — a választás, merre menjen az ösztön. Természetes, talán társadalomellenes módon érvényesüljön-e, avagy beleilleszkedik a társadalmi környezetbe, értékes munka forrásává váljék, sõt szolgálatára szegõdjék a kultúrának és a humanitásnak. A domináns ösztön meghatároz egy-egy keretet. Ez a tény nem alacsonyítja le emberi méltóságunkat, hiszen tudjuk, hogy mindenkibõl nem lehet minden. Sõt mélyebb értelmezésben azt kell mondanunk, hogy az isteni gondviselés éppen az ösztönös hajlandóságok, tehetségek és képességek sokfélesége révén gondoskodik arról, hogy az emberi élet és a kultúra minden ága megtalálja a maga hivatott munkáit. Senki soha nem gondolt arra, hogy vonzalmunkat, hajlandóságunkat valamely pálya vagy hivatás irányában, vonzódásunkat egyik személy, ellenszenvünket másik személy irányában, érdeklõdésünket valamely sajátos eszmékörrel szemben, szabad és tudatos elhatározásunk gyümölcseének tekintse. A sorsanalízis nem tesz mást, minthogy ennek a ténynek, az irracionális vonzalmak és hajlandóságok tényének, szaktudományos biológiai és lélektani értelmezését adja. Biológiailag a gének készítenek fel bennünket valamely értékkör iránt való fogékonyságra. Lélektanilag pedig ez a hajlandóság és fogékonyság megnyilatkozik abban, hogy az illetõ értékkör tárgyai iránt sajátos lelki érzékenységgel, fogékonysággal, modern kifejezéssel élve ráhangzási lehetõséggel rendelkezünk. Ennek a fogékonyságnak eredménye, hogy az illetõ körben hatékony motívumok, akarati indítékok különleges vonzóerõvel bírnak számunkra. Maga a döntés, az elhatározás azonban a szabad szellemi Én kezében van. Egyetemes emberi értékek, a vallás és az erkölcs eszményei irányában alapjában véve minden emberben

megtalálható legalább a minimális fogékonyság. Az egyes sajátos értékkörök, ebből a szempontból a vallási és etikai értékkör iránt való fogékonyság is egyénileg változik. Ennek a változatosságnak gyökerét a géneken alapuló ösztönös hajlandóságokban kell keresnünk. A szabad szellemi Én feladata, hogy a rendelkezésre álló motívumok közül az egyén lehetőségeinek megfelelően a legértékesebbeket kiválassza és ezek szerint irányítsa életét. Sorsunk kerete tehát adva, de tényleges tartalommal a Szellem tölti ki ezt a keretet.

Természetesen a biológiai ösztöntan kutatója ezeket a magasabb szempontokat nem hangoztatja vizsgálódásainak minden állomásán. A tényeket, a folyamatokat figyeli meg, azt vizsgálja, hogy a kísérletileg és tapasztalatilag megközelíthető adottságokból hogyan képes az emberi sors kibontakozására némi fényt deríteni. Minthogy azonban a kifejtett alapelveket nemcsak burkoltan, hanem kifejezetten elismeri, az etikum és a szabadság oldaláról elmélete ellen kifogást emelni nem lehet. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy bizonyos hajlandóságok oly erővel jelentkezhetnek, különösen beteges esetekben, hogy a szabad elhatározást lehetetlenné teszik. Ez a tény is magától értetődő és a teológia sem ütközik meg azon, ha bizonyos testi diszpozíciók eredményeit kénytelenek vagyunk beszámíthatatlanoknak minősíteni.

A test és a lélek lényegi egysége a keresztény bölcseletnek ősi és megdönthetetlen tétele. A modern biológiai és lélektani kutatások új fényben tárlják fel ennek a bölcseleti elgondolásnak termékenységét. Már Aquinói szent Tamás rámutatott arra, hogy az egyéni jellegzetességek alapja testi folyamatokban keresendő. A modern génbiológiai elmélet ennek a klasszikus fogalmazásnak ad szilárd tudományos alapot. Ebből a szempontból azonban érthetővé és menthetővé válik az a tény, hogy a lélekbűvár nem hivatkozik szüntelenül a magasabbrendű tényezők szerepére. Nemcsak azért, mert módszeres elvei a szellemi világot közvetlenül nem ragadhatják meg és a szellemi valóságot csak nyomaiban szemlélhetik. A lélek és a test szoros egysége következtében a közvetlen tapasztalás előtt nem különül el a források különbözősége. A cselekvés egységében egybefonódik szellem és ösztön hatása. A bölcseletnek gondosan ketté kell választani a két tényezőt, a lélekbűvár megfigyelése számára azonban egységes egészben adódik e többrétű folyamat. Ha tehát a lélekbűvár elvileg elismeri a Szellem létezését és befolyását, akkor bátran jellemezheti a lelki folyamatokat arról az oldalról, amely az ő megfigyelése számára közvetlenül hozzáférhető: az ösztön oldalról. Amit megállapít, az igaz, ha nem is foglalja magában a teljes igazságot. Ezt a teljes igazságot nem szabad kétségbevonnia, de nem is kell feltétlenül a kutató munka minden egyes állomásán hangoztatni. Szondi elméletének értékét és szépségét világnézeti szempontból abban látom, hogy egyrészt megmarad a legszigorúbb szaktudományos kutatás útjain és eredményeit aláveti a tapasztalati ellenőrzésnek, másrészt a keresztény bölcselet és teológia felé nyitva hagyja az utat. Kifejezetten elismeri a szellemi hatóerők működését, bár megállapítja — jogosan —, hogy ezen tényezők vizsgálata már túlmutat kutatásainak területén. Az „irányítható fatalizmus”, amint Szondi világnézeti szempontból saját elméletét nevezi, a keresztény bölcselet világában elfogadható értelmezést nyerhet. Nem szabad azonban Szondi értékelésénél soha elfelejtenünk, hogy elmélete elsősorban és közvetlenül nem világnézet, hanem biológiai és lélektani szaktudomány, melynek értékét tapasztalati igazolhatósága dönti el. Természetszerűen világnézetté egészül ki, mint az emberlét egyetemes értelmezésének kísérlete, világnézeti megállapításai azonban nem ellenkeznek a keresztény életszemlélettel, ha annak magaslatait nem is éri el.

Nézzük már most, hogyan állunk a sorsanalízissel, mint tudományos elmélettel és milyen képet nyerünk az emberről, ha a sorsanalitikus ösztöntan részletes megoldásainak szempontjából vizsgáljuk.

A sorsanalízis tapasztalati igazolása az örökléstan adataira és a családkutatás tényeire támaszkodik. Részben eredménye, részben azonban igazolása is a feltevések használhatóságának a Szondi-féle genoteszt.

A sorsanalízis ösztöntana az örökléstan adataira támaszkodik. Ösztönös

jelenségnek csak azt fogadja el, ami örökléstanilag igazolódik. Az egyes ösztönkörök önálló létének megállapításánál a döntő kriterium az önálló öröklési menet kimutatása. Örökléstani bizonyítás csak széleskörű családkutatás útján lehetséges. Szondi a családkutatásnak a hagyományos biológiai vizsgálatokon túlmenő módszerét alkalmazza. Nem éri be a vérrokonok vizsgálatával, hanem megfigyeli a vizsgált egyén családjába házasság útján belekapcsolódó egyének tulajdonságait is. Ez a megfigyelés igazolja Szondi génbiológiai feltevését, hogy nemcsak a vérrokonság, hanem a génrokonság is döntő szerepet játszik az egyén sorsalakulásában. A családkutatók eredményeként kiderül, hogy a lappangó génnek befolyásolják az egyént szerelmi, barát-, pályaválasztásaiban, sőt jellemzők megbetegedésére és halálának nemére is. „Schicksalsanalyse” című nagy munkája (Benno Schwabe, Basel, 1944) részletesen ismerteti kutatásainak eredményét. Talán nem lehet elfojtani egy-egy kérdést és kételyt ennek a hatalmas munkának tanulmányozásánál. Kétségtelen azonban, hogy az alapvető szempontokat figyelembe véve a kutatás igazolja Szondi eredményeit. Nem lehet a véletlen műve, hogy egy-egy élettárs választásnál a vizsgált egyén rokonságában ugyanolyan megbetegedések, hivatások találhatók, mint szerelmi partnerének rokonságában, hogy a pályaválasztásnál a vér- és génrokonok tekintélyes része rokon pályán működik vagy a pálya-géncsoport jellegzetességeinek megfelelő betegségben szenved.

A génbiológiai vizsgálatok vezették Szondit ösztönrendszerének felállításához. Freud lényegében csak két ösztönt ismert: a gyönyör elvre építő nemi ösztönt és a valóság elv álláspontját képviselő Én-ösztönt. Később az énes és a nemi ösztönöket életösztön néven foglalta össze és velük szembe állította a halálösztönt. Szondi ösztönrendszere sokkal gazdagabb és mélyebben megalapozott. Annyi ösztönkört fogad el, ahány önálló öröklésmenetet fedezhetünk fel. Génbiológiai családkutatásai meggyőzték arról, hogy a klasszikus pszichiatria öröklődő betegségei tulajdonképpen ösztönbetegségek. Normálpszichológiailag tehát annyi ösztönkört lehet feltételezni, ahány öröklődő ösztönbetegség létezését lehet igazolni. Általánosan elismert két nagy betegségkör: a schizofor-m-paranoid, azaz az Én elváltozásaival járó és a cirkuláris, (maniakodépresszív), a világhoz való kapcsolat zavarai-val járó betegség. Ehhez járul még az epileptoid és hisztériás betegségek köre, amelyeknek közös vonásuk, hogy az indulati élet megbetegedései. Végül ide sorolandók a nemi élet elhajlásai, a szadizmus és a homoszexualitás. Ezen az alapon állít fel Szondi négy ösztönkört: az énes ösztönök, a világhoz való kötődés ösztöneinek, a nemi élet és az indulati élet, a meglepni akarás ösztöneinek körét.

A modern lélektani irányokkal szemben megmutatkozó ellenszenvnek egyik leggazdagabb forrása az a tény, hogy ezek a lélektanok igen jelentős szerepet tulajdonítanak a lelki megbetegedéseknek. A látszat gyakran az, hogy végelemzésben mindenki beteg, a normális csak a lelki rendellenességnek egy-egy véletlen, szerencsés határeset. Minthogy pedig senki sem veszi szívesen, hogyha lelkivilágát pszichopathológiailag értelmezik, kész az idegenkedés a modern lélektan, főleg a mélylélektan tanításaival szemben. Kétségtelen, hogy a modern lélektan egyes ágai nagyon nagy szerepet tulajdonítanak a lelki rendellenességeknek. Ennek oka elsősorban az, hogy a pszichológia úttörő harcosai tekintélyes részben ideggyógyászok voltak, akik a betegségek értelmezésére és gyógyítására állították fel elméleteiket. Érthető tehát az is, ha a terminológiában, fogalmazásban körtani eredményeiket túlzott fokban átviszik a normális egyéniségre is. Módszertanilag kétségtelenül nagy jelentősége van a lelki betegségek tanulmányozásának. A betegség felnagyítva, mintaszerűen, saját összefüggéséből kiszakítva jelenít meg egy-egy lelki tulajdonságot, amely így világosabban tanulmányozható, mint a normális egyénnél, akit éppen a különböző jellegű harmonikus egyensúlyja jellemez. A helyes szemlélet azonban nem a betegség határeseteként kezeli a normális embert, hanem a betegséget értelmezi a normális elhajlásaként. Így kell érteni Szondi ösztöntanát is. Ha a rendszer kiépítésében elsődrendű szerepet játszottak is a beteg ösztönök, mint homoszexuali-

tás, szadizmus, exhibíció, paranoia stb., ez nem jelenti, hogy az emberi egyéniség beteg ösztönökből szövődik össze. Mindenki megvannak azok az ösztönök, amelyek egyikének vagy másikának megbetegedései a jelzett ösztönbetegségek. A lélektani értelmezés felkutatja ezeket az ösztönös hajlandóságokat és ezeknek kölcsönhatásából magyarázza az emberi egyéniség és sorsalakulás jellegzetességeit. Ebből a szempontból mélyebb értelmezést nyer a szublimálás és szocializálás sokat vitatott kérdése is. Az ösztön örökletes biológiai adottság. Egyrészt hajlandóság, fogékonyság valamilyen értékkör irányában, másrészt velünk született mechanizmus, amely a cél ismerete nélkül célszerűen működik az ösztön sajátos energiáinak szolgálatában. Az ösztön közvetlen célja a kielégülés az ősi mechanizmusok segítségével. Az ösztön célja azonban ezeknek megkerülésével is elérhető. Az ösztönös hajlandóság érvényesülhet, ha az ösztön energiája, természetes energiájával rokon, de magasabb területre tevődik át. A biológus örökléstani kutatásai megállapíthatják, hogy ilyen egymás felé emelkedő, egymásnak megfelelő síkok léteznek. A bölcselő tudja, hogy ez az átalakulás magasabb tényezőnek, a Szellemnek közreműködését is feltételezi. Szondi nagy érdeme, hogy a kísérleti anyag gondos feltárásával megmutatja az utat a Szellem világa felé, ahová már nem lép be az ösztönök biológiai kutatója. Betegség esetén lehet az ösztön iránya olyan, hogy a Szellem ereje már nem képes magasabb síkra emelni. A gyógyítás, a nevelés sok esetben azonban ilyenkor is képes lesz eredményeket elérni. Ma már látjuk sok esetben a baj forrását. Ha még nem találjuk meg minden esetben a megfelelő orvosszert, ennek oka nem az elmélet, hanem a kutató tökéletlensége. A mélylélektan, a sorsanalízis ma még fejlődő tudomány. Bizonyára eljön az idő, amikor eredményei a keresztény etika szempontjainak maradéknélkül való érvényesítése mellett átvihetők nagyobb mértékben a gyakorlatba is.

Szondi ösztöntanának legeredetibb és legmélyebb része az énes ösztönökről szóló elmélete. Az Én ösztönös értelmezése sajátos analitikus hagyomány. Freud Én-ösztoné az alkalmazkodó és a felettes Énné szublimált ősi ösztön. Jung az individuáció útján a magasabbrendű Én kibontakozását az ősi, kollektív tudatalatti képekkel, az arche-típusokkal megvívott küzdelemben jellemzi. Szondi mélyebben lát. Elméletében megszólalnak a lélekismeret legősibb hagyományai, a platói logosz-biosz gondolat emlékei, amelyeknek korunkban Klages adott oly drámai módon kifejezést. Szondi elmélete kerüli a mítoszt és a metafizikát. Az Én szerinte két ösztönös tényezőből szövődik össze: egyik a tudatosítás szükséglete, másik az állásfoglalás igénye. Az állat is megismeri a külvilág tényeit. Belső világának ösztönös szükségleteit azonban csak az ember képes megismerni. Az éntágító ösztön felszínre hozza a tudatalatti világ mélyén szunnyadó ösztönös tartalmakat és ezáltal igyekszik az Én határait kitégíteni a végtelen felé. Az Én kitégítésének határai is vannak. A korlátlan éntágítás szétvetné az Én kereteit és paranoid megbetegedéseket okozna. Az éntágítás szükségletével szemben áll az állásfoglaló Én működése. Alacsonyabb fokon félelmi, hasznossági indítékok alapján korlátozza az Én kibontakozását, fojtja el a feltört tartalmakat és iparkodik a külvilág, a társadalom követelményeivel igazodni. Magasabb síkban tudatosan állást foglal, egyes törekvéseket elfogad, az Énbe beépít, másokat elutasít. Az éntágító és az énelzáró ösztön működéséből, az egyes ösztönkörök sajátos energiáinak felhasználásával bontakozik ki az emberi egyéniség és alakul ki az egyes ember sorsa.

Az énes ösztönök működését a biológiai öröklésmentek és a lélektani elemzés igazolja. Talán különösnek hangzik, ha éppen a szellemi világ leg-sajátosabb területén, a tudatosítás és az állásfoglalás körében is szót kérnek az ösztönök. Az énes ösztönök működése csak hajlandóságokat szolgáltat a Szellem szolgálatára. Ebben a pontban különösképpen áll mindaz, amit fentebb Szellem és ösztön összefüggéseiről mondtunk. Az énes ösztönök csak a szellemi tényező szolgálatában értelmezhetők. A biológus számára azonban elég ennek a ténynek elismerése, feladatát megoldotta, ha megfelelően jellemzi és a gének

oldaláról örökléstanilag megvilágítja azokat a folyamatokat, amely teljes értelmüket csak a szellemi Én működéseinek feltételezésével nyerik el.

Végül néhány szót a Szondi-féle genotesztről. A kísérlet nagyon egyszerű. Lelki rendellenességekben szenvedő, beteg és bűnöző egyének arcképére adja meg az egyén a szimpatia vagy antipatia reakciót. A választások alapjairól készülő grafikon visszatükrözi az egyén ösztöneinek helyzetét az összegyéniségben, utalást ad sorsának jelen állapotára és alakulási lehetőségeire. Az ismételt felvételekkel nyert képletek nagy lehetőségeket nyújtanak mind a betegségek diagnosztikájához, mind pedig az egészségesek jellemzéséhez. El kell utasítanunk azt a téves felfogást, hogy aki egy-egy beteget szimpatikusnak ítél, választásával elárulja a benne lappangó hasonló betegséget. Minden választási reakció csak annyit mond meg, milyen helyzetben van az illető ösztön, különösképpen az Énhez való vonatkozásában. Normális embereknél szó sem lehet tehát arról, hogy betegségeket kényszerítsünk rájuk a teszt alapján. Viszont a teszt kiválóan alkalmas betegségek leleplezésére is. Eredetét is innen merítette, ezért oly sok az orvosi műszó a terminológiában. A sorsanalitikus vizsgálatok ma éppen arra irányulnak, hogy az eredetileg betegségjelző teszt normális karakterológiai értelmezését minél tökéletesebben kidolgozzuk. A mai emberek egy csoportja kétkedve és vállvonogatva mosolyog ezeken a kísérleteken. Mások veszedelmes játéknak tartják a lélek belső titkainak elemzését. Ismét mások az ellenkező végletbe esnek és minden lelki probléma megoldását a genoteszt vizsgálatától remélik. Az igazság ismét a középúton van. A Szondi teszt tudományos értékét oly méretű tapasztalás, tényeknek és korrelációknak tömege igazolja, hogy lényegi használhatóságát alig vonja kétségbe, aki kissé mélyebben foglalkozott vele. Természetesen nem lehet egy táblázatot betanulva, azonnal pontos eredményekhez eljutni. Aki elmélyedve tanulmányozza, akinek módjában áll egy-egy nehezebb esetben elmerülni, az csodálkozva látja, mint adja meg a teszt az emberek sajátos jellegzetességeit, mint különíti el a humanista, észembert a gyakorlati ösztönembertől, mint mutat rá sorsdöntő tényezőkre, amelyek nem egyszer — sajnos — szomorú igazolást nyernek a vizsgált egyén további élet-történetében. Nem szabad azonban a tesztől csodákat várni. Az emberi egyéniség, a szabadság és a kegyelem mélységei felett vergődő emberi lélek titkát egy lélektani reakció primitív formulákkal teljes egészében sohasem lesz képes visszatükrözni. A teszt olyan, mint egy Röntgen-felvétel: megrajzolja a keretet, a csontvázat, a tevékenységek ritmusát; tartalmat, színt és hangot ennek a képnek csak az élő valóság közvetlen szemlélete adhat. Sorsdöntő kérdésekben soha nem szabad dönten, amíg meg nem néztem magát a valóságot. A kettő együtt: a teszt felvétel és az eset kimerítő ismerete gazdag lehetőségeket nyújt az orvos, a nevelő, a lélekbúvár részére. Végül nem tagadható, hogy a teszt „veszedelmes”. Nem játék és nem való avatatlan kontárok kezébe. Értelmezése nagyfokú felelősségtudatot, a lélektannak és a körülményeknek alapos ismeretét követeli. Az orvos és a nevelő számára igen nagy szolgáltatokat tehet, de nem kell eredményeit feltétlenül közölni a vizsgálati személlyel. A lelki irányítás, az orvosság a beteg lélek számára egyes esetekben a tudatosításon keresztül halad, de sok esetben könnyebben segítünk embertársunkon, ha problémáinak igazi gyökereit nem tárjuk fel előtte, hanem csak a követendő magatartást írjuk elő számára. A lelkiismeretes és hozzáértő nevelő kezében a teszt értékes eszköz lehet, amelyet nem szabad az ebédutáni szórakozások nivójára süllyeszteni.

A tudományos világ érdeklődéssel várja Szondi Svájcban készülő és hamarosan megjelenő könyvét, az „Experimentelle Triebdiagnostik”-ot, amelyik, reméljük, teljes egészében hozzáférhetővé teszi a kiváló magyar biológus és pszichológus rendszerét. A fentiekben csak arra akartam rámutatni, hogy a keresztény világnézet milyen követelményeket támaszt a sorsanalízissel szemben. Szondi elmélete alapvető vonásaiban megfelel ezeknek a követelményeknek. Nem materialista, mert elfogadja a Szellem felsőbbrendű szerepét, nem determinista, mert az Én állásfoglalásától teszi függővé az ösztön kielégülésének saját-

tos útját. Azt sem lehet mondani, hogy kétkulacsos, nyárspolgári-életszemlé-
letre vezet, amely nem ismeri a lemondást és rosszabb Freud analitikus elmé-
leténél. Amikor Szondi az ösztön kielégüléséről beszél a lelki élet valamely
magasabb síkjában, akkor már tulajdonképpen a Szellem szava szólal meg. Az
ösztön csak a nyersanyagot szolgáltatja, amelyet a szellem alakít. Ez a kielégü-
lés nem is a szó biológiai értelmében vett kielégülés. Hiszen az ösztön biológiai
igényei közvetlenül nem érvényesülnek. Sőt éppen ellenkezőleg: ennek a maga-
sabb síkban történő kielégülésnek ára: a lemondás; lemondás az alacsonyabb
nívón történő kielégülésről. Az elmélet azt tanítja, hogy valamilyen módon
az ösztönös hajlandóságnak meg kell találnia az érvényesülését. Megtalálhatja
a természet rendelése szerint az etikum követelményeinek megfelelően termé-
szetes úton is, — hiszen a keresztény erkölcsstan nem a természet kiirtását,
hanem megszentelését hivatott előmozdítani —, ha pedig ez a természetes út
nem járható, akkor fordul a kerülő út felé. Az ösztön természetéből következik,
hogy ezt tényleg meg is találja. Nem kell mesterségesen keresni az utat: aki
saját lelkiismeretének szava szerint keresi az életprobléma ideális megoldását,
aki követi azokat a vonzásokat, amelyekre egyéni alkata hajlamosítja és ezeket
a hajlandóságokat a keresztény etikum igényei szerint bontakoztatja ki, az ter-
mészeteszerűen megtalálja az ösztönproblémák megoldását. A megoldáshoz sok
értékes irányítást adhat Szondi elmélete és kísérlete. Az ösztönök nyersanyagá-
ból így épülhet fel a Szellem és a Kegyelem világa az emberi lélek mélységeiben.

NOVEMBER DICSÉRETE

November!

Mintha az esztendő minden jaja
ködös kavernáidba sűrösülne,
te, évszakoknak sepulcretuma!
Halottidéző, rom-táraidon
borzongva járok föl-le, föl-le.

A lombzúgásra, mondd, emlékszel-e?
Ó, hol van a türkiz-visszfényű sátor,
színes gyümölcsök kandi ékszere
— mikor a kert hörgésektől zajos
s apró nyöszörgések karától...

Egy véghetetlen, csuklyás gyászmenet
megy harminc éjt-napot vigasztalatlan,
nyomában iszonyú gyász-zene zeng —
így vivék Bocskay úr tetemét
Kassától Kolozsvárig bús csapatban.

November!

Már átítattad minden idegem
s mintha az őskori növényi létre
emlékezném, úgy vacog a szívem
ha öldöklő szeled cibálni kezd,
s testvérként nézek minden falevéltre.

Jékely Zoltán

ÁLOM

Ki mondaná meg, mi ütött szíven?
Talán az ősz?
Tán múltó életem?

Szememből egy könnycsepp kibuggyant:
a Tenger kínja benne volt.
Egy falevélre hullt
s én felragadtam megszállott-mohóan.

Három szent szót írtam reá:
az Ember kínja benne volt.

Jaj, jaj, hiába keresem
azt a három gyönyörű szót!

Jékely Zoltán

ZENGŐ NEVEK

Hadrév,
Sáronberke,
Kalotaszentkirály —
Didergő fészkek az erdélyi rengetegben!
Neveteket ki ejthetné ki szebben,
Mint én az emlékezés áhítatában.

Zentelke,
Asszonynépe,
Szépkenyerűszentmárton,
S Detrehem, ki Betlehemet idézed —
hogyan elszakított töletek a végzet,
lelkem térképén egyre pirosultok.

Régi vitézek lábnyomán kelt virágok,
hervadt bokréták kopjás, árva dombon —
valahányszor neveteket kimondom,
álmodozásom sólyomszárnyra kap.

Némelyitek mint húsvéti harangszó —
másban egy fejedelem csizmás lépte döng,
csillagfény csillan s ékes pártagyöngy,
ha felderengtek az őszi éjszakában.

Erdély lelkéből lelkedzett nevek,
ti maradtatok nekem e világon!
De meghalljátok-e bús szólóngatásom
s hívásomra jösztek-e közelebb?

Jékely Zoltán

VI. CELESZTIN PÁPA LEVELEI AZ EMBEREKHEZ*

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA

Felesleges itt elmondani Hatodik Celesztin Pápa életét. Azok a fejezetek, amelyeket a történelem neki szentelt, korának sötét háttéréből sugárzó fényrel telt lapjai a történelemnek. A kortársak és az utódok ítélete szerint egyike volt a legnagyobb Főpapoknak, akik a három királyság koronáját hordozták. Egy szeretettől égő és bölcs, hitben megingathatatlan pápa emlékezetét hagyta maga után, aki az igazság védelmezésében nem egyszer olyan rettenetetlennek mutatkozott, hogy a félnékek szemében csaknem vakmerőnek látszott. Lángoló, ékesen szóló, heves, mindig Krisztus tűzében izzó egyéniség volt. Az egyetlen hiba, amelyet csodálatos egyetértésben ellenfelei és tanácsadói a szemére vetettek, határtalan eredetisége és lelki egyszerűsége. Vértanuként halt meg, amint mindenki tudja, a Nagy Uldözés utolsó napjaiban.

Ezeket a leveleket, amelyek most először jelennek meg fordításban, különös véletlen folytán találtam meg újra egy régen eltörölt kolostor kézirat-tárában, eltemetett kis kódexben, amely eddig kikerülte a történészek kutatását. A fordítást legnagyobb gonddal, csaknem szószertint végeztem, jöllehet a latin szövegben a szakadt papír miatt nem kicsiny hiányok vannak és egyes szavak szinte olvashatatlanok.

Hatodik Celesztin rettenetes, zivataros, véres korszakban élt, eléggé hasonlón a mai korhoz, amelyben mi élünk, — amikor úgy látszott, hogy a Sátán „ennek a világnak a fejedelme” végsőkéig megfeszíti erejét, hogy az emberi nemet tömeggyilkos kétségbeesésbe és mindannak elpusztításába taszítsa, ami irányítja és besugározza az életet. Úgy látszott akkor, mint ma, hogy az emberek egy sötét örület rettenetes rohamától megrázva és felforgatva elfelejtették vagy megtagadták az igazságosság minden érzését és a szeretet minden indulatát. De Celesztin nem hallgatott és nem hagyta magát legyőzetni annak a hitványságnak a kísértéseitől, amely igen gyakran az okosság tisztas nevével leplezi magát. Nyiltan beszélt: mindenkihez szólt és nemcsak azokhoz, akik őt Krisztus Helytartójának ismerték el; a bátor szívből fakadó ígéket, mint fénylő nyilakat szegezte valamennyi ember szívébe.

Ezek a levelek, amelyek a Hitvalló és Vértanu Főpap nemes és fellobbanó lelkét tárták fel, éppen ezért alkalmasak arra, hogy napjainkban is fényt árasztanak, vigasztaljanak, irányítsanak, felrázzanak, megindítsanak és lángragyujtsanak. Nemcsak a keresztényekhez intézte ezeket, hanem valamennyi emberhez, mindenfajta társadalmi osztályból és minden nemzetből, és különösen azokhoz, akik eszmélnék és szenvednek, mindenkihez, aki a keresztény emberfölkötti eszmény megvalósítása által sóvárog a megváltás után.

A GAZDAGOKHOZ

Fiaim!

Kételkedtem abban, hogy kell-e szólnom hozzátok vagy sem. Rólatok az ítéletet már évezredekkel ezelőtt kimondta az, aki engem küld és ez annyira világos, hogy csak kevés magyarázatra szorul. De emlékszem arra is, hogy

* Részlet az író nemrégén megjelent ilyen című könyvéből.

Ő nem űzte el magától a gazdag ifjút, hogy nem utasította vissza, hogy leüljön a publikánusok asztalához és az utolsó pillanatig barátjának nevezte azt a tanítványát, aki magánál pénzt tartott, kért és fogadott el. A gazdagok számára sokkal nehezebb az út a mennyek országába, de nem mindig lehetetlen. De a gazdagok, közöttük még azok is, akiket keresztényeknek neveztek és gondoltak, csak kevesen tudták megjárni ezt az utat, és ezért rabszolgák maradtak és mások szolgásgát állandóvá tették. De ügyeltek arra, hogy amikor a gazdagokat emlitem, a dúsgazdagokat értem, akik megszédíték magukat, a lehetetlen harácsolókat, a tőke és a vagyon halmozóit és nem azokat, akik becsületes munkájukból élnek gondoktól mentesen.

Ha a mai ember az alávalóság és gonoszság trágyadombjára van kivetve, ha az embert a hamisság és kapzsiság harapásai örlik, az nagyrészt a vagyonban duskálódó túlgazdagok bűne. Hozzátok is akarok szólni a nyomorúságokról, az esztelenségekről, a boldogtalanságokról, felelősségekről, — abban a reményben, hogy legalább is valaki közületek megrendül s magára eszmél és jóra fordítja, ami a gonoszság bére volt.

Mindenek ellenére szólni fogok hozzátok a szegénységekről. Igazában mondom nektek: szegények vagytok, akik azt hiszik magukról, hogy gazdagok. A modern gazdagság nem csillan meg többé az arany képében, úgy mint a régi. S az arany sem volt végeredményben más, mint egy kicsiny darab hideg és csillogó fém, lemezekben vagy rudakban és nem tudott addig táplálékot és igazi életörömet nyújtani, amíg nem váltották be az élet fenntartására és élvezetére szükséges más javakra. Önmagáért és önmagában haszontalan teher volt, félelem és bosszúság okozója, alig volt jó más egyébre, minthogy nők nyakán és karján csillogjon.

Ma azonban a gazdagságnak jelképe és hordozója még kérészéletűbb és szennyesebb anyag: a papír. Tinéktek rendszerint nincs egyebetek a pénzszekevényekben, mint szögletes papirosok, amelyeknek értéke kizárólag mások hiszékenységtől, az államok ígéreteitől, a válságok és háborúk forgandóságától függ. Megértük, hogy voltak egész népek, ahol milliónyi ilyen hitvány szögletes papírra volt szükség, hogy egy maréknyi lisztet lehessen kapni, annyit, amennyi alig elegendő ahhoz, hogy egy nappal távolabb tartsa a halált. Ha egyszer a szúk és hangyák mesébeillő inváziója lepné el az emberek házait, gazdagságtoknak mindez a nyoma és jele rövid hónapok leforgása alatt nem lenne más, mint kisöpörni való szemét.

Örültök, mikor arra gondoltok, hogy ezeket a szennyes papírszeleteket kézzel fogható, kíváncsú és élvezetet nyújtó javakra becserélhetitek. A ti gyógyíthatatlan szegénységeitek ebben a hamis ábrándban is megnyilvánul. Az igazi gazdagság nem más, mint azoknak a dolgoknak a tényleges használata, amelyek biztosítják és széppé teszik az életet; igazi gazdagság a szabadság, függetlenség, egészség, a lélek derűje, lehetőség és könnyedség a javak felhasználásában és elérésében, vagyis bírni őket a maguk mivoltában, nem pedig jelképes és jogszerű látszat nyomán. Ha ez a valódi értelme a gazdagságnak, akkor ti gazdagok, vajmi kevéssel rendelkeztek, amit sajátotoknak mondhattok. Azok a házak, amelyekről azt képzelitek, hogy ti vagytok a gazdái, valójában azok tulajdonai, akik lakják és akik kárpótlásul adnak nektek valami keveset abból a képzeletbeli és a sors játékára bízott gazdagságból, amit a papírpénz jelent. A föld, amelyre azt mondjátok, hogy ti vagytok a birtokosa, verítékük jogán nagyrészt azoké a családoké, akik azt megművelik, másrészt pedig a költőké és festőké, akik képesek felfedezni és feltárni a szépségét. Gyaraitok arra szolgálnak, hogy sok munkásnak megélhetést nyutsanak és ennek a munkának az eredményeit ti csak igen csekély mértékben használhatjátok fel, mert azoknak kell átengednetek, akik kárpótlásul adnak egy keveset azokból a hitvány papirokból, amelyeknek bírására olyan mohóknak mutatjátok magatokat. Valójában mást nem tekinthettek tulajdonotoknak, mint azt a szobát, amelyben laktok, az ágyat, amelyben alusztok, az ételt, amit a falákság hajt le torkotokon, a ruhákat, amiket felvesztek. És mivel egyszerre nem lakhattok

csak egy házban, nem aludhattok csak egy ágyban, nem ölthettek fel többet egy ruhánál és egy étkezésnél nem nyelhetek le egy borjúcombos vagy csirkét, valójában nektek sincs sokkal több dolgotok az élők között, mint a legtöbb embernek akár a legalacsonyabb sorban is. Vagyonotok hatalmas lehet a szerződések és részvények papírjain, de csak a képzelődés gögijében, mert a tényleges birtok, amit használtok és élveztek, nem sokkal nagyobb, mint akárki élé.

Az erdő fája, amely úgy tűnik előttetek, mintha tiétek lenne, valójában a madaraké, amelyek fészket raknak ottan, az erdőben járóké, akik örvendezni tudnak látványán és zúgása zenéjén, a koldusé, aki száraz rőzsét talál tövében, hogy meggyujtsa vele tűzét. A drága és ritka könyvek, amelyeket könyvtár-szobákba zárva őriztek, nem jelentenek addig igazi gazdagságot, amíg nem akad valaki, aki olvasni, megérteni és csodálni tudja őket; a híres képek, amelyeket szobák falára függeszttek, elég gyakran inkább azokéi, akik nézni, élvezni, leírni és tekintetükkel és szellemükkel birtokukba tudják venni azokat. Ti csak ideiglenes kezelői és reszkető őrői vagytok azoknak a kincseknek, amelyekről csak az egyre inkább kétségbevonat jogszerű megegyezés alapján képzelitek, hogy a ti tulajdonotok. Ha a magántulajdon a régi meghatározás szerint a jóra és rosszra való tetszőleges felhasználás képességét jelenti, akkor csak egy igen kicsiny része ennek a tiétek a jóra való használatban, míg ezzel szemben az önkényes felhasználásnak a törvény, a közfelfogás és a félelem egyre jobban gátat emel előttetek.

A helyzetetek még nyomorúságosabb, ha a rabszolgaságot jelentő pompán és bűnös fényűzésen túl tekintve azokra a károokra és ámtásokra gondolunk, amelyeknek megtévesztő gazdagságtok kitesz titeket. Hogy épségben megtartásotok, kezeljétek, gyümölcsöztessétek, növeljétek és megőriztétek tulajdonotokat, egész sereg személyzetre van szükségtek, akik szokás szerint lenéznek és becsapnak titeket. Örökös bizalmatlanságra vagytok ezért kárhoztatva, a lélek önmardosó nyugtalanságára, a hűtlenségtől való örökös félelemre, a kihasználástól és hűtlen kezeléstől való rettegetre. Szolgáitok megvetnek titeket, vetélytársaitok irigyelnek, örökösseitek titokban a halálotokat kívánják.

Maga az a gazdagság, amely titeket annyira nyom és terhel, az is állandó veszélyben forog. Mindenki el akar ragadni belőle valamit és még többet szerezni, mint amennyit tud. A tolvajok kifosztanak titeket, a csalók becsapnak, a zshiványok kirabolnak, a haszonlesők elpredálnak, a kincstár lehúzza a maradék bőrt rólatok. Annak ellenére, hogy fősvénységek gyakran megsebezhetetlen, mégsem tudtok mindig ellenállni a nélkülözők könyörgéseinek, a jótékony-célokra gyűjtőknek, az emberbaráti szeretet nevében nyilvánosan vagy magán-úton történő zsebmetszéseknek. A hízelgőknek és parazitáknak többet sikerül kicsikarni tőletek, mint amit magatok is akarnátok, a kontárok megostromolnak benneteket, a csődbejutottak veszik birtokukba azt, ami a tiétek volt, a nők drágán fizettetik meg úgynevezett „kegyeiket”, a zörgő érdemrendek és címek szeszélyes vágya a politikusok adófizetőivé tesz titeket s a romlottság és törtetés arra kényszerítenek, hogy mindenféle zsaroló fajzat előtt nyissátok ki pénztárcátokat.

Mindehhez járul a nép gyűlölete, a jóllakott hitványok irigysége, a demagógok cselszövéséi, a forradalmárok nyílt ellenségeskedése, a kisajátításoknak és elkobzásoknak állandó veszedelme. A gazdagtól mindenki akar valamit, de senki sem szereti őt. Minél nagyobb a gazdagsága, annál alaposabban kell kételkednie nevének szeretetében, barátainak barátságában, alárendeltjeinek hűségében, az érzelmeiben, amelyekkel körülveszik és magának az életének biztonságában.

De még hitványabb az ő nyomorúsága a lélek rendjében. A modern gazdagok életét a láz és a háborúság teszi ki: a félelem és a harag láza, a védekezés és terjeszkedés háborúsága. Szinte soha sem örülhetnek a derült ég szépségének, a virágos rétnak, a szellem és nagyot akarás frigyéből született munkák értelmet sugárzó bájának, egy világot megújító eszme titkos és magas-szos érzéseinek. A természet és művészet extázisa, amelyek a hit után a legtöbb

boldogságot nyújtják, ismeretlenek a gazdagok előtt, akiknek feje igazán más gondokkal van tele: a tőzsdei jegyzések, a piac és valuták árfolyamáival, a befektetések, válságok és adók izgató gondolataival. Csak nagy ritkán nyílik meg egy gazdag lelke a költészet előtt és én mondom nektek, hogy a költők meg nem hallgatása egyik legalantasabb módja a szegénységnek.

Ez a ti nyomorúságtok, gazdagok, a ti szembeszökő és tehetetlen nyomorúságtok, amely egyúttal a mindennapos büntetése annak az ostoba és szerencsétlen képzelődéseknek, hogy gazdagok vagytok. Nem annyira a kézzel fogható gazdagságtok az oka a bajoknak, mint inkább az az esztelen illúzió, hogy gazdagoknak hiszitek magatokat és minden eszközzel növelni akarjátok ezt a képzeletbeli, bűnhődést hozó gazdagságot. Boldogtalanok vagytok és mindaddig üldöznek titeket, amíg önként át nem változtok érzést és szépséget kolduló szegényekké. Valójában nem lestek addig gazdagok, amíg szívbeli alázatossággal el nem ismeritek, hogy a szegények között ti vagytok a legesztelenebbek.

A ti kínzó nyomorúságtok szájalomra indít engem, de még inkább fájna ez nekem, ha nem lenne okozója még határtalanabb és kétségbeejtőbb nyomorúságnak. Ti adtok példát arra a kielégíthetetlen nyereségvágyra és haszonlesésre, amely megzavarja és megrontja a legszegényebbeket is. A pénzeszereknek köszönhetitek, hogy könnyen sikerül ízléseknek megfelelően átfesteni az emberek véleményét, előnyökre fordítani a politikusok és a hatalmon levők elhatározásait. Anélkül, hogy annak akarnátok látszani, az államok titkos urai vagytok. A nemzeteket ért csapások titeket nem sújtanak, mert mindig megtaláljátok a módját annak, hogy a halál aratása fölött éljetez, jóllakjatok az éhség bérére; hogy megzsírosodjatok a nélkülözésekben. Míg a szegények harcolnak és meghalnak, ti a hadseregeknek ágyúkat és élelmet adtok el; míg a szegények szenvednek az általános nélkülözésben, ti felhalmozzatok a megélhetéshez szükséges dolgokat, hogy uzsoraáron adjátok el; mialatt a közös ház összeomlik és lángokban áll, ti késedelem nélkül bocsátjátok áruba a romokat és hamvakat. Ha holnap egy öngyilkossági járvány törne ki, ti mérgeket és köteleket sietnétek összevásárolni.

Azon töritek magatokat, hogy egyre gazdagabbak legyetek abban a reményben, hogy a gazdagság bebiztosít a halál ellen és a nehéz időkben is büntetlenséget és sértetlenséget szerez számotokra. De mivel híjával vagytok az előrelátásnak, miként a költői tehetségnek és a szeretetnek, ez a számítás is téves. A gazdagságtok és főleg azok a mesterkedések, amelyekkel éltek, hogy azt növeljétek, a legtöbb ember gyűlöletét idézik fel ellenetek. Embertársaitok bajai és nehézségei iránt érzett közömbösségtok, a fővénység, amely gyakran elvakít és köszívűvé tesz benneteket, rövidlátástok, amely a világban az egyedüli anyagközpontjában álló egyetlen ént tekint, megvetésre méltókká és megvetettekké tesz titeket. Rátok és különösképpen rátok vonatkozóan igaz az az isteni paradoxon, amely szerint, aki meg akarja menteni életét, elveszti azt. A szegények türelmesek, az alacsony sorban élők fegyvertelenek, a becsületes emberek beletörődnek sorsukba, de talán már nincs messze a soványaknak a kövérek ellen, az üres gyomroknak a megtömött hasak ellen vívott vad háborúságának a napja. Ezen a napon sok igazságtalanság fog végbemenni és sok bűnt fognak elkövetni, de ezekért az igazságtalanságokért és bűnökért való felelősség is nagyrészt a tiétek lesz. Ha azok a tanok, amelyek a ti előjogaitokat tagadják, egyre jobban terjednek az emberek között, annak oka elsősorban a ti gyerekes nagyizolásokban, ígéreteitek meg nem tartásában és lelkiismeretlenségeitekben, a tulajdon szerzése után való járványos örületetekben keresendő. A gazdagság után való sóvárgás kedvez a háborúknak, a gazdagság jogtalan egyeduralkodó mozditja elő a forradalmakat. A háborúk és a forradalmak anyagi síkon kiszípolozáshoz és elszegényedéshez, a lelki világban pedig elvakuláshoz és lélekmérgezéshez vezetnek. Az a boldogtalanság, amiben miattatok szenved a világ, nem nyert elegendő kiengesztelődést a ti boldogtalanságtok által, sem pedig öntudatlan nyomorúságtokkal. Senki sem vádolhatja Krisztust — leg-

kevésbé ti — a szeretet hiányával, amikor hozzátok fordult mondván: Jaj nektek gazdagok, mert megvan a vigasztalástok!

Minő tehát az a titokzatos vigasztalás, amely egyértelmű az átokkal? Ti ismeritek: az a gőg, amely esztelen hiszékenységekből fakad, hogy azt birtokoljátok, ami nem a tiétek. Félelmetes vigasztalás, amelyet az éjszaka mélyén, amikor a teremtet világ és a lelkek eltemetkeztek a homályban és senki sem várja, az isteni tolvajnak érkezése fog megszakítani. Ez az éjszaka közeledik és sötétebb lesz minden más éjszakánál, véres viharok sötétjében. Jaj azoknak, akik ennek az éjszakának beállta előtt nem kerestek maguknak más vigasztalást!

Ha önmagatokat akarjátok megmenteni és segítségére jönni a világnak — amely a ti hibátokból is haláltusáját vívja, szabadítsátok meg magatokat azoktól a rossz szellemektől, amelyek gonoszul elbűvölnék titeket, legyetek gazdagok a szegénység szellemében, annak a szegénységnek a szellemében, amely nem nyomorúság, hanem szabadság és boldogság. Amikor Krisztus azt tanácsolta nektek, hogy mondjátok le vagyonotokról, az nemcsak azért volt, hogy könnyebbé tegye utatokat a Mennyei Országa felé, hanem hogy megtanítsa a titeket sujtó csapások és büntetések rögtön gyógyítására. A képzeletbeli birtoklás tévhitében nem mindig fogjátok fel, hogy a vagyon veszélyt és szolgáltatást jelent, de arcotok ezt mondja.

Nem arra buzdítlak benneteket, hogy adjatok el mindent, mert az eladás veletek egyenlő gazdag vásárlókat tételez fel, de buzdítlak titeket a tulajdonotokról való lemondásra, a terjeszkedés mohóságának kiirtására, egyre nemezebb igazságosságra azok iránt, akik dolgoznak, mindenki iránt való szeretetre. Csak ha nagyrészt elajándékozzátok annak, amiről úgy véltetek, hogy a tiétek, akkor sikerül megőrizni azt, ami elégséges az életetekhez. Ha majd megszerezitek a benső szabadságot és mindenek fölött kevésbé szerencsés embertársaitok szeretetét, akkor lesztek végtelenül, mértéken felül gazdagabbak annál, mint ahogy ma álmodjátok, hogy azok vagytok. Csak ha a szegényekhez teszitek magatokat hasonlókká, akkor szabadítjátok meg magatokat veszthető nyomorúságotoktól. És csak amikor szegények lesztek, akkor fog Krisztus Egyháza szeretettel fogadni titeket és nem mint manapság, szökésből és szükségből.

Annak ellenére, hogy Isten Fia kemény volt hozzátok, ne higgyétek, hogy meg akarom tagadni tőletek az ő irgalmát és elzárni előletek az ő dicsőségét. Ti is az én fiaim vagytok, jóllehet szeretetnélküliek és fennhéjázóak, de én titeket többi gyermekeimmel egyenlő mértékben szeretlek. Éppen azért, mivel szeretlek titeket, fel akartam nyitni szemeteket és rámutatni előttek az igazságra, amit senki sem lát vagy nem mer elmondani nektek. Esztelen-ségték megütközést kelt bennem, de szerencsétlenségték elszomorít. Ha szavaim csipősek is, ne felejtsetek el, hogy a ti cselekedeteitekből keserű könny és pirosló vér fakad. Ennek ellenére ti is emberek vagytok, ti is lelket hordoztok a testben, köztetek is van, aki kereszténynek mondja vagy hiszi magát. Keljete tehát részvétre mindazok iránt, akik a ti hibátok miatt szenvednek, szánjátok meg szegény lelketeket, amely nem ismeri a legtökéletesebb és legtisztább örömeit. Ha nem vagytok — amint szeretitek állítani — ugyanabból az anyagból, mint páncélszekerényeitek, fogjátok hozzá annak az összehasonlíthatatlan gazdagságnak a megszerzéséhez, amely a szeretet. Nem kiszámított alamiznával, hanem örvendő lemondással tudjátok megváltani magatokat és megváltani másokat. Én titeket is az atyának reszkető aggodásával szeretlek, aki szenved valamennyi gyermekéért, de addig nem adhatom nektek a béke csókját, amíg vissza nem adjátok a békét valamennyi szegénynek, akiket a ti nyomorúságtok egyre jobban elnyomorít.

VI. Celesztin pápa
Isten szolgáinak szolgálja.
Fordította: Péterffy Gedeon

NEWMAN ÚTJA AZ EGYHÁZHOZ

Az isteni Gondviselés irányítása mindnyájunk életében megnyilatkozik, ha legtöbbször nem is szembetűnő módon. Vannak azonban emberek, akiknek élete mintegy szemléltető példa a Gondviselés működésére. J. H. Newman élete azok közül való, melyeken Isten útmutató kezenyoma világosan felismerhető, jeléül annak, hogy Isten neki is fontos hivatást szánt népe és talán az egész európai kereszténység életében.

Hogy a Gondviselés észrevehető módon beavatkozik életébe és hogy tervei vannak vele, maga is idejekorán észrevette és iparkodott készséges eszközök odaadni magát. Amikor idősebb korában ismételten szinte aggályos gondossággal foglalja írásba élete emlékeit, azokat a személyeket és eseményeket emeli ki, melyek szellemét, érdeklődését, élete folyását szinte erőszakosan fordították hivatásának irányába.

1816-ban már ott állott a postakocsi az ablakuk alatt és apja még mindig tétovázott, vajjon Hounslow vagy Cambridge felé induljon-e egyetemre készülő fiával. Oxford javára döntött, s ha nem így történik, Newman talán sohasem jutott volna abba a teológiai légkörbe, amely olyan döntő hatással volt lelki alakulására.

1818-ban győztesen kerül ki egy ösztöndíjért folyó versenyből. De rövidesen meg kellett tapasztalnia azt is, hogyan ízlik a kudarc elviselése. 1820-ban az egyetemi fokozatok elnyerésére készült. Ismerősei fényes eredményt vártak tőle, de a szerencse ellene fordult. Rendszertelen, sokfelé ágazó munkával agyondolgozta magát, s amikor a felhívást hirtelenül egy nappal előbb kapta meg, mint várta, elvesztette a fejét, egészen rosszul lett és többnapig sikertelen kísérletezés után vissza kellett lépnie. Csak a borostyános fokozatot tudta elérni, azt is gyenge minősítéssel. Apjának őszintén megírta, hogy a vizsgázatók nagyon barátságosak voltak ugyan iránta, de idegei cserbenhagyták és összeroppant. Apja eddig jogásznak szánta, de mert a sikertelen próbálkozás kétséssé tette, vajjon fia a nehéz hivatás területén viheti-e valamire, beleegyezett, hogy belépjen az egyházi rendbe.

Newman azonban ezt a kudarcot egy pillanatig sem tekintette szellemi teljesítőképessége mértékének. Hogy a csorbát kiköszörölje, egyévi pihenés után tagságra pályázott az Oriel-kollégiumba. Az Oriel akkor az oxfordi szellemi élet központja volt. Minden törekvő fiatalember becsvágya arra irányult, hogy oda bejuthasson. Reményük azonban csak azoknak lehetett, akik egyetemi pályafutásukban a legmagasabb reményekre jogosítottak. Newman sikerében senki sem bízott, hiszen a pályázók között képességeikről és tudományos készsütségükről közismert emberek is akadtak. A vállalkozás mégis sikerült.

Newman úgy emlékezett vissza erre a napra, mint élete legjelentősebb napjára és évről-évre halát adott érte a Gondviselés irgalmasságának. Kiemelte a sötétségből, a szürkéségből és elindította a világosság, a hírnév felé. Olyan emberekkel került itt állandó érintkezésbe, akiknek nevét csak kalaplevéve merete eddig kimondani. Ezekről tanult meg önállóan gondolkodni, gondolatait elrendezni és szabatos formába önteni. Sokat köszönhetett nekik hitének gazdagodásában is. Ezek hívták fel figyelmét többek között az Egyház apostoliságára, a szenthagyományok nélkülözhetetlen voltára, az Egyház láthatóságára, a külső vallási gyakorlatok fontosságára.

1824-ben átmenetileg a Szent Kelemen-templom lelkészségével bízták meg. A papi hivatás tudata gyakorlatilag is kialakult benne. Sorban látogatta híveit, hogy mindenkit megismerjen és őt is ismerje mindenki. Nem tesz különbséget templombajárók és nem járók között. Szívesen ajánlja fel templomonkívüli

szolgálatait azoknak, akik a templomban nem veszik igénybe. Őszintén megmondja nekik, hogy a templomba nem járó jó embert többre tartja a templomba járó rossz embernél, de a templomba járó jó ember mindig értékesebb a szemében, mint a templomba nem járó jó ember. Munkája közben felmagasztosul benne a papi jelleg és érzi, hogy a világ útjait egyszersmindenkorra elhagyta.

Amikor két év múlva tutorként tért vissza az Oriel-be, új hivatását is elsősorban papi feladatának érezte. Erkölcsei és vallási védője akart lenni a rábizott ifjúságnak. A provost azonban nem helyeselte sem nevelési, sem tanítási elveit, s a feszültség annyira fokozódott köztük, hogy a provost újabb növendékeket nem jelölt ki részére, s ilyenformán hivatalát 1832-re elvonta tőle. Newman pillanatnyilag úgy vélte, hogy Isten vissza akarja vezetni a magánéletbe, de rövidesen rájött, hogy új feladatra szelteme ki. Amint később megállapította, ha tutor maradt volna, a röpirat-mozgalom sohasem indult volna meg.

1832 végén délvidéki utazásra indult és Sziciliában olyan súlyosan megbetegedett, hogy ápolói lemondtak életéről. Neki viszont szinte öntudatlanul ismételtetett meggyőződése, hogy nem halhat még meg, mert Isten otthon munkát tartogat számára.

Hazaérkezése utáni vasárnap tartotta egyik tanártársa az egyetemi templomban prédikációját a nemzeti aposztáziáról, s ez a nap lett az új vallási mozgalom kiindulópontja.

Angliában ugyanis nagy politikai fordulat történt: a liberálisok jutottak uralomra. London utcáin magas egyházi személyeket megfenyegettek és szidalmaztak. Úgy látszott, hogy az utolsó 150 év alatt teljesen kiveszett az országban a régi vallásosság. Az egyházi méltóságokat alkalmatlan emberek szállották meg. Ez juttatta a liberálisokat diadalra. Ezek elvetették a dogmákat, a vallást pusztán érzelmi dolognak tekintették és az Egyházat el akarták választani az államtól.

Newman 1828-tól rendszeresen tanulmányozta az egyházatyák műveit és önkénytelenül is összehasonlította a széttépett, ingadozó, a maga erejét nem ismerő angol egyházi szellemet az első századok friss, eleven lendületével. A vértanúk türelme, a püspökök rendíthetetlensége, a terjeszkedés örömteljes üteme lelkesítette és megalázta egyszerre. A jövő kilátásai aggodalommal töltötték el, a tétlen tanácstalanság bosszantotta. A liberalizmus győzelme egyházi ügyekben is biztosnak látszott. Úgy érzi, második reformációra van szükség és magános óráiban többször támad az a gondolata, hogy a szabadítás művének nem a sokaságtól, hanem a személyiségektől kell kiindulnia.

Röpiratsorozatot indít meg azzal a céllal, hogy az angol Egyházat apostoli alapokra vezesse vissza. Az első röpiratot a papi hivatásról írja. Tiltakozik benne az állam és az Egyház szétválasztása ellen, mert az állam anyagi támogatásának megvonása a papságot teljesen a nép kegyének szolgáltatná ki. A nép tetszése irányítaná a papokat, holott a papoknak kell irányítaniuk a népet. Hogyan őrizhetné meg a papság a reája bízott igazságokat, ha befolyása népszerűségétől függ? Nem az-e a papság feladata, hogy ellene mondjon a világnak? De akkor hogyan hízelelget neki? A pap tekintélye nem nyugodhatik előnyös világi tulajdonságokon, hanem az apostoliságon kell nyugodnia. A papság nem vérből, sem a test ösztönéből, sem a férfiú indulatából, hanem Istentől született. Erre utal a pappászenteles szertartásának minden imája.

Már ennek az első röpiratnak megjelenése a katolikus Egyházzal való rokonszenvezés gyanújába keveri Newmant és először készíti arra, hogy szembenézzen ezzel a kérdéssel.

A katolicizmusról gyermekkorában senki sem beszélt előtte, csak hírből ismerte. 15–16 éves korának egyháztörténeti olvasmányaiból beléje rögződött az a meggyőződés, hogy a pápa az antikrisztus és a római Egyház az antikrisztus szövetségese. A katolikusok egyenjogúsításáért folytatott parlamenti harcok idején úgy látta, hogy a hitetlenség és a római rendszer jól megférnek egymással, sőt összetartoznak. Meggyőződése szerint tehát katolikus-ellenes volt és ha az emancipációt nem támadta, azt csak azért tette, mert az

O'Connell-el szövethető liberálisok ellen kedvezőbb terepen akarta a küzdelmet felvenni. Itáliai utazása idején a műemlékek tetszettek neki, de az erkölcsök nem. Úgy látta, hogy szellemükön kívül mindenük isteni az ottani embereknek. Elismeri viszont azt is, hogy szellemüket igazában nem ismerhette meg, mert távoltartotta magát a velük való érintkezéstől. Irigylő Rómától, hogy híven megőrizte az ősegyházból azt, amit ők elvetettek, de a röpiratokkal éppen azt akarja beláttatni, hogy amit Róma a magáénak tart, az az övék is lehetne, ha akarnák. Fokozni akarja az anglikán hívekben az ősegyház iránti tiszteletet. Szeretné meghonosítani a már ott megtalálható szokásokat: a megholtakért való könyörgést, a breviarium imádkozását és a papi nőtlenséget.

A következő röpiratokat különböző, vele rokonszenvező személyek írták. A közvélemény állandó izgalomban volt miattuk, s az alsóházban is támadás hangzott el Oxford ellen, ahol olyan emberek, akiket azért fizetnek, hogy a protestantizmust tanítsák, mindent elkövetnek, hogy a dolgokat közelebb vigyék Rómához. A botrány azonban akkor tört ki, amikor a röpiratok megindítása utáni nyolcadik évben megjelent a 90. röpirat. Ebben Nevman azt vizsgálta, hogy a 39 anglikán tétel mennyire engedi meg a katolikus szellemben való értelmezést. Ezeket a tételeket alkotóik egyenesen a katolikus tanítás elítélésének szánták és a szokásos értelmezések is mindig ilyen jelentést tulajdonítottak neki.

Érthető, hogy Newman röpiratával a támadások pergőtüzébe került. Az anglikán püspökök azon a ponton álltak, hogy ünnepélyesen elítélik. Newman a maga igazolására idézeteket gyűjtött össze a 17. századbeli nagy teológusai műveiből, ezzel ellenfeleit zavarba hozta és tekintélyüket egy időre csökkentette. A püspökök is úgy látták legjobbnak, ha pihentetik az ügyet, amíg lehet. Először arra akarták Newmant rávenni, hogy röpiratát vonja vissza, s amikor erre nem volt hajlandó, megígérték, hogy nem ítélik el, ha röpiratát ő sem védi és további röpiratok kiadását megszünteti. Newman ezt az oxfordi püspökhöz intézett levelében megígérte.

Az ügy azonban ezzel nem ült el. Egyrészt az ujságok csaptak továbbra is nagy lármát és szokatlan izgalomban tartották az egész Londont, másrészt magánosok árasztották el levelekkel Newmant és főképen áttérése iránt érdeklődtek.

Newmannak nagyon fájt, hogy torkára forrasztották az igazságot, hogy nem engedték meg neki az ő felfogása szerinti szabad értelmezést, amit protestáns irányban mindenki ellenmondás nélkül megtehetett. Pedig nem ment messzebb a tételek betűszerinti értelmezésénél és nem akart többet bizonyítani, mint hogy azok nem állnak szükségképeni ellentétben a katolikus tanokkal. De még mindig nem akarja látni, hogy egyháza protestáns, még mindig hiszi, hogy középut a katolicizmus és a protestantizmus között. Tudja, hogy a katolikus Egyház tanításában közelebb áll az ősegyházhoz, de viszont szemére veti, hogy egyes országokban a néphit és a vallásos szokások főkép Szűz Mária és a szentek tiszteletében szinte elűnnek ettől a helyes tanítástól.

A középut lehetőségébe vetett hitét 1839 nyarán a monophysták történetének tanulmányozása ingatta meg először. Az 5. század közepén a 16. és a 19. század kerszténységét látja tükröződni. A tükörben látja a maga arcát és monophysita volt. A középut Egyháza ugyanazt a helyzetet fogadta el, mint akkor a keleti közösségek; Róma ugyanaz volt akkor is, mint ma; a protestánsok voltak az eutychiánusok. Az Egyházat, mint ma, akkor is kíméletlennek, keménynek, parancsolónak, elbizakodottnak, kegyetlennek lehetett mondani. Az eretnekek ravaszok, változékonyak, zárkóztak, álnokok voltak; hízelegtek az államhatalomnak és egymásközt sohasem értettek egyet, csak az állam segítségével. A világi hatalom mindig egyeztetésre törekedett, nem törődött a láthatatlannal és az előnyt tette a hit helyébe.

Newman egy pillanatig arra gondolt, hogy a római Egyház végül is jogszerűnek fog bizonyulni. De azután nézetei a régiek maradtak. Elhatározta, hogy csak értelmétől engedi magát vezettetni, nem képzelőerejétől. Bizonyos

volt benne, hogy a gondolat újból határozottabb formában és nagyobb bizonyító erővel fog visszatérni, ha felülről jött. Most támadt először az a gondolata is, hogy Krisztus igazi helytartóját a világ szükségképen mindig antikrisztusnak látja. A valódi mindig hasonlít a hamisítványhoz. Tehát az ilyen rágalmazás szinte egyik ismertetőjele az Egyháznak.

Hogy ennek a belátásnak az erejét csökkentse, Rómában „a következetlenséget, a becsűgyat, az alattomoságot és az állítólagos agyafúrtságot” támadta. S ebben a támadásban nagyon goromba volt. „Mi, angolok — írja — szeretjük a férfiasságot, a szilárdságot, az igazságot, Róma soha nem nyer meg bennünket, ha ezeket az erényeket meg nem tanulja és nem gyakorolja.” Mindezzel azonban nem tudta megakadályozni az anglikánok bizalmatlanságának fokozását. Már az egyetem előjáróinak sem tetszett prédikálási módja. Szemére vetették, hogy beszédei önkénytelenül is rokonszenvet ébresztenek Róma iránt a hallgatóságban. Neki azonban még mindig az a meggyőződése, hogy a protestáns szellem előbb vezet hitelenségbe, mint az ő beszédei Rómába.

1841 folyamán azonban három olyan ütés éri, hogy azok erejét nem bírja ki.

Az ariánusok történetének tanulmányozása ugyanazzal az eredménnyel járt, mint korábban a monophysitáké, csak még határozottabb formában. Világosan látta, hogy a tiszta ariánusok a protestánsok, a félariánusok az anglikánok, Róma pedig akkor is ugyanaz, mint ma. Ez volt az első ütés.

Ezt még ki sem heverte, amikor jött a második. A püspökök, ígéretük ellenére, pásztorleveleikben egymásután támadják. Látni lehetett, hogy a támadások megfontoltak és tervszerűek voltak. Néhányan az anglikán Egyházból átléptek a katolikus Egyházba és azt a röpiratoknak tulajdonították. Newman viszont a hibát nem a röpiratokban, hanem a helytelen egyházi politikában találta meg. A röpiratokban lévő meggyőző erő Rómának használ, ha azokat az angol Egyház elveti, de az ő javát szolgálja, ha elfogadja. Ha azonban az előjárók nem méltányolják a bennük rejlő elveket, sőt nem is tűrik, akkor híveik kénytelenek arra a meggyőződésre jutni, hogy vagy az elveket, vagy az Egyházat kell feladniuk.

S ugyanakkor, amikor a katolicizmus felé való mérsékelt közeledést ilyen élesen elítélték, beleegyeztek abba a porosz király által kezdeményezett tervbe, hogy a közelkeleten élő protestánsok és eretnekek védelmére Jeruzsálemben anglikán püspökséget állítsanak fel. — Ez volt a harmadik ütés. — Jeruzsálemben mindössze féltucat zsidóból lett anglikán élt és Newman úgy látta, hogy a vallással politikai célra visszaélnék és az angolokat esetleg protestáns ligába viszik bele. Már fiatalkorában elutasított magától minden protestáns vonatkozást és ez az idegenkedés csak növekedett benne történeti tanulmányai folyamán. A történelem arra tanította, hogy a kereszténység legkevésbé a protestantizmussal azonos. Ha volt valamikor egyáltalában olyan hitrendszer, amelyet a protestánsok hirdetnek, akkor az nyomtalanul eltűnt, mintha vizözön pusztította volna el. Vizözön, mely éjtszaka jött és mindent, amit ebből az Egyházból talált, eláztatott, szétmosott, levegőbe illantott, hogy mire a kakas megszólalt, nemcsak hírmondó, de mégcsak nyom sem maradt utána. Amikor tehát azt látta, hogy a püspökeik a jeruzsálemi anglikán püspökség felállításával a protestánsokat az anglikán egyházi közösségbe akarják engedni, az a gyanú ébredt fel benne, hogy Egyháza nemsokára nemcsak megszűnik Egyház lenni, hanem hogy a 16. századtól kezdve egyáltalában nem is volt az. Mint anglikán pap, mint az oxfordi Szűz Mária-templom plébánosa, lelkiismeretének megnyugtatóására az oxfordi püspökhöz intézett levelében tiltakozik a terv ellen és megtagadja annak elismerését.

Ez a lépése ismét nagy vihart támasztott és a szenátus rendeletet készült kiadni az egyetem megtisztítására. Newman azzal a gondolattal foglalkozik, hogy elhagyja az egyházi rendet, mert nem maradhat az angol Egyház szolgálatában. De katolikussá nem akar lenni, egyrészt a szentek tisztelete miatt, másrészt mert keveset tart az olyan emberekről, akik a püspökök egy lépése:

miatt rögtön az Egyházat hagyják el. Vívódásaiból egyelőre annyi lesz, hogy a St. Mary-templomban helyettest alkalmaz, maga pedig visszavonul Littlemore leányegyházba és néhányadmagával szerzetesi szigorúságban él.

St. Mary az egyetemmel kapcsolatos oxfordi templom volt, s Newman 1828-ban lett plébánosa. Innen hirdette az ígét már két évtizednél hosszabb idő óta. A hely is megkövetelte a beszédek magas színvonalát, de ez felelt meg a szónok egyéniségének is. Maga írja, hogy négy beszédét kevés változtatással tanulmányként adta ki, de ugyanazt megtehetné volna 12 kötetet megtöltő beszédeinek nagy részével. Az egyházi szónokoknak ahhoz a ritka fajtájához tartozott, akik nemcsak mások tanítására és buzdítására gondolnak, hanem beszédeik tárgyál olyan kérdéseket választanak, amelyeknek megoldása őket magukat is érdekli. Közvetlenül dogmatikus tárgyat ritkán választott, az élet gyakorlati oldalával szeretett foglalkozni. Elhibázottnak tartotta azok felfogását, akik a vigasztalást tekintették a prédikáció főtárgyának. Nála a szentség a nagy cél. Életfelfogása rendkívül szigorú. Már egyetemi hallgató korában nevetségesnek tartotta, ha társai a kollégium szigorúságára panaszkodtak. Idegenkedett a mulatozásoktól, s botrányosnak tartotta a közös áldozásokat követő pezsgős reggeliket. Tutorkorában hevesen szembefordult a gavallér-hallgatókkal, akik előkelő, gazdagok voltak és nagyreményű kilátásaik nyíltak az érvényesülésre. Távol állott azonban attól, hogy csak a mások gyengeségeire építse beszédeit. Megszólal bennük mindaz, amit Isten jelenlétében állva, gondos önvizsgálat megállapíthat: bujkáló hajlamok, megesett gyarlóságok, vagy a tőlük való félelem, az egyre nagyobb mértékben jelentkező szenvedések, megpróbáltatások tapasztalata és az általuk érlelt bölcsesség. A lustaság, a hiúság, a büszkeség, a türelmetlenség, a kedvetlenség a határozatlanság, a szórakozások keresése, a nyelv fékezhetetlensége, az anyagi gondoktól, a világtól való félelem, vagy a világnak való hízélgés, a dicséretnek, a csodálatnak, az ünneplésnek a keresése, az előkelőkhöz, a befolyásosakhoz való alkalmazkodás, a keresztény kötelességek teljesítése elől a kibúvók keresése, általában a látszat-vallásossággal való megelégedés azok a hibák, amelyekre gyakrabban felhívja a figyelmet. Finom, szemérmes lelkületére vall, hogy a durva erkölcsi kisiklásokkal nem foglalkozik. Ezeket csak „alacsony szenvedélyek” néven szokta összefoglalni. Szent Pál tanítása szerint ilyeneket mégcsak említeni sem illik keresztények között. Az erények közül a naponkénti önmegtagadás, az engedelmesség, a bánat, a jószándék azonnali megvalósítása, a másvilági dolgoknak az evilágiakkal legalább azonos mértékben való értékelése, az örök életért földi kockázatok vállalása, a kapott kegyelmekért való hála, ártatlan szórakozások, kedvtelések megtagadása, a megszégyenülés elviselése, a megszólásoknak önismeretünkre szolgáló felhasználása fordulnak elő gyakrabban beszédeiben. A Szentírás ritka ismerete, a szentírási gondolatok mély értelmének feltárása, ragyogó szellemesség, nagy lelkiismeret, életbölcsesség és mindezeket átható őszinte vallásos lelkület, a tettetés nélküli kenet jellemzik beszédeit.

Azonban nagy értékei mellett is — úgy látszik — gyakran kifogásolták szigorúságát, mert beszédeiben is, más írásaiban is többször védekeznek: „Tudom — írja —, hogy olyan igazságokat tartalmaznak, melyek nem ízlenek az embereknek. De a megfeszített Krisztusról való tanítás az erény és a jámborság egyetlen forrása, a béke és a vigasztalás egyetlen alapja”.

Beszédeinek felépítése lassú ütemű. Nehezen halad, sőt vissza-visszatér. Sodró elragadó lendület nincs bennük. Szentírási példák és idézetek fölös bőséggel sorakoznak. Nemcsak a szorosan vett bizonyító erejük, hanem gyakran a csak vonatkozásba hozhatók is. Ha fel akarjuk ezeket a beszédeket használni, úgy érezzük, hogy a mi mai viszonyainknak megfelelőbb, ha bizonyítékaik közül csak a jellegzeteseket használjuk fel és bizonyos átcsoportosítással a beszédeknek gyorsabb lendületet adunk.

Newman nem könnyű, nem tömeghatások kiváltására alkalmas szónok. De ha nincs is a világ nagy rhetorai között, mint igehirdetőnek kétségtelenül minden idők legnagyobbjai között van a helye. Tisztában volt jelentőségével

és feladatának nagy fontosságával. Ha mégis a lemondás gondolatával foglalkozott, nemcsak azért tette, mert előljáróival ellentétbe jutott, hanem mert lelkében is megkezdődött a hasadás. És ez a hasadás minden erőfeszítése ellenére is egyre nagyobb lett. Barátai ebben az időben adták kezébe Szent Ignác lelki-gyakorlatos könyvét és egy sorozatot olasz népi ájtatossági füzetekből. Csodálkozva állapította meg, hogy a Szűzanya és a szentek tiszteletéről nem azt találta meg bennük, amire számított. Gondosan méregette, mekkora helyet foglalnak el az olasz nép ájtatosságában, mert ezt a népet gyanúsította leginkább visszaélésekkel. A mérlegelés azzal végződött, hogy szinte keveslette, amit Szűz Máriáról és a szentekről a könyvekben talált. Ő is tisztelte a Szent Szűzet is, a szenteket is, de a katolikusokról azt hitte, hogy kis isteneket csinálnak belőlük.

Kételyei most már kínzókká lesznek. Elhatalmasodik rajta az érzés, hogy nem szeretne az anglikán egyházban meghalni. De el kell-e az embernek viselnie, hogy ott éljen, ahol nem halhat meg? Vajjon engedetlenek voltak-e a mózesi törvény iránt azok, akik az evangéliumtól engedték magukat vezetni? 1843 februárjában ünnepélyesen visszavonja mindazokat a sértő kitételeket, amiket valaha a római Egyházzal írt. Szeptemberben lemondott St. Mary-ről, Littlemore-t is beleértve.

De voltak ellentétes aggodalmai is. Hátha valami rettenetes csalódás kerítette hatalmába? Évek hosszú során át nem tartotta-e bizonyosnak, amit most elvet? Van-e valami belső kezesség arra nézve, hogy nem fog ismét hitet cserélni, ha katolikussá lesz?

Hogy ennek a lelki bizonytalanságnak végetvessen, szigorúbb életmódot folytatott és megvilágításért imádkozott, azután olyan mű írására határozta el magát, melyben tüzetesen megvizsgálja a keresztény tanítás fejlődését. Látni akarja, hogy amit a katolikus Egyház Krisztus Urunk és az apostolok tanításához hozzáadott, az eredeti tanításnak egészséges fejlődése, kibontakozása-e, vagy fokozatos megrontása. Meg akarja magának adni a véleményváltozás lehetőségét és biztosítani akarja vitás nézetei határozott kialakulását. Ha meggyőződése a könyv befejezése után is erős marad, megteszi a szükséges lépéseket a katolikus Egyházba való felvételére.

A könyv (Essay on the Development of Christian Doctrine) megírásában tüneményes tehetség egyesült egyéni ritkító tudással. Valóban eredeti mű, melynek nincsenek elődei és mintái. Egyforma bizonyíték Newman gondolkodó, rendszerező erejére és tudományos felkészültségére. Pontosan, világosan megszövegezi tételét, kifejti, bölcséletileg minden oldalról megvilágítja és gyakorlati példákkal bizonyítja. Olvasás közben elkápráztat, mint egy sakknagymester, aki szimultán játékból ellenfelei minden lehetőségével számolva, teszi meg döntő lépéseit. A pogány klasszikus írók, a szentatyák, az eretnkségek, a későbbi nagy teológusok ismerete kimeríthetetlen bőséggel árad lapjairól. De éppen ilyen otthonossággal hivatkozik történelmi, politikai, bölcséleti, vagy matematikai példákra. Sokoldalú leleményességének, alaposságának, lelkiismeretességének nincs határa. Szinte aggályos a teljességre való törekvésben. Könyve nehéz, kitartást, nagy felkészültséget és a teológia felsőbb rétegei iránt való érdeklődést követelő olvasmány. Sehol sem engedi meg az olvasó szellemének ellanyhulását.

Mielőtt könyvét befejezte volna, már belépett a katolikus Egyházba. Bár a könyvet később többször is átdolgozta, végső formájában is torzó maradt. Utolsó fejezetei csak vázlatokat adnak. Már írás közben arra a következtetésre jutott, hogy nincs középső út a hitetlenség és a katolicizmus között. Következetes szellemnek vagy az egyiket, vagy a másikat kell vállalnia.

A lépés megtételére való elhatározás azonban tiszta belső meggyőződése ellenére is rendkívül nehéznek bizonyult. Pótolhatatlanoknak érezte azokat az áldozatokat, melyeket érette meg kellett hoznia. „Sok embernél jó nevem van — írja ebben az időben —, teljes meggondoltsággal feláldozom. Még több embernél rossz nevem van. Betöltöm leggonoszabb vágyukat és hozzásegítem őket az annyira sóvárgott győzelemhez. Megszomorítom azokat, akiket szeretek.

Nyugtalanítom azokat, akiket tanítottam, vagy támogattam. Olyan emberekhez megyek, akiket nem ismerek és akiktől nagyon keveset várok." Majd: „Mindent, ami kedves volt nekem, elvesznek tőlem. Napjaim odavannak, mint az árnyék, és én elszáradtam, mint a fű”. „Életem virágkora odavan és én nem vagyok semmi.”

Azután megtérése egyik napról a másikra magától értetődő könnyedséggel következik be. Úgy hullt az Egyház ölébe, ahogyan az érett gyümölcs leesik a fáról. Amikor arról értesült, hogy egy olasz passzionista szerzetes Angliából útban van Belgium felé, barátai révén megkérte, hogy vegye őt fel Krisztus igaz nyájába. A felvétel 1845 október 9-én történt meg. A páter feljegyzései szerint Newman rendkívül megindult volt és a hitvallást megindító nagy hévvel tette le.

Átlépésével — amint később tanuskodik róla — vallási nyugtalanságai teljesen megszűntek. Ebben a tekintetben tökéletes békét és nyugalmat élvezett, kételyek nem bántották többé. Emberi aggodalmai sem váltak egészen valóra, Isten irgalma kárpótolta azért, amit elvesztett. A katolikusok szerfelett szíves barátsággal fogadták és értékes régi barátai sem tagadták meg. Megújultak azonban a személye elleni támadások, amelyekhez most már katolikusok is csatlakoztak. Megtéréseinek őszinteségét és tanításának tisztaságát vonták kétségbe.

Megtérése után eleinte világi foglalkozást akart keresni magának, majd 1847-ben Rómába ment, ahol áldozópappá szentelték. Angliába visszatérve IX. Pius pápa helyeslésével Néri Szent Fülöp szabályai szerint oratóriumot alapított Birminghamben. Ismét megkezdte igehirdető tevékenységét és konferencia-beszédeiben azokat a vallási kérdéseket ölelte fel, melyek az angolokat a katolikus hittől visszatartják. 1851-ban az új dublini katolikus egyetem rektorának hívják meg. Az egyetemet az angolul beszélő katolikusok szellemi központjává szeretne volna fejleszteni, de törekvése nem járt sikerrel. Az angolok nem mentek az ír egyetemre, az írek viszont bizalmatlanok voltak a rektor iránt, aki nemcsak angol volt, hanem még konvertita is. 1858-ban vissza is tért Birminghambe.

Oratoriánus társaival élénk, buzgó munkásságot fejtett ki. Missziót tartottak, látogatták a szegényházakat, a fogházakat, katolikus alakulatokat szerveztek és segítettek a lelkipásztorkodó papságnak. Amikor Bilstonben olyan erővel pusztított a kolerajárvány, hogy a város két papja nem győzte a beteglátogatásokat, Newman másodmagával segítségül sietett és mindaddig ottmaradt, míg a vész meg nem szűnt. Barátai ösztönzésére az angol jellemnek megfelelő katolikus nevelőintézetet alapított, mely nagyon jó hírnévnek és kedveltségnek örvendett.

Közben a támadások állandóan folytak ellene. Közkeletű volt a vád, hogy az angol Egyház iránti magatartása nem volt becsületes és őszinte. Évekig ottmaradt, ahol nem lett volna joga maradni. A Gondviselés megengedte ezeket a támadásokat, hogy megérjen benne legnépszerűbb és talán legnagyobbhatású könyvének terve. 1864-ben érte a legcsúnyább és legérzékenyebb támadás, melynek súlyát növelte, hogy előkelő helyről jött. Kingsley történelemprofesszor, azt írta egyik cikkében, hogy a katolikus papságnak sohasem tartozott az erényei közé az önmagáért való igazság szeretete. Bizonyításként Newmanre hivatkozott, aki szerinte azt tanította, hogy az igazságra nincs is szükség, az ég a ravaszságot adta fegyverként a szentek kezébe. Aki Newman könyveit olvassa — írja tovább —, sohasem lehet biztonságban, vajjon nem vezeti-e félre valami ravasz kétértelműséggel.

Newman mindig érzékeny volt a becsületére és ha két évtizeden keresztül hallgatott is és a jövőre akarta bízni a maga igazolását, most úgy érzi, védekeznie kell nemcsak a maga, hanem az egész katolikus papság nevében. Védekezése egész könyvre terjed, melynek címe: *Apologia pro vita sua*. Katolikus meggyőződésének fokról-fokra való kialakulását tárja fel benne. Bevezető fejezeteiben a régi harcos éled fel, aki hangsúlyozza ugyan, hogy semmi ellenséges

indulatot nem érez támadója iránt, de ez nem akadályozza meg abban, hogy erős szavakkal ne mondja meg a véleményét ellenfele eljárásáról. Galádnak és gorombának bélyegzi támadási módszerét, mert forrásmérgezéssel akarja számára még a védekezést is lehetetlenné tenni, gyanút, bizalmatlanságot akar kelteni minden szava iránt, hogy ne higgyenek neki. „Nem tűrhetem — írja tovább —, hogy szemtől-szembe hazugnak, gazembernek minősítsenek. Hitem és nevem iránti kötelességemet tagadnám meg, ha tűrném. Tudom, hogy semmi olyasmit nem követtem el, ami ilyen gyalázkodást érdemelne.”

Könyve célját abban foglalja össze, hogy kiindulási pontjának megadásával meg akarja mutatni, milyen külső alkalmakra, vagy véletlenekre vezethetők vissza meggyőződésének alakulásai. Meg akarja mutatni, hogyan fejlődtek, erősödtek, helyesbültek, kapcsolódtak, hogyan jutottak ellentétbe és változtak, továbbá, hogy milyen volt az ő magatartása velük szemben.

A könyv rendkívüli érdeklődést váltott ki és nagy szerepe volt Angliában a katolikusok iránti ellenszenv elosztatásában. Részletesebben nem foglalkozunk vele, hiszen egész írásunk legnagyobb részben ezen a könyvön épült fel.

1870-ben jelent meg utolsó nagy irodalmi műve (Grammar of assent), melyben bölcséletileg vizsgálja, hogyan alakul ki a lélekben a bizonyosság vallási kérdésekben. Amit történetileg vizsgált a keresztény tanítás fejlődéséről írt könyvében, amit magára vonatkozólag leírt az Apológiában, annak a vizsgálódásnak most megalkotja a módszertanát, a bölcséletét és ez lesz legtudományosabb könyve. Bár egész élete a bizonyosságért való küzdelemben telt el, a munka mégsem volt könnyű. Húsz évig készült megírására és számtalan változtatban kísérelte meg mondanivalója számára a helyes forma megválasztását. De a sok sikertelen próbálkozás között sem hagyta el a biztató érzés, hogy ki kell hoznia, amit olyan világosan lát, a keresztény hit igazságainak értelmi megalapozását. Amikor végre elkészült, csodálatosan érett, gazdag és szép könyv lett belőle, telve Newman írásainak értékeivel. A könyvért katolikus oldalról mégis sokat támadták és a nominalista filozófiai irány követésével vádolták.

1879-ben XIII. Leó pápa bíborossá nevezte ki és ezzel az Egyház részéről megadta értékének a legfőbb elismerést. Amikor 1890 augusztus 11-én meghalt, az egész Anglia gyászolta.

Newman a Gondviselésnek kétségtelenül kiválasztott embere volt. Nemcsak életének fordulatai, hanem eredményei is mutatják ezt. Kimutathatóan háromszáznál nagyobb azoknak a száma, akik az ő közvetlen hatására tértek meg a katolikus Egyházba. Közvetlen hatása művei révén folytatódik halála után is nemcsak Angliában, hanem fordítások által Franciaországban és Németországban is. Elmékedéseiben már magyarul is megszólalt. Általános megalapítás szerint a 19. század legnagyobb vallási lángelméje, legelső hitvédője és keresztény bölcselője.

Mint egyéniség is tiszteletreméltó. Az imádságot és a szigorú lelkiismeretvizsgálatot fiatalkorától kezdve komolyan vette. Bár a becsvágy erős volt benne, mindig tudott azért imádkozni, hogy Isten akarata teljesedjék rajta. Nem a sikert tartotta fontosnak, hanem azt a lelkiületet, mely mindent el tud viselni és a kudarcot is javára tudja fordítani. Tisztában volt a maga értékével, de nem volt elvakult. Mások tehetségét nem irigyelte, hivatkozott rájuk és elismerte, ha valakiben különbek voltak nála. Nem riadt vissza attól sem, hogy hibáit nyíltan elismerje, ha észrevette őket. Szerény volt, ha dicsérték, megalázva érezte magát és sohasem engedte meg az iránta való tiszteletnek megalázkodó megnyilvánulását. „Nem vagyok tiszteletreméltó — írja magáról — és nem is tehet azzá semmi.” Viszont ő előjáróinak nemcsak a hivatalos tiszteletet adta meg, hanem belső nagyrabecsüléssel Istentől rendelt felsőbbiséget látott bennük és iparkodott személyes jóindulatukat is megnyerni. Nagy lelki fájdalmat okozott neki, amikor lelkiismerete parancsára kénytelen volt ellentétbe jutni velük.

Sokat vitázott, s bár vita közben szenvedélyes természete sokszor elragadta és erős, sértő, gúnyos, sőt megvető kifejezéseket iratott le vele: a harcban

sohasem vesztette egyenességét, őszinteségét el és nem vétett az igazság ellen. Ellenfelei állításait komolyan mérlegelte, nem ferdítette, nem csavarta el és maga sohasem használt olyan érveket, melyeknek igazságáról nem volt meggyőződve. Indulatos, szeszélyes természetén is iparkodott úrrá lenni és pl. az Apológia későbbi kiadásából elhagyta azokat az első fejezeteket, amelyek inkább személyes természetűek és nem általános érdekűek voltak. Amikor katolikussá lett, nem vált az anglikánoknak tűzön-vízen keresztül való ellenségévé, hanem későbbi írásaiban is felhasználta, amit teológusaik írásaiban igaznak, jónak, érdemesnek tartott, éppen ezzel nyert meg sokat közülük.

Nem a vállalkozásban és a kezdeményezésben volt az ereje, hanem a kitartásban és a következetességben. Tudta, hogy a lelki életben nincs semmi nagy szenvedések nélkül, viszont szenvedések árán minden lehetséges: de néha mintha félne és aggodalmaskodnék: hátha nem bírja elviselni, amire Istennek felajánlja magát. Csak arra mert kegyelmet kérni, hogy türelmesen elviselhesse azokat a szenvedéseket, amelyeket Isten végtelen szeretetében és bölcsességében jónak lát reája bocsátani.

De így is nagy volt. Sok megpróbáltatást és megaláztatást kiállott. S mindezt Istenért viselte. Ha a Gondviselés kiválasztotta, a kiválasztás kegyelme nem lett benne hiábavaló. S éppen ezért nemcsak művei jelentenek vallásos értéket, hanem életének példája is.

Alfred de Lamartine

MAGÁNY

A nyájas hegytetőn, az ódon tölgy tövében
alkonyat idején gyakran merengek itt;
borús tekintetem végigszáll a vidéken
s elnézem lenn a völgy változó képeit.

Kígyózva hömpölyög a folyó habos árja
s a párás messzeség ködébe vész amott;
odébb nyugodt vizét az alvó tó kitarja
s ringatja kék egén az esti csillagot.

Az erdős ormokon, hol már a mély homály nő,
még búcsúsugarat villant az alkonyat;
foszló felhőiből kiszáll az éjkirálynő,
fehérre festve túl a messzi partokat.

És akkor fönn a gót toronyból messzehangzó
dallam csendül; megáll a vándor és figyel,
amíg a falusi áhítatos harangszó
egybesimul az est végső neszeivel.

De sivatag szívem közönyében nem ébred
e meghitt képeken se derű, se remény;
úgy nézem már csak a földet, mint egy kísértet:
nem éled a halott az élők melegén.

Sóvárgó két szemem, ha dombról dombra rebben
s száll déltől északig, keletől nyugatig:
hiába fürdik a hullámzó végtelenben,
számomra öröm itt már sehol sem lakik.

Mit ér nekem e völgy, e kunyhók és e várak?
Meddő váz mind csupán, kihúnyt varázsa már.
Erdők, szirtek, folyók s ti hajdan kedves árnyak:
ha benne ő nem él, halott világ e táj.

Hajnalodjék a nap vagy dőljön éjszakába:
egykedvűn követem, amerre íve tér;
ringassa fényes ég vagy rejtse köd homálya:
olyan mindegy! szívem már tőle mit se kér.

S repülnék vele bár pályája tág körében,
csak pusztaságot, ürt találna lenn szemem;
ragyoghat a világ fénye bolygó tűzében:
mindenség! kincseid nem kellenek nekem.

De túl szféráin, ott, hol az örök egekre
amaz igazi nap árasztja sugarát,
mulandó testem únt porhüvelyét levetve
megláthatnám talán álmaim csillagát.

És ott, az áhitott forráson ittasodva
meglelném újra a boldogságot s gyönyört
s az eszményt, akiért sóvárgok szomszédhozva,
s akinek a nevét sem ismeri a föld.

Auróra szekerén, ó álmaimnak álma,
miért is nem lehet száguldanom feléd!
Mért gyötrődjem tovább vak börtönömbe zárva?
Nincs hozzá több közöm, mert nem hazám a lét.

Midőn az őszi lomb lehull a száraz ágról,
zúdul az éji szél s vele száll az avar.
Fakó levél vagyok, lehulltam a világról:
sodorj el engem is, vad északi vihar!

Rónay György fordítása

MAGYAR MADONNÁK

Az Asszonyok Asszonya, a Legszebb, a Legszentebb, mindig fenséges alkotásokra ihlette művészeinket. Páratlanul vonzó volna végigtekinteni hűsz évszázad pazar termésén: a katakombáktól kezdve a bizánci képek arany pompáján át a francia gótikáig (Rheims: Vízitáció, Paris: Vierge dorée, Avignon: Piéta), a Lochner-Stosz, — Dürer-Madonnáig, vagy a németalföldi mesterek felülmúlhatatlanul bensőséges valóság-ábrázolásáig. S elegendő volna-e akárcsak egy könyv is a világhírű olasz mesterek méltó bemutatására? Cimabue, Fra Angelico, Mantegna, Donatello, Ghiberti, a Robbiák, Botticelli, Giambellino, Raffael, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Dolci, Tizian, Tiepolo, Andrea del Sarto...: a modern festőművészet kibontakozásának nem halhatatlan stációi e nevek? S hol vannak még a spanyolok? S a modern Madonnák (Bourdelle...), a teljes szépség új formanyelvény megszólaló remekei! S hogy ez a monumentális tárlat teljes legyen: Nyugat színeinek ujjongó szimfóniájába Kelet káprázatos művészi kultúrája is beleszól: keresztény kínai, hindu és japán festők is hódolnak már a Szűzek Szüzének! Ám e szűségkép szűk keretek közt szorongó tanulmány csak azokkal a magyar képzőművészeti alkotásokkal foglalkozhat valamelyest, melyek európai viszonylatban is figyelemreméltók.

Szimbolumnak kell tekintenünk azt a csaknem csodálatos tényt, hogy a magyarokat a Duna völgyében, a római Birodalom egykori Pannónia tartományában — már jó félezer évvel bejövetelük előtt — egy rendkívül finom ókeresztény Madonnakép várta, mintegy boldog predestinációjaként „Mária Országának”. A IV. századból való pécsi sírkamra szép Máriafreskója a katakombák s az első római bazilikák ősi mozaikjainak utólérhetetlenül egyszerű, a hit örök mélységeiből sugárzó, primitíven szuggesztív stílusában készült. A Szűzanya szemben áll velünk, alakjából minden letöredezett másfélezer év alatt, csak az időtől barna arc világít felénk. Csodálatos ez az arc. Valami bárbár szépség árad róla. Ez az arc fog később a bizánci képek arany pompájában megközelíthetetlenül merevedni. De itt romlatlanul, frissen, nyíltan néz szembe velünk, sűrű szemöldöke alól, nagy, kerek, mélyárkú szemével. Semmi mesterkedés, erőltettség, semmi művészkedés benne. S éppen ez elpusztíthatatlan szépségének titka. Olyan, mint a nagy francia impresszionisták. Gauguin képeiről néznek majd ilyen távolkeleti különös arcok ránk. Szóval egészen modern alkotásnak érezzük, a primitívek legszebb értelmében. Igéző ereje elvitathatatlan. De hiszen épp ez művészi értékének csodálatlan fokmérője. — Ez az ősi Madonnakép várta hát a magyarokat a Kárpátok medencéjében, hol előttük egyetlen nép, még oly hatalmas sem tudott tartósan gyökeret verni. Csak ez a maroknyi ázsiai nép, mely ezer év véres viharaihan sem pusztult el. Ugyan ki vigyázott rá, ha nem a Boldogasszony...?

Középkori kultúránk európai színvonaláról ma már csak az ásatások s törmelékek tanuskodnak. S bár a további viharos századok, különösen a török idők, fölbecsülhetetlen pusztításokat végeztek műemlékeinkben: csodálatoskép Mária-szobraink, főleg szárnyasoltárainkon, aránylag meglepő gazdagságban s épségben maradtak fenn, igaz, hogy jobbára olyan területeken (Felvidék, Erdély), hová a török keze már el nem ért. A német hatás kétségtelen, ezt azonban a barokk kor előtt túlhangsúlyozni anakronizmus volna. Sokkal jelentősebb az olasz hatás. A francia is erősebb a németnél. E kölcsönös kultúrhatások minden nemzet történetében fontos szerepet játszanak és csak akkor

megalázók egy népre, ha az nem jut tovább a szolgai utánzásnál s nem tud a külföldivel legalább is egyenlő értékű művet felmutatni s benne nemzeti saját-
ságát kifejezni. A Keletről Nyugatra szakadt magyarság minden időben részese
és osztályosa volt az európai műveltségnek s művészete mindenkor méltó helyet
foglalt el a többi kultúrnap sorában.

* * *

Legrégibb s legszebb Madonnáink feltűnően gazdag sokaságából csak néhányat emelünk ki, a legkiválóbbakat. A toporci Madonna (1420?) az úgy-
nevezett „szép Madonnák” sorába tartozik, melyek Középeurópában a XV.
század első negyedében tűnnek föl. A gótikusan hajló test — minden anatómiai
tökéletlensége ellenére is — arányos, finom munka, puhán omló köntösének
redőjátéka igen mérsékelt, az arc szelíd remekül emeli ki a hatalmas,
stilizált korona. — Egy még korábbi, ugyancsak Toporcról származó Madonna
(1360?) kissé zömökebb és súlyosabb figurája talán előfutára e szép Madonnák-
nak, különösen a nyílt, derűs arc arhaikus mosolya megkapó természetességű.
— Egy 1430 körül származó lőcsei Mária-szobor hasonlóképp jelezni látszik Pál
mester közeledtét: a telt arc, a dekoratív dús ruharedők már hírnökei gótikus
fafaragásunk csúcának. — A kislomnici Madonna (1440?) csonka kezével is
egyike a legbensőségesebb, legkiegyensúlyozottabb középkori szobrainknak.
A testtartás még gótikus hajlású, de a redők már természetesebb esésűek s az
arc gyermekin egyszerű és finom. A művész fölényes ura a faragás technikájá-
nak. A vonalak, a formák abszolút biztosak, tökéletesek. — Érdekes Madonna-
ábrázolásaink a mongoloid arctípusú farkasfalvi, csíksomlyói, osztrapataki
Mária-szobrok, mind 1480 körül. — Ugyanez időből való, de messze fölötte áll
e korbeli társainak, a kassai főoltár klasszikussá érett, karcsú Madonnája. Ez a
szép szobor fájdalmas problémája művészettörténetünknek: mesterét még csak
nem is sejtjük. Német esztéták törekvése, hogy a kassai főoltár gyönyörű
szobrai német mesterekkel hozzák kapcsolatba (Gregor Erhardt blaubeureni
főoltárával, 1493—94), történelmi időrendben dől meg. A kassai főoltár mesteré-
nek tulajdonítják a galgóczi Betlehem (1500) csodálatos bensőségű s realitású
térdelő Madonnáját is. Ez a monumentális mélydombormű Karácsony egész
misztériumát bemutatja, az angyalokat, a pásztorokat, Szent Józsefet, de a
középpont a Gyermekeit imádó Istenanya. — Egészen más mester kezéből
kerülhetett ki a szintén ez időből (1500) származó zalaszentgróti állószobor.
A kis Jézus előrehajló alakjában olyan bályos gyermeki közvetlenség nyilat-
kozik meg s a Szűz nemes arcán olyan anyás mennyei jóság, hogy e szobor
egyike a legértékesebb Madonna-ábrázolásainknak. A testtartás, a ruharedők
még a gótikus formavilágból valók, de a lélek, ami az arcból sugárzik, már a
reneszánsz diadalmas fényében ragyog. — A XVI. század legnagyobb s leg-
ismertebb magyar faragó mestere, a véső virtuóza, Lőcsei Pál bravúros techni-
kájú szobraiban valóságos barokk szenvedély lobog. A ruharedők szeszélyesen
gyűrődő vonaljátéka még gótikus örökség, sőt stосzi hatás, de a telt arcokból
rubensi életöröm árad. Nem kétséges erős kapcsolata a világhírű Veit Stosszal
(Szent Jakab szobraik édes testvérek), de sohasem volt szolgai másoló, művei
egyenértékűek a nagy nürnbergi mesteréivel. A lőcsei Szent Jakab templom
főoltárának tökéletes szépségű Madonnája (1515-18) még sokáig érezteti hatását
e században Mária-szobrainkon. A lőcsei Betlehem (1520?) imádkozó, édes
Madonnájának viharosan csapkodó vonalrapszódíája Pál mester dús fantáziájára
vall, csak a keskeny, finom arc mutat eltérést a főoltár érett, kerek arctípusaitól.
Valószínűleg korábbi műve Pál mesternek a leibiczi Madonna (1500—1506): az
arc a lőcsei főoltár Madonnájáé, csak még a ruharedőzés bátortalan. A besz-
tercebányai (1508—1512), a kissebeni (1515) s a káposztalvi (1517—18)
Madonnák Pál mester fejlődésének, vagy hatásának különböző fokait látszanak
jelezni. — Középkori Madonna-szobrászatunk sugaras verőfényben szerényen
húzódik meg a nagycsákányi relief: Mária látogatása (1520). Egész más világ
ez, mint a kassai Sarlósboldogasszony ragyogó mellékoltára, de Lőcsei Pál

hatalmas géniuszának varázsától is teljesen ment. A két ölelkező nőalak köntösének redővetése még a gótikus hagyományokba nyúlik, de a síma, komoly arcokról a németalföldi mesterek puritán egyszerűsége és fegyelme árad.

Középkori plasztikánk tehát igen gazdag kiváló Madonna-ábrázolásokban. A piktura, talán romlandóbb matériája révén, kevésbé kerülhet ki a magyar századok véres viharait, de minőségben méltán veszi fel a versenyt jelesebb hazai szobrainkkal s jelentősége európai mértékkel mérhető. Hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük: Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki (1427) Keresztrefeszítésének (szárnyasoltárkép) Fájdalmas Szűze törékeny szépségével lep meg. A vékonyka arc és a lehelletszerű kezek kidolgozása rendkívül finom munka, a ruha szaggatott redőzete egyéni stilizáció, Longinus lova Gentile da Fabriano hatását tükrözi. — A másik csodálatos szárnykép a tópataki „Mária és Erzsébet találkozása”. (1506, M. S., Magister Sebastianus remekműve?) A Madonna gótikusan hajló alakja az egyetlen, ami a tűnedező középkorhoz kapcsolja e képet, ám a finoman kidolgozott, gazdag lírájú tájkép háttér s a virágos rét már a diadalmas olasz rinascimento hatásáról beszél, mely oly hamar s oly könnyen vert gyökeret a magyar földön. A Boldogasszony arcának szelíd szépsége páratlanul áll e korbeli ikonográfiánkban. Ugyancsak e mester műve a Krisztus Szenvedése táblakép finomvonalú Fájdalmas Szűze s a szentantali Krisztus Születése oltárkép Madonnája. — A kassai dóm Mária látogatásának szárnyas oltára (1516) négy táblaképben az angyali üdvöletet, az Újszülött imáadását, a Három királyokat s az egyiptomi menekülést ábrázolja: poetikus háttérrel, a Cinquecento fejlett kompozíciós technikájával s meleg festőiségével. Mint érdekességet megemlíthetjük a csíksomlyói szárnyasoltár kissé vidékies színvonalon tartott, de erősen realiztikus arctípusú középképét: Madonna a szentekkel. A nem tehetségtelen festő művén szintén németalföldi mesterek hatását érezzük, az arcok kítűnően sikerültek, csak a kezekkel, lábakkal nem tudott mit kezdeni művésznünk.

Az olasz reneszánsz már legértékesebb hajtásait érte hazánkban, amikor minden szép virágzását derékba törte s jó néhány századig elsorvasztotta a török megszállás. A magyar reneszánsz győzelmes fejlődésében megakadt s provinciális színvonalra süllyedt (építészet). A magyarság élet-halálküzdelmét vívta! Néhány darab, ami meglehetősen épségben ránkmaradt, elárulja, micsoda lendülettel indult kezdetben hódító útjára nálunk az édes új stílus: a Báthory Madonna-relief derűs magyar világra gondolunk elsősorban. Hiába van klasszikus keretbe foglalva az egyszerű kompozíció, a Madonnából s a Kis Jézusból Lőcsei Pál egészséges, őszinte, józan naturalizmusa árad. Más jelentősebb műről nem igen emlékezhetünk meg, a visegrádi Madonna csonka, a Bakócz kápolna reliefje olasz mű. Jó néhány századnak kell eltelnie, míg a magyar művészet halálos dermedtségéből magához térhet. De akkor hirtelen olyan dús virágzásba borul, mintha az elvetélt századok szörnű mulasztását kellene pótolnia egyszerre, hogy Európát meglepi mélyről villogó tüzes színeivel s plasztikájának egyéni hangjával.

A barokk már késve érkezett hozzánk s osztrák közvetítéssel. Idegen mesterek plántálták hozzánk s mire mélyebben gyökeret verhetett volna — festészetünkre célunk főképp —, Nyugat művészeti érdeklődése már más irányba fordult s új stílusproblémák megoldásán fáradozott. Plasztikánk azért mégis említésreméltó szobrokat mutathat fel ez időben. Kár, hogy átfogóbb művek még nem jelentek meg erről a korról művészettörténetünk amúgy is hézagos irodalmában s így néhány jelentősebb alkotás felsorolására szorítkozhatunk csupán. Mindenekelőtt a budavári koronázó (Mátyás) templom Madonna-

szobrára. A török kitakarodása után újjáépülő barokk székesegyházaink, plébániatemplomaink jelesebb szobrászati emlékeink sorában azonban előkelő helyet foglalnak el ismeretlen szerzeteseink művészi faragásai is. Kamalduliak (Vál), jezsuiták (Székesfehérvár), pálosok (pesti egyetemi templom, Pápa, Tüskevár) remekbekészült oltáiról tudunk. A sajládi pálos kolostor spanyol ízű Immaculátája például nem jelentéktelen darabja e korbéli művészetünknek.

A magyar millenium táján végre újból magára talál művészetünk, de a kor szelleme nem alkalmas nálunk épúgy, mint külföldön, mélyebb sugárzású, szakrális művek alkotására Benczur Gyula Madonnái híven tükrözik ezt a szellemet. Csak a mi századunkban éled újra a bensőségesebb lelkeség vágya, a vallásság kiapadónak vélt árama hatalmasan felduzzadt s olyan remekművekre ösztönzi művészeinket, melyek az elmúlt korok legjobbjaival versenyeznek. A modern magyar egyházművészet külföldön is elismert színvonala a Madonna-ábrázolásban szintén kiemelkedő alkotásokat mutathat fel. Hogy ismét csak a legkiválóbbakat említsük: Aba-Novák Vilmos (1894—1941) Városmajori Madonnája (mennyezetfreskó) Michelangelo Doni tondójának formatisztaságát és gyöngéd szépségét árasztja. — Molnár C. Pál hamvas bájú Angyali üdvözlétein a középkori legendák álomvilága éled újjá modern spirituális hangszerelésben. — Kontuly Béla belülről világító, plasztikus klasszicizmusa jelent új szintet a hangot Mária-ábrázolásaink változatos világában. — Heintz Henriknek aszketikusan egyszerű kompozícióiból a lélek misztikus ereje sugárzik. — Emanuel Béla karakterisztikus Madonnái mély élményből fakadnak. — Feszty Mária Boldogasszonyai fájdalmas szépségükkel szuggerálni tudnak, a szemük bűvöl és igéz, sezreti a mélyen árnyékolt, sötét szemeket. — Arkayné Sztehló Lili üvegablakainak színtantáziája káprázatos, mintha vakítóan villogó ékszerek valóságos zuhata taga volna, Mária életét különös kedvvel ábrázoló kompozíciói csupa dinamika, nyüzsgő, csillogó, lélekzetállító mesevilág. — Hollós-Mattioni Eszter „hímekövein” botticellisen hajlékony, finom, ritmikus vonalakkal dolgozik s akvarellszerű gyöngéd színharmóniákkal, mintha csak rálehelne a márványra fantáziájának kavargó, színes, halk álmait, Babinós Madonnái csupa költészet, dekoratív szépség, hangtalan égi muzsika. — Kontulyné Fuchs Hajnal erős, nagy színfoltokkal, biztos, férfias kontúrokkal bűvöl el, nem részletez, nem pepecsel, formavilága monumentális, kompozíciója bravúrosan arányos és logikus (Keresztrefeszítés). — Kákonyi M. Konstantina művészete a gyermekien tiszta és egyszerű vonalak és színek világa, ne keressünk benne se naturalizmust, se plasztikát, a két dimenzióknak kristályosan stilizált világa az övé. — Mouillon M. Antónia Madonnái fantasztikus festői látomások, meleg-barna tónusú, fátyolos színekben izzó, vagy zöldes-kékben villodzó képeink a színek már szinte muzsikálnak, mint Giorgione halhatatlan vásznain, különösen a megvilágítás rembrandti problémája tölti be művészetét. — Szentgyörgyvári M. Palladia Fatimai oltárképe mint valami földöntúli káprázatos suhan a csillagköves ég felé. — M. Macassy M. Magdolna Madonnái az érintetlen Szépség nőies, finom, szelíd inkarnációi.

Legújabbkori plasztikánk semmivel sem marad el festészetünk Mária-hódolata mögött: Pátzay Pál városmajori Pietája egyszerűségében is drámai erejű. — Borberek Kovács Zoltán Magyar Golgotájának Madonnáján nincsen sem sárközi, sem matyó, sem kalotaszegi öltözet, egyszerű fejkendő parasztasszony, de minden ízében magyar. — Kerényi Jenő Boldogasszonya (Kiskunfélegyháza) csupa őserő és áhitat, fölényes művészettel oldja, bontja fel a régi, kiélt formákat, merész, új mondani-valója van s mondanivalójának páratlanul egyéni az íze, zamata. — Varga Ferenc klasszikus szépségű, mongolarcú Madonnáiból mély bensőség, szelíd poézis sugárzik. — Jálics Ernő Mária-szobrának modern talapzatán váltakozó négyzetekben a lorettói litánia szimbólumainak

süllyesztett reliefjeit komponálja meg, a végtelenül leegyszerűsített és lesimitott vonalakból és formákból, az arc-csontra feszülő bőr láthatatlan finom pórusaiból, akár Egyiptom legszuggesztívebb erejű szobraiból, mágikus hatalommal sugárzik a lélek. — Ohmann Béla Madonnáinak finom aránya, nemes fegyelme a természetfölötti világot érzékelteti, azt a titkot, azt a csodát, azt az ígézetet, amit az Isten-közelség jelent. — Tóth Gyula Angyali üdvözlete Donatello realizmusát idéző egyszerű és finom vonalaival kap meg. — Erdey Dezső Madonnája imádságra emelt széles köntösujjának nagyvonalú formakezelésével és átszellemült arcával messze kitűnik az átlag-Mária-szobrok közül. — Antal Károly lírai zengésű Madonnái, Boldogfai Farkas Sándor arhitektonikusan zárt és finom modellálásai, Abonyi Grandtner Jenő áhítatos Pietái, Matzon Frigyes monumentális szobrai, Szomor László őszerejű, magyar Máriái, Pándi Kiss János szelíd, halk lírája, Madarassy Walter bensőséges Boldogasszonya...: mind egyházművészetünk nemes értéke és boldog büszkesége.

* * *

Magyar Madonnáinknak tehát semmikép sem kell szégyenkezniök a világhírű olasz, francia, német, spanyol Madonnák mellett. A mi mestereink is megsejtik azt a földöntúli Szépséget, amit csak az extázis misztikus mámorában láthat meg a művész, mert földi formák, vonalak, színek, szépségek és látomások nyomorúságosan silányak kifejezésére. És e Madonnák magyarok is, új szint, új hangot jelentenek a keresztény nemzetek Máriát dicsérő hatalmas polifóniájában.

A HIDATVERŐ SZÜZ

Sziklák peremén ül, lába alatt zúgó
 hegyi ér, feje fölött felhők bodra fon
 fénykarimát. Olében encián és öve
 köré hajlik kéklőn a vad harangvirág.
 Vállán gerle ül és lábánál iszik
 a táncoslábú őz. Két mókus a Gyermek
 álmát vigyázza, kit hintáznak hűs ágak.
 A kígyó megtorpan előtte és vinnyogva
 húzódik a sűrűségbe vissza az erdő farkasa.
 Komor pásztorok nyájai megtorlódnak
 a füvesek szélén, egymásra bukik anya és
 báránya. Nagy, tágult szemmel isszák a
 fényességes képet a hegyi emberek.
 Most megmozdul a hegyek Asszonya, karja
 a mélység fölött hídként kinyúl, a másik föllendül
 a fénybe, az égre s e széttárt karok között
 ösvény nő, lépcső, szédületes ívű palló,
 mely összeköti a földet a mennyel.
 Sötétlő fenyők közt törpe emberek riadnak,
 s fut a hír a hidatverő Szűzről,
 ki gyenge karját feszítve tartja,
 hogy az esendő ember eljusson az igazi partra.

Nagy Méda

A MÁRTIR

A Kis színház számára lefordítottam Corneille „keresztény tragédiáját”, a Polyeucte-öt. (A színház céljaira a mű alcímét tettem meg címül.)

A Polyeucte 1640-ben, abban a nevezetes esztendőben került színre, amikor a Cid körül támadt kavargástól elképedtetlenedett szerző, három esztendő hallgatás után, egyszerre három remekművel lepte meg a világot. (A másik kettő: Horace és Cinna.)

Mínthogy Aristoteles óvta a szerzőket a túlságosan tökéletes hősektől: az új-klasszikus kor kezdetén vitás volt, vajjon szentekből, vértanukból lehet-e tragikus hőst csinálni? Corneille is foglalkozik ezzel a kérdéssel darabja kritikai elemzésében (Examen) és elődeire (Buchanan, Heinsius, Gestius) hivatkozik. Nem említi kortársait, akik néhány évvel előtte írtak tragédiát szentekről (Baro-t és Du Ryer-t). — Hat esztendővel a Polyeucte után ismét hasonló tárgyat dolgozott fel Corneille barátja, Rotrou (Saint Genest. Ez a tárgy született újjá a magyar színpadon, Hevesi Sándor Császár és komédiás-ában).

Mindezek a példák nem döntenek meg Aristoteles igazát. A szent, a vértanu nem tökéletes drámai hős, mert lelkében nem folyik küzdelem: kétség és habozás nélkül, sőt vágyakozva készül a mártírságra. A külső világgal vívott küzdelme is csak látszólagos. Nem győzni kíván, hanem meghalni.

Polyeucte-nek, a III. századbéli örmény mártírnak Surius Vitae Sanctorum-ában talált egyszerű legendáját Corneille azzal gazdagította, hogy kitalált egy történetet, amelynek hőse Pauline, Polyeucte ifjú felesége. Ez a vérbeli Corneille-hősnő másba volt szerelmes, a szegénysorsú, vitéz Severusba. Apja parancsára ment Polyeucte-höz, az örmény nemesség vezéréhez, amikor apja Örményország kormányzója lett és helyzetét akarta ezzel a házassággal megszilárdítani. (Az apa, Félix, a maga ravasz, félénk és önző gondolkozásával, szinte vigjátéki eleme a tragédiának. A műfajoknak ez a keveredése még tipikus az ifjú Corneille korában.)

Magával Polyeucte-tel mindössze ennyi történik: Megkeresztelkedik, mert barátja, Néarque, meggyőzte a keresztény hit igazságáról — helyesebben, mert az isteni kegyelem megszállotta. (Corneille egészen a jansenisták szellemében gondolkodik a kegyelemről.) Már a keresztelés órájában elhatározza, hogy mártírrá lesz: egy ünnepi áldozat alkalmával összerombolja a pogány bálványokat. (Alább azt a jelenetet mutatom be, amelyben ezt az elhatározását közli barátjával s azt is magával ragadja). Tettéért kegyelmet kaphatna, ha megtagadja hitét. Erre nem hajlandó. Boldogan szenved el a mártíriumot.

Drámává ezt a történetet Pauline alakja és sorsa teszi. Pauline lelkében a leány engedelmissége és az asszony kötelességtudása olyan szenvedéllyé válik, amely a szerelmet — ha le nem győzi — mindenesetre elfojtja Severussal és helyettesíti férjével szemben. A halottnak hitt Severus él és diadala teljében jön Pauline-ért. Csak itt tudja meg, hogy imádottja férjhezment. Bármennyire leszujta ez: megérti ő is, hogy kötelességét tudó, hírnevére vigyázó leány más nem tehetett. Nagylelkűbb annál, semhogy Polyeucte halálos bűnét fel akarná használni: Pauline kérésére még kegyelmet is akar szerezni neki. A kegyelemnek két akadálya van: Polyeucte hajthatatlansága és Félix gyáva önzése. Ő fél Severus bosszújától és szívesen feláldozná vejét egy még hatalmasabb vő kedvéért. Polyeucte egymásnak szánja a két szerelmet, de Pauline sohasem tudna feleségül menni valakihez, akinek, bár akaratlanul, része van férje halálában. Végignézi Polyeucte mártíriumát s ez a látvány (helyesebben ismét: az égi kegyelem) megtéríti. Követni akarja férjét a vértanu-halálba. A csoda (drámai szempontból kevésbé helyesen) megtörténik Félix-szel is. A már-

tíriumok sorát azonban lezárja Severus liberális gondolkozása. Decius császár megmentője és kegyeltje egész hatalmát latba készül vetni, hogy a keresztények üldözését megszüntesse.

A Pauline lélektanilag érdekes történetével bonyolított mese romantikus költőnek sok színes jelenetre adna alkalmat. Egy nagy francia kritikus tréfából meg is csinálta a romantikus Polyeucte szcenáriumát, keresztény katakombával, pogány templommal, a bálványöntés mozgalmas tömegjelenetével, vérpaddal stb. Mindennek természetesen nyoma sincs Corneille művében. Az egész tragédia Félix palotájának egy közelebbiről meg nem határozott termében — Corneille szerint esetleg előcsarnokában — játszódik le, a mozgalmas eseményeket csak elbeszélésből tudjuk meg. A dráma színhelye, mint minden igazi klasszikus műben: az emberi lélek; egyetlen kifejező-eszköze, minden külső segítség nélkül: a dialógus.

Mint minden igazi klasszikus mű, a Polyeucte is mindig időszerű. A meggyőződés és a kötelességteljesítés drámája; akár ne is érdekelje az olvasót vagy a nézőt: miféle meggyőződésről, miféle kötelességről van szó. A megalkuvó Félixek tömegeivel szemben diadalmas fényben sugároztatja a megalkuvást nem ismerő, ritka Polyeucte-ök és Pauline-ok alakját.

Az itt következő mutatvány a második felvonás hatodik (utolsó) jelenete.

NÉARQUE: Hová mégy?

POLYEUCTE: A templomba kell sietnem.

NÉARQUE: Hol áldozatra készül a hitetlen?
Keresztény lettél: még emlékszel-e?

POLYEUCTE: Ki azzá tettél: gondolsz-e vele?

NÉARQUE: Gyűlölöm az ál-istent.

POLYEUCTE: Én utálom.

NÉARQUE: Tisztelni bűn.

POLYEUCTE: Még rosszabbnak találom.

NÉARQUE: Fuss hát oltáruktól.

POLYEUCTE: Felforgatom

És vesszek ott, ha le nem ronthatom.

Jerünk, Néarque! Szemük elé kiállván,

Lássák meg, kik vagyunk s mily szenny a bálvány;

Meg kell tennünk, így várja ezt az ég:

Teljesítem, mit ígértem, ma még.

Istennek hála, akit megismertem,

Az alkalmat, hogy ily hamar megnyertem;

Hogy nekem már koszorút készített.

Megpróbálván a rám leszállt hitet.

NÉARQUE: Ó, vess e túlzott buzgalomra féket!

POLYEUCTE: Ki Istent tiszteli, nem lát mértéket.

NÉARQUE: Halálba mégy!

POLYEUCTE: Azt érte szomjazom.

NÉARQUE: S ha gyöngül szíved?

POLYEUCTE: Ő lesz támaszom.

NÉARQUE: Vesztedbe Ő nem kényszerít rohanni.

POLYEUCTE: Önként halok: az érdem százszorannyi.

NÉARQUE: Készülni rá s eltérni sem kevés.

POLYEUCTE: Fel nem ajánlva fáj a szenvedés.

NÉARQUE: De a templomban biztos a halál ma.

POLYEUCTE: De az égben már készen vár a páлма.

NÉARQUE: Szent étellel kell megszolgálni azt.

POLYEUCTE: Ha élek, bűnöm tőle elszakaszt.

Mért kockáztassam, mit megad halálom?

Az égbe visz: keménynek nem találom.

Keresztény lettem, szívből, igazán:

Hitem, mit elnyertem, tettet kíván.
 Ki gyáván megfut: halott a hit abban.
 NÉARQUE: Életeddel szolgálhatsz hatékonyabban:
 Védd meg a nyáját, mely imádja Őt.
 POLYEUCTE: Halálom önt beléjük több erőt.
 NÉARQUE: Így vonz a sír hát?
 POLYEUCTE: S téged így az élet?
 NÉARQUE: Nem titkolom: nyomodba lépni félek:
 Hátha kínoznak s megadom magam?
 POLYEUCTE: Nem fél bukástól, ki jár biztosan:
 Erejében, ha kell, az Úr részeltet.
 Ha ettől félsz: már megtagadta lelked;
 Ha ez lehet: hitedben kétkezel.
 NÉARQUE: Ki nem fél, magát magasztalja fel.
 POLYEUCTE: Kegyében bízom, nem gyarló szívemben.
 Dehát én biztatlak és nem te engem?
 Mért e hidegség?
 NÉARQUE: A halál előtt
 Félt Isten is.
 POLYEUCTE: S meghalt. Kövessük őt:
 Bálványok romján álljon néki oltár.
 Áldozz fel — emlékezem még, hogyan szóltál —
 Asszonyt, vagyont és rangot kedveért,
 S dicsőségére minden cseppnyi vért.
 A tiszta, teljes szeretet mivé lett,
 Mit nékem kívántál — s most én tenéked?
 Nem fájlalod — ha él szívedbe' még —
 Hogy új keresztény nálad jobban ég?
 NÉARQUE: Most kereszteltek, s az Úr kegyelmével
 Vagy telve, mit bűn nem gyengített még el:
 Egészen hat még, mert egészen él,
 Lehetetlennek lángja mitse vél.
 Én nem vagyok már ily méltó a kegyre:
 Ezernyi bűn gyöngíti bennem egyre,
 S nagy tettre bírni lelkem' oly nehéz,
 Hogy lehetőnek immár mitse néz.
 A tettet gyöngén, gyáván kerülöm meg:
 Ez büntetése sok silány bűnömnek,
 De Isten, aki el nem hágy sosem,
 A te példáddal ad erőt nekem.
 Jerünk, Polyeucte! Szemük elé állván,
 Lássák meg, kik vagyunk, s mily szenny a bálvány:
 Adjak példát én, kint viselve el,
 Miként te, éltedet ajánlva fel.
 POLYEUCTE: Az ég küldötte ezt a lelkeséget:
 Örömkönnyek közt ismerlek fel téged!
 Tovább ne késsünk; kész az áldozat;
 Az igaz Istennek törünk utat;
 Lábaik a 'bohó villámra lépnek,
 Amit redves fa nyujt e balga népnek;
 Felnyitjuk vak, balsors-tűró szemét;
 Kő- és érc-istenséget zúzva szét;
 E szent hevülésért éltünket adjuk:
 Ha Isten győz, a többit Óra hagyjuk.
 NÉARQUE: Dicsőségét mindenki lássa hát,
 Mi meg — tegyük az Ő akaratát!

A VELENCEI FÉLHOMÁLY ZENEKÖLTŐJE: ANTONIO VIVALDI

Goethe még hallotta a malamoccoi asszonyok énekét. Feljegyezte róluk, hogy éjszakánként sorbaülnek a tengerparton s végtelen dallamokkal üzennek a messzeségbe, tengeren járó kedveseiknek, amíg csak válasz nem érkezik tőlük, onnan az éjszakai tengerről, — válasz: a dallam folytatása. Végtelen melódia volt ez, magános lelkek társat-kereső üzenete a messzeségbe, mint Goethe érezte, de még több annál: Itália hangja, a tizennyolcadik század hajnali ébresztője, a Középtenger s a latin dél hívó és megidéző éneke, mely Velence tengerpartjáról szállott így elsőízben a kontinens zártabb és lomhább világa felé. Ez a tengeri város már Carpaccio, Veronese és Tizian napjaiban sem szerette a töretlen napfényt és oldatlan árnyékot; inkább keverni akarta a színeket, árnyalatokra és átmenetekre vágyott, a tört fényt és bontott árnyékot kereste, a háttérből kilivágló ellentétes valóröket, a *sfumato*-t és *chiaroscuro*-t. A zenében azonban mindennek a 18. századig nem volt hangja és szókincse, — nem volt művész, akiben megszólalt volna s aki fel tudta volna idézni egyetlen mozdulattal. A döntő fordulatot Antonio Vivaldi megjelenése hozta, 1700 felé.

Velence zeneköltője, mint egész városa és hazája, mint egész százada, szerette az ünnepet s ami ezzel az örök ünneppel egybefolyt, a jelmezt, a látványt, a játékot és veszélyt, szerette a kalandot; ünnep és kaland pedig egyaránt hajlik a titkolódzásra, a logika egyenletes fényének megtörésére, a váratlan kibúvókra és nagyszerű felemelkedésekre, napfény helyett az alkonyatra és félhomályra. Az a világ, melyet a velencei költő lassanként benépesített maga körül, egy logikai kötöttségektől mentes, irreális és alapjában valószínűtlen álomország. Igaz: álmaink megrögzítéséhez nemcsak fokozott álmodni-tudás szükséges, hanem fokozott ébrenlét is; mennél mélyebb és elementárisabb, mennél kinyilatkoztatásszerűbb az álom, annál inkább szüksége van a lángelme felajzott ébrenlétére, hogy paraszából vagy hamvából életrekeljen.

De mit is mutat ez az álomvilág? Nem öserdőt, nem szertelenül áradó és mégis északi-módon elvont vegetációt, mint Bach világa: lazább, levegősebb, oldottabb és játékosabb, tengeri világot, az örökkévaló Velencét, a maga nőies, részegítő, esztelen és lebírhatatlan szikrázásában. Ünnepséget és bánatot, szélyt és mámort, szenvedést és szenvedélyt, átalakulást, felhőt, ritmust, lebegve-ringást, táncot a mélység felett, utazást és árnyékot, repülést és vízi csillogást, fáklyák tüzét és füstjét, aranygályák hintázását, — mindig újra tengert és kalandot. S ez a világ mindenekfelett nem pasztikus, hanem festői. Így ihleti és így táplálja Velence, a festői város, a tengeri város. Tudjuk, hogy a zeneköltő mélyen, emberi, sőt politikai öntudattal szerette hazáját, a tengeri köztársaságot, az „Adelaide” ajánlásában (1735) úgy ünnepli, mint az „olasz szabadság” végső mentsvárát az „idegen igába görnyedt Itáliában”. De a velencei és olasz szabadság mögött végeredményben a tengerek szabadsága áll... Vivaldi két tengerfantáziája önkénytelenül felidézi a genovai tengerészcsalád emlékét, melyből a művész származott s melytől talán örökölt a tengerek imbolygó és határtalan képzeletvilágát. Álom és tenger közeli rokonok: mindkettő változik és ismétel, hullámszik és táncol, ringat és varázsol. A Vivaldi-zene formái voltaképp irreális mozgásokból rakódnak össze; ismétlései, kifejlései és visszatérései sohasem oly reálisak és „indokoltak”, mint Bach, Händel vagy Rameauéi.

S az álomnak ezt az irreális hangját alighanem épp Vivaldi szövegeztette meg először az európai zenében. Mondottuk: az álom nem logikus, legalább is nem a nyilvánvaló felszíni logika szerint épül; az álmodó laza és ideges, sok-

szor összefüggéstelennek tűnő képekben lát, hall, érez és emlékezik. Vivaldi is így látja a Vihart, az Éjszakát, az Évszakokat, — s közben felfedezi az asszociációk mély, tudatalatti kapcsolódását, a laza éjszakai fél-tudat, fél-álom művészetét. Ahogyan az álom szabadon cserélgeti a részek és összefüggések rendjét: az ő városa sem igazi város, Velencéje nem az igazi Velence, hanem egy álombeli megvilágításban szabadon dekomponált Velence, vízi utak és sikátorok, hidak és szigetek, tornyok és Márkus-terek derengő összevisszasága, város a ködben és aranyfüstben, amilyennek majd évtizedek múlva Guardi és Canaletto felfedezik. Talán nem volt még zeneszerző, aki ily szívesen tért vissza (háromszor-négyszer is) az éjszaka megénekléséhez; vonzotta benne az oldott képzelet. „Fantasmi” — írja a fuvalás „Éjszaka”-koncert egyik tételének élére; „Il Sonno” — olvassuk a másik felett, s még jóval szokványosabb szonátaiban is meglepnek a „Capriccio” és „Fantasia” feliratok. Nem fényből, hanem homályból, félig hűnyt szemmel fedezi fel az embert, — az éjszakai, titkos embert, nem Bach, Händel és Rameau cselekvő és szenvedő, de leginkább aktív, éber és feszült emberét. Amit életéről tudunk, mind az bizonyítja, hogy nem lehetett különösebben aktív természet. Bár mondják, hogy üzletembernek és vállalkozónak nem volt épp utolsó; s De Brosses is így említi 1739-ből, kissé gunyosan, rendkívüli termékenységet és élelmességét. Kétségtelen az is, hogy a Vivaldi-művek dedikációi ilyen élelmes, korszerű szellemben udvarolnak a hatalmasoknak: Károly császárnak, Frigyes dán királynak, Morzin grófjának vagy Brandenburg választófejedelemének. Egyébként azonban minden adat inkább passzív hajlamairól tanuskodik. Életét, a korabeli operaszerzők mozgalmas pályafutásához viszonyítva, aránylag szűk körben tölti, olasz és talán külföldi bemutatói és sikerei ellenére sem olyan értelemben világjáró és sokfelé érvényesülő, mint virtuóz kortársai (noha egyik, 1737-ből kelt levele szerint, tizennégy évig járt a énekesnő-tanítványával az európai nagyvárosokat), s talán épp bizonyos hazai talajvesztése magyarázza, hogyan kerül hatvanhárom (ha ugyan nem hetven-) éves korában Bécsbe, meghalni... Az ellene elhangzott hivatalos és szakmai támadásokra legfeljebb panaszlevél formájában válaszol s betegsége nemcsak papi funkcióit, hanem társadalmi kapcsolatait is lehetetlenné teszi: „nem járok ki, csak gondolán vagy kocsin, mert tüdőbajom miatt nem bírok gyalogolni...”; utazásain is „négy vagy öt személy” támogatására szorul. A torzkép, melyen Pier Leone Ghezzi 1723-ban megörökítette számunkra vonásait, feszült, de egyben tétova és ámuló embert mutat, ironiára hajló démont, akit zavarba ejt az élet és saját démoni hatalma; s mintha a Nápolyban fennmaradt „Ritiro”-koncert is ezt a kettősséget és fénytörést idézné, ezt a tétovázást nagyvilág és egyedül-lét, forgatag és „visszavonulás” között. Minden költő a mindenség életének reá eső részét fedezi fel; Vivaldinak a félhomály, a derengés, a chiaroscuro jutott. Itt és így lett belőle egy új világ felfedezője, a „modern életérzés meghirdetője” (mint Fausto Torrefranca vallja róla). S nagy lassú-tételeiben így annál meg-ejtőbb a metamorfózis varázsa: mert a lágy, oldott, páraszerű anyagból itt sokszor súlyos és sötét, nem egyszer tragikus boltozat támad, anélkül, hogy érzéki fényét elveszítené. — így zengve vissza öntudatlanul az olasz képző-művészet legmélyebb hagyományait.

Ez a prousti szerepe határozza meg történelmi küldetését is. A világos színek kultuszának korában ő a borongóbb színeket választotta — a „Tavaszi” pásztorünnepe úgy idézi e világos koloritot, mint valamit, ami nem az övé: „all' apparir brillante”, — s jellemző dallamossága, a dúr-szerzemények látszólagos többsége ellenére, inkább moll-, mint dúr-dallamosság. Ebben ellenzéket képviselt Nápolyval és Párisval szemben s Nápoly, Páris fiatalságával szemben az öregek nemzedékéhez csatlakozott. Mégis volt valami, amiben döntően elszakadt az ő idősebb nemzedekétől. Nápoly és Páris dúr-zenéjével, fehér és levegős színeivel párhuzamosan ő egy másik, vibrálóbb és alkonyatszerűbb, de ugyanolyan levegős világot épített fel a maga álombeli Velencéjéből. A velencei félhomály az ő művében szövetségese lett a nápolyi napfénynek. Egész világ választotta el Francesco Durante-tól és Domenico Scarlatti-tól, akiknek idősebb

kortársa volt, főleg pedig Pergolesi-től, akinél egész emberöltőnyi idővel volt korosabb, sőt Della Ciaja-tól, a pisai orgonistától is, akivel nagyjában egyidős. De ő is, mint amazok, megkönnyít és felold, meglenget, áttör és főleg jelez; ezzel gyökeresen új művészetet hirdet, akárcsak ők. Velencei kortársai közül ilyen szempontból egyetlen kiegészítő párja van: Tomaso Albinoni, aki az övéhez hasonló reformokra vállalkozott s élete végén egy új emberöltő művészetének kapunyitója lett. Albinoni is, Vivaldi is hű marad a nagy formákhoz, de belül forradalmasítja őket, — nem mint Scarlatti és Pergolesi, akik magát a formai keretet cserélik ki, hogy új, apró, meghittebb, egyben feszültebb és beszédesebb formákat teremtsenek. Vivaldi birodalma nem az a vibrálóan ideges, végső kereteit mégis feltétlenül, sokszor erőszakosan megtaláló hangulatművészet, az a barokkból romantikába lépő rokokó, mint Scarlattié, nem is született eleve az új partokon, mint Pergolesi zenéje. Ő nem teremt új, apró formát, hanem más értelmet ad a meglevő nagynak; s noha ezzel az idősebb, az 1700-as összefoglaló nemzedék, nem az 1730-as újító fiatalok nemzedéke mellett tesz hitet, újítása ugyanolyan forradalmi jellegű, mint e fiataloké, még akkor is, ott is, ahol magában áll s nem annyira a felszínen, mint inkább a mélyben, nem környező tanítványokban, hanem elkövetkező nagy utódokban érvényesül. Uszálya majdnem láthatatlan, de évszázadokon át húzódik.

Miből is áll hát ez az újítás? Próbáljuk mereven megfogalmazni. 1715, XIV. Lajos halálának éve, a 17. század szimbólikus határköve az európai történelem számára; úgy látszik, ez az időpont jelzi Európa érzelmi életének új fázisát, egy nemzedék-választó művészet megszületését is: Vivaldi újítusú, impresszionista versenyformájának kialakulását, a nagy „preklasszikus” koncert s vele a modern szimfonikus eszme diadalrajutását az olasz zenében.

BESZÉLGETÉS KIS SZENT TERÉZZEL CSILLAGFÉNYNÉL

Ki bűvölt engem el, micsoda égi rendszer,
hogy szárnytalan kerüljem meg a holdkaréjt kilencszer?

Emlékeim között szavad patakja táncol,
Teréz, tehozzád térek, nézz le a mennybeli sáncról.

Hullócsillagok csobbannak körülöttünk,
bizony sok éve már, hogy két szemed sugárzó réve föltűnt.

Gyermek voltam még s máris velem tipegtél
s immár mögöttem van harmincegy hideg tél.

Aztán vadul faragtam kőbe ifjúságom,
színes madarak daloltak az ifjú fákon.

Erdők, virágok, tornyok, lomha vázák,
csak a szeretet éli túl a századok varázsát.

Nincs rólad más, csak egy fakó kis képem pusztán,
emlékül adta nékem azt egy szőke belorusz lány.

Loreley — így hívtam őt, mert haja földig ért,
gitáron játszott angyalin s Puskind kedvelte még.

Rózsák közül ámultál rám, épp háborús világ volt,
szívemre tűztem mosolyod, mint hófehér virágot.

Méltóbb helyet, hidd el, nem tudtam adni ennél,
gránátszilánk érte csaknem Hódmezővásárhelynél.

S hogy nem talált — nézd mennyi tűzplanéta villan át! —
harminchárom hónapon át bámultam Észak csillagát.

Nyírek között, fenyők alatt futott a Sekszna árja,
egy bolygónak daloltam ott, hogy napját megtalálja.

Kétszer megjárva minden út, másodszor édesebb lesz,
egykor talán majd szívesebben hajlunk a végtelenhez.

Moszkva körül a vonatok sűrögtek mint a méhek,
Kiev hegyén a templomok sisakja fölfehérlett.

És a Tisza, tudod milyen, szaladt a rónaságra,
be jó itthon, enyém, tied, miénk a hold agátja!

Könyvedre hajlok. „Petit Jésus!” — gügyögsz, mint hajdanában.
Miért megyünk el oly korán, mikor még létünk hajnalán van?

Jó éjszakát, kicsiny szűzem, hiszen már tenger éj lett,
hullámpokrócán ringanak a szürke seregélyek.

Tűz Tamás

SZEMLE

A MUNKÁSOSZTÁLY NYOMORÚSÁGA

Gerlier lyoni bíboros-érsek nyilatkozata a sztrájkokkal kapcsolatban.

Nem akarok politizálni. Sohasem politizáltam, s nem akarom most elkezdni, ilyen nehéz időben. A politika a világiak dolga, nem a papoké. De a papoknak hirdetniök kell a szeretetet és a jog tiszteletben tartását.

A tény: a munkásosztály nagy nyomorúsága.

A jog: a megélhetéshez elégséges bér.

A munkásosztály nyomorúsága sokkal nagyobb, mint általában gondolják. Nem szatad elfelejtenie az öregek és nyugdíjasok nyomoráról. Sok családjára van, aki összerokad a mindennapi munka terhe alatt és nem tud valakit tartani, aki segítsen neki.

Sokféle nyomorúság van: ezek közt külön helyet foglal el a munkásoké.

Nem arról van szó, hogy a munkásokat szembeállítsuk a földművesekkel, a középosztállyal és polgársággal. Krisztus azért jött, hogy közelebb hozza egymáshoz az embereket és nem azért, hogy szembeállítsa őket egymással. De azoknak, akik nem munkások, mondom: vigyázzatok! Ne feledkeztek meg a munkások nyomoráról!

Felkerestétek már azokat az odukat, melyekben oly sok szerencsétlen zsúfolódik össze? Találkoztatok már azokkal a fiatalokkal, akik családot akarnak alapítani, de nem találnak tetőt a fejük fölé? Láttatok már munkásanyákat sírni, mert gyermekeik éheztek és nem tudtak nekik enni adni? Átéreztétek már a munkás szegények-zését, akinek nincs rendes ruhája és cipője? — Ha láttátok mindezt, akkor már meg is értettétek. Ha pedig nem láttátok, higgyetek azoknak, akik látták.

A sztrájkban van politika. Ez igaz. Az egész világ tudja ezt. De van benne más is. A munkások sztrájkolni akartak tiltakozásból, mert fizetésük nem elég arra, hogy megéljenek belőle; és nem sztrájkoltak, mert nem tudták megfizetni a munkanélküli napok fényűzését. A munkásokat a kétségbeesés egy neme kergette a sztrájkba. Tudták, hogy még jobban fognak szenvedni e miatt. De a szenvedés néha még örületbe is visz embereket.

Nem az a szándékom, hogy igazoljam a mostani sztrájkokat, de kissé meg akarom világítani a körülményeket. És egy figyelmeztetést is akarok hozzáfűzni:

Jaj azoknak, akik az általános nyomorúság idején meggazdagszanak! Jaj azoknak, akik szórják a pénzt és kielégítik minden vágyukat, míg a serdülő ifjúság elcsenevészedik, mert nincs kenyere! Jaj azoknak, akik kielégített önzésükben bezárják szívüket és ürügyet találnak arra, hogy lelkiismeretüket megnyugtassák.

Vannak, akik csodálkoznak a munkásság követelésein. Ezek a követelések néha hevesek, és indulat sugallja őket. Ez nagyon sajnálatos, de mindez talán nem következett volna be, ha jobban megértettük volna a munkásságot.

A politika az indulatokból gyakran fegyvert kovácsol a maga céljainak elérésére. És ezért egyesek mindenestől el akarják vetni a munkásság követeléseit. Igaz, vannak túlzók e követelések közt, de vannak olyanok is, amelyek igazságosak. Mindenestre van köztük egy, amely annyira fontos, hogy ezt követelni nemcsak joga, de egyenesen kötelessége minden munkásnak: és ez a megélhetésre elégséges bér.

Nem tudom, hogy milyen módon lehet elérni azt, hogy a munkás annyi fizetést kapjon, hogy abból meg tudjon élni, de a megélhetésre elégséges bérhez feltétlenül joga van. Erről a munkás nem mondhat le.

Ha a szükség, vagy a még nagyobb rossz bekövetkezésétől való félelem arra indítja, hogy ennél csekélyebb fizetést elfogadjon, akkor igazságtalan kizsákmányolás áldozata. Kell, hogy ezzel tisztában legyenek az illetékesek.

Ez nem új tanítás. Ez az a tanítás, amelyet XIII. Leo kifejtett a „Rerum Novarum” encyklikában 1891-ben.

Akik munkásokat foglalkoztatnak (akár állam, akár magánosok), tartsák szemelőtt, hogy a megélhetéshez elegendő fizetést kell adniuk. Ellenkező esetben meglopják a munkást, és vissza kell adniuk a munkásnak, amit elloptak tőle! Szent Jakab apostol azt mondja erről: „Az égre kiált az a bér, amelyet a munkásoktól vettetek el, azoktól, akik mezőiteket megművelték és terméstekeket learatták; és kiáltásuk az Úr fülébe jutott el!”

A megélhetéshez elegendő bér olyan joga a munkásnak, hogy ha valamely törvényes előírás ezzel ellenkeznék, annak a törvénynek nincsen érvénye a lelkiismeret előtt.

Ismétlem: minden munkaadó (állam, vagy magánvállalkozás) köteles a munkásnak a megélhetéshez elégséges bért adni. Ez alól csak a teljes lehetetlenség esete adhat felmentést.

Azt felelik erre: ha felemeljük a fizetéseket, emelkednek a szükségleti cikkek árai és a munkás nem nyer semmit.

Nem mondtam, hogy emelni kell a fizetéseket. Nem vagyok közgazdász, sem pénzügyi szakember, csak azt mondom: kell, hogy a munkás megkapja a megélhetéséhez szükséges bért.

Erre azt mondják: az ilyen nyilatkozat fellázítja a munkásokat a munkaadók ellen.

Nem mondtam, hogy a munkaadók hibásak. Sokan önhibájukon kívül sínylődnék szörnyű gazdasági válságban. Nem akarom eldönteni a felelősség kérdését. De azt mondom: nem szabad tétlenül belenyugodni az igazságtalanságba. Az az állam, amelyben a munkások nem kapják meg a megélhetésükhöz szükséges bért, a bűn állapotában van. A mostani probléma nemcsak a munkaadó és munkás viszonyára vonatkozik. Az egész országnak éreznie kell a felelősséget, hogy igazságos állapot teremtsék.

Mikor így beszélek, nem politizálok, hanem moralizálok.

A morál néha kellemetlen a politikusok számára. De minden politika, amely áthágja az erkölcsöt, elpusztul.

Nem lesz szociális béke, amíg nem lesz szociális igazság.

XII. Pius jelmondatává ezt tette: a béke az igazság műve.

Ha egy keresztény meg akarja ítélni a mai élet eseményeit, nem szabad sohasem elfelejtenie:

a fennálló nyomorúságot,

és a megélhetésre szükséges bérhez való jogot.

Fordította: H. Boros Vilma

FRANCIA HIT, FRANCIA LÉLEK

A fiatal Lamartine 1811 őszén megérkezik Rómába; két nagy alkotás ragadja meg a figyelmét: az egyik a Kolosszeum, a másik a Szent Péter-templom. Ez utóbbiban — jegyzi meg hosszú évekkel később, abban a kis regényben, melyben élete e korszakának egy kalandját örökítette meg, erős írói színezéssel —, Michelangelo „a megistenült értelem Pantheonját” teremtetten meg.

A „megistenült értelem”: lényegében ez a rousseau-i forrásokból táplálkozó francia romantikus vallásosság istene; a „Legfőbb Lény”, aki előtt meghatott pillanataiban leborul a lélek, de akit nem él át napról napra és nem érez léte minden pillanatában; ez az Isten nem személyes Isten, s ha személyes, nem a megváltó Isten, hanem csak a Teremtő; nem az ember istene, hanem a természeté, akit az ember is csak a természetén át érzékel; a deizmus istene ez, nem keresztény és nem katolikus Isten. Nem is lehet az, mert — hogy úgy mondjuk —, csonka Isten; a teljes, a katolikus Isten a Szentháromság, együtt és egyben a három személy; s ebből a romantika vagy csak a teremtő Atyát látta, csak csak azt a Fiút, ami emberi, s azt sem mélységesen velünk-egy emberségében, hanem mintegy elszimbolizálva, eltávolítva,

holmi antik félistenek rokonaként, — akár egy új Prometheuszt. Ezért van hitében, leglázasabb elragadtatásai közepett is, valami hidegség.

Krisztus a kereszten: egy romantikus szemében a mítoszivá nagyított emberi szenvedés, egy helyettünk szenvedő jelkép. A katolikus lélek sugallata ott tör föl a francia irodalomban, amikor a költő ráeszmél arra, hogy Krisztus nem rajta kívül szenved valami heroikus multban, hanem ott él és ott szenved benne, ott hal meg és ott támad föl benne; a passió nem szép és megrendítő messi legenda, hanem a lélek folytonos benső drámája; az Istenember bennünk éli végig gyötrelmes éjszakáját, önnön lelkünk Getszemáni kertjében, s mi vagyunk kálváriájának színtere, elalvó apostolai, megtagadó és bűnbánó Pétere; mi csapjuk arcon, mi feszítjük keresztre, bennünk van a sírja és bennünk görgeti el sírjáról a követ a kegyelem anygala.

A katolikus lélek sugallata az újabb költészet folyamán Baudelaire-ben tör föl. Nem véletlen, hogy a „renouveau catholique” szellemi előfutárát nem a romantikusok ködös deizmusában, hanem Baudelaire-ben találta meg.

Mi volt ennek az újjáébredésnek a föltétele? Éppen az, amit a Baudelaire-re való rátalálás fejez ki. Az, hogy a francia lélek ráeszmélt a nagy igazságra: nem elég tudni az Istent; élni is kell az Istent. Beleélni, beleépíteni az életünkbe, az egész életbe. Végső fokon alighanem ez ennek az újjászületésnek a forrása, értelme, magyarázata. Ettől a pillanattól nincs többé megalkuvás, nincs többé kivétel; vagy egyetemes érvényű a törvény, vagy nem törvény.

S ha törvény, mint ahogy törvény, tehát egyetemes érvényű, akkor egyformán parancsok kifelé és befelé, egyformán vonatkozik az egyénre és a közösségre, a kicsinyekre és a nagyokra, a hétköznapiakra és az ünnepekre, a prózai létre és a művészet világára. Az újjászületés hősiessége: egyetemessége; s az egyetemességnek ez a hősiessége: sikerének titka. Franciaország a mult század végén, dekrisztianizáltsága virágkorában, már nem keresztény és katolikus ország volt, hanem missziós terület. S ma — mint Emmanuel Suhard, Páris érseke írja 1947. évi nagybőjti pásztorlevelében —, tudósok s írók ott állnak az élvonalban, lelkükben a katolikus meggyőződés erejével, s a társadalom rekrisztianizálásának műve a legbiztatóbb jelek mellett halad.

Haladhatna-e, ha nem volna mélységesen korszerű? Aligha. De lehet-e korszerű, változhatatlan dogmaival, fölválthatatlan kincseivel? A szentatyák ismételt nyilatkozatai szerint — és a francia út példája szerint is —, csak korszerű lehet, — egyrészt a megmerevedés és halál, másrészt, és ugyanakkor a tévedés, a herezisbe hajlás veszélye nélkül. Az Egyház örök fiatalsága nem szólam, hanem lényéből fakadó igazság. A „Corpus Christi mysticum” nagyszerű tanítása, az Ige örök testté válásának hatalmas titka nem azt jelenti-e, hogy az Ige, mely örök — és melynek tanítása az utolsó iótágig elalkudhatatlan és megmászhatatlan —, itt, e világban is folytonosan testté válik Egyházában és a korban; hogy nincs — és, nem is lehet — olyan fejlődése az emberi társadalomnak, amely — kétségkívül sok viszontagság, gyötrelme és vajudás, verejték és esetleg vér, sok vér árán —, végül is ne fogadná be testébe az Igét, ha élni s a jövőbe hatni akar; mert ha nem fogadja be, ha megrögződik a tagadásban, a Sátán „nem”-ében, akkor el kell pusztulnia: önmagában ég ki, önmagát öli meg.

Ennek az örök fiatalságnak, a megtestesülni akaró Ige hívő befogadásának nagyszerű tanúságtétele az az új francia katolikus irodalom, amelynek kitűnő és teljes áttekintést nyújtó antológiáját állította össze Eckhardt Sándor.* A nagy gonddal és szakértelemmel, páratlan anyagismerettel kiválasztott szövegek legfőbb leckéje a magyar olvasó számára: ha egy kor, akár a legkedvezőtlenebb körülmények között, akár a hevesebb ellentmondások ellenére is, tud és mer testté válni az Igének; s ha egy kor, akár a legkeményebb paradoxonok közepett is, ugyanakkor bátran vállalja fejlődése haladó tendenciáit: — ez a kor, ennek a kornak a kereszténysége eljegyezte magát a fölemelkedéssel és a nagysággal.

Nekünk is szól az alkalom s a jövő fölszólítása; nem lenne-e botrány az utókor szemében, ha nem ragadnók meg a Gondviselés kínálta alkalmat? Mert hogy ezt az alkalmat is a Gondviselés kínálja, abban hogyan kételkedhetnék, aki hisz a Gond-

* Új francia katolikus írók antológiája. (Szent István Társulat kiadása)

viselésben, a történelemben munkálkodó isteni kegyelemben? A kegyelem útjai nem mindig a legegyszerűbb utak. De ne feledjük el: még „a pokol tavában is Krisztus keresztje tükröződik”.

Miért zárnök be szemünket e Jel előtt? S miért ne vállalnók, hogy a tükörkép helyébe odatűzzük az igazi, a megváltó Keresztet?

*

Eckhardt Sándor könyve — kiváló, tömörségükben is teljes összekötő szövegeivel és plasztikus írói arcképeivel (megannyi kis remekével e nehéz műfajnak), s azokkal a szakszerű utalásaival, melyekkel az érdeklődő olvasó számára megjelöli a bőségesebb tájékoztatást nyújtó műveket, — a francia szellem és lélek legszebb mai vállalkozását és eredményeit tárja elénk. Egyed András viszont arra törekszik könyvében,* hogy az egész francia irodalom tanuságának fölhasználásával azt mutassa meg, milyen is voltaképpen a „francia lélek”, mik alapvető jellemvonásai. Kísérletében a jungi komplexpszichológia szempontjait alkalmazza, az archetipusok, integráció és dezintegráció közismert lélektani fogalmait.

A kísérlet izgalmas és merész; de nem föltétlenül meggyőző. Milyen a francia lélek? Az újabban divatos nemzet-karakterológiák bizonyos mértéktartásban, egyensúlyban, józanságban vélik fölfedezhetni legfőbb jellemvonását. A francia „stilizátor” — mondta Prohászka Lajos. Egyed András szerint a francia lélek alapvetően integrált, szemben a dezintegrált némettel.

De miért integrált? Azért, mert egyensúlyozott, mert archetipusait, s elsősorban függés-élményét, „religio-tudatát” nem fojtja el mesterségesen és kényszerűen, s így nincs szüksége rá, hogy az elfojtott őstípusokat pótlékokkal helyettesítse, kompenzálja — mint ahogy, vele szöges ellentétben, a német lélek teszi.

Lehet. De ha elfogadjuk is e tételt: vajjon mélyebbre hatoltunk-e a probléma lényegébe? Nemcsak másként nevezünk el valamit, amit eddig is tudtunk? Miért integrált a francia lélek, s miért dezintegrált a német: mi ennek az oka? Az őstípusok végeredményben nem magyarázzák meg a kérdést, legföljebb csak egy szempontból — új szempontból — világítják meg.

Meggyőzően? Nyilván azon múlik az elmélet meggyőző ereje, hogy mennyire igazolt, mennyire dokumentált. S ezzel a bőséges dokumentációval Egyed András, sajnos, adósunk marad. Egy-egy kiragadott szöveg, egy-egy mondat ugyanis legfeljebb csak példáz, de nem igazol; annál kevésbbé, mert ugyanabból az íróból, ugyanannak az írónak ugyanabból a művéből könnyen idézhetjük az ő idézetének homlok-egyenest az ellenkezőjét. Igaz: a könyv szintézis és mint ilyen, nem veszhet el a részletadatok sokaságában. Nagy vonásokkal dolgozik. Csakhogy ezek a nagy vonásai meggyőzőek-e? Meggyőző példája-e a francia integráltságnak Descartes? Egyed András éppen mint a mértéktartás megtestesítőjére, hivatkozik rá. Arra a Descartes-ra, akiben — hogy az ő terminológiájában maradjunk —, éppen ellenkezően, a dezintegrálódás első nagy újkori lépése történik meg, az első döntő lépés a középkori nominalizmus után — és hagyományain —, afelé az idealizmus felé, Kant, Hegel felé,** akiknek „dezintegráltságát” Egyed András oly jól észreveszi. S ha már integrációról van szó: annak klasszikusa egyáltalán nem az idealista Descartes — (az ő „integrációs” vallomásainak értékét Egyed András túlbecsüli, nem veszi tekintetbe bennük a kornak és korszaknak szóló óvatos hódolatot) —, hanem a skolasztika, elsősorban Szent Tamás; s alapvető föladat volna annak kikutatása, vajjon e francia „integráltságban” nincs-e nyomos szerepe, mélységes és döntő hatása a párisi egyetemnek? (Nyilvánvalóan van).

S nem kellene-e Egyed András túlságosan egysíkú és egyszerű szempontját — éppen Jung szellemében —, másokkal is kiegészíteni? Nevezetesen a „föld”, a táj, a táji kultúra formáló hatásának vizsgálatával, mely esetleg megbontaná a „nemzetkép” sommás egységét, de hitelesebbé tenné a portrét? Gondoljunk egy aránylag egységes korra, a romantikára, s két kimagasló alakjára: Chateaubriand-ra és Lamar-

* Francia lélek, francia irodalom. (Vajna és Bokor kiadása).

** V. ö. Régis Jolivet: Les sources de l'idéalisme, Paris, 1936.

tine-ra. Az egyik breton-, a másik macon-vidéki; s mennyire más hang és más „lélek” mindkettő a romantikus élmény egységében is!

Titanizmus? Tudjuk: a németiség klasszikus vonása. De nem vonása-e Hugonak is? Nem kap-e misztikus „megvilágítást” Lamartine is — Nápolyból Rómába utaztában —, s nem kergeti-e egész életében a nagy Művet, a gigantikus opuszt, melynek minden csak töredéke, részlete, a „Jocelyn” épügy, mint a „La chute d'un ange”? Hogy mégis más Lamartine titanizmusa és más egy Hölderlin, egy Novalis végtelen sóvárgása? Természetesen; de éppen e különbséget kellene dokumentáltan föltárni! S mit szóljunk a német romantika hatásáról a francia lélekre, mit Hegeléről; mit szóljunk, mint „integrációhoz”, Gérard de Nervalhoz, mit a természetessel szembe-szegülő Baudelaire esztétikájához, mit Mallarméhoz, mit a szürrealizmushoz? — s mit Mallarmé „tournoni éjszakájához”, mely bátran beillenék egy szélsőségesen „de-integrált” német romantikába? (S kétségtelenül Hegel ösztönzéseit viseli magán)...

Folytathatnók kérdéseinket s ellenvetéseinket. Egyed András munkája tagadhatatlanul merész vállalkozás és eredményei érdekesek, sokszor meggondolkoztatók. Kísérlete arra vall, hogy a jungi szempontok az irodalomra is alkalmazhatók. De nem alkalmazhatók egyedül, kizárólagosan. Nem több az értékük, mint bármely más munkahipotézisnek. Az életnek, a valóságnak magának kell magyaráznia magát; a szempont nem magyaráz meg semmit.

S még egyet: ha a francia lélekre akarunk következtetéseket vonni, s éppen ezzel a módszerrel: — semmiképpen sem használhatjuk bizonyítéknak ama nagy szellemek műveit s vallomásait, akik eo ipso fölülelnek azon, ami tipikus. Valószínűleg azt kellene vizsgálni, ami az átlag: a második és harmadrendű dokumentumokat, sőt, lehetőleg nem az íróktól, nem filozófusoktól származókat. Nem őket, hanem visszhangjukat az átlagban. Levezéseket, naplót, s azt, hogyan hat ott egy-egy író és bölcsele, hogyan fogadták be, hogyan értelmezték, hogyan vulgarizálták. Akkor kaphatnánk valamelyes konkrét fogalmat „a francia lélekről”. Mert Racine, az Racine; Molière, az Molière; Descartes, az Descartes. Nem a francia lélek; ezek mind egy-egy nagy lélek. Amit az ő kiáltásuk ver echót egy-egy kor francia köztudatában, közhangulatában, közérzésében: az lehet, megközelítően, a francia lélek.

De akkor is nem folyton mozgó, alakuló valóság-e ez? Nincs-e ennek is története? Bizonyosan van. Rabelais és Valéry közt nem egy világ áll, világok állnak! A jungi módszer legalábbis hiányosnak bizonyul. S az egyszempontú szintézis mindig veszélyes, — hát még ha ráadásul a szempont sem föltétlenül alkalmas a szintézis tárgyhózi! S mindezt még olyan érdekes kísérlet s olyan széles tárgyszeret esetében is érezzük, amilyen Egyed Andrásé.

Rónay György

A NEMZETKÖZI ÖSSZEMŰKÖDÉS JÖVŐ LEHETŐSÉGEI

A magyar békeszerződés eredményei, a háború csódtömege és pillanatnyi meglepetésünk, a külföld felé irányuló aktivitásunkat bénává tették. Holott igazában éppen most tehetünk legtöbbet a magyarság megismertetése és megkedveltetése érdekében. Nem tagadható, hogy a külföldi közvélemény nem jó véleményt táplál rólunk. A két világháború között nemzetközi szervezeti kérdésekkel szemben, álláspontunk eleve elutasító volt. A Népszövetség intézménye, annak ellenére, hogy kis népek voltunk és barátaink nem voltak, állandó kigúnyolásban részesült. Nemzetközi megmozdulásokkal szemben vaskos nemtörődömség jellemez. Külföldön dolgozó és amúgy is szerény összegekkel segített ösztöndíjasaink elenyészően csekély száma, a második világháború alatti események Magyarországot végleg elszigetelték a külvilág jóindulata elől.

A gyógyulás útját azonban nem lehet kizárólag külső propagandában keresnünk, mert a belső felfogás gyökeres átalakítására van szükség. Külpolitikai érzé-

künk a mohácsi vész óta fokozatosan elsovadt. Szegénységünk és passzivitásunk börtönbe zárták. A külföldet alig jártuk és világtávlatokról szó sem lehetett. Mindig csak önmagunkat látva, elfelejtettük, hogy mások is vannak, hogy az államok nemzetközi társadalma egy olyan szerves egység, mely minden tagjától megköveteli a tökéletes szolidaritást, kiegyezésre hajló, megértő szellemet, mert máskülönben nem állhatna fenn. A legutóbbi évtizedek során a nemzetközi problémák, a világorganizáció, a világbéke kérdése a legjobb agyvelőket mozgósította és az idevágó művek, könyvtárakat töltenek meg. Nálunk a kérdések annak ellenére, hogy történelmi multtal rendelkező és fontos helyen álló ország vagyunk, semmi visszhangra nem találtak. A külpolitikai érdeklődés a belpolitikával szemben elenyésző kisebbségben maradt.

Az államok természetes egymásrautaltsága kézenfekvő tény. A pusztá önvédelmet a fegyverek hatósugarának növekedésével az együttes biztonság elve váltotta fel. Gazdaságilag, minden állam mindjobban a másikra lesz rászorulva. A kultúra mezején a kölcsönösség meg éppen szembeötlő, mert minden találmány, intézmény és tudomány csak sok nemzet vállvetve végzett összmunkája alapján épülhetett fel. A helyesen felfogott nemzetköziség, illetve nemzetek felettsége nem lehet ellentétben a háza fogalmával. Az egyetemes emberi és nemzeti sokkal inkább serkentőleg, segítőleg hatnak egymásra. A kisebb közösségeknek szüksége van az egyetemes civilizációra. De nemzetekre és államokra is szükség van, mert egy tagolatlan világ-állam nélkülözne az erők nemes játékát, a helyes versenyt, vérkeringést és elalvás következne be. A nemzetközi államtársadalom egy szerves egész, melynek tagjai, szervei az államok, melyeknek ezt a minőségüket sohasem szabad elfelejteniök és mindig az összesség, az emberiség érdekét is szem előtt kell tartaniok. Minden nemzetnek is van hivatása, mellyel az emberiséget is szolgálja. A határozott, markáns egyediséggel megáldott nemzetek a helyes, nemzetek feletti gondolatnak csak hasznára válnak. A magyar nemzet hivatása a Mária-tisztelet, a nőtisztelet, régen védőbástya, most közvetítés nyugat és kelet között. Anglia, mint a Brit Birodalom megszervezője, előképet nyújt valamennyi állam beszervezéséhez. A francia hivatása a találgatónak, Isten terveibe való beleépítése, a német a részletmunka; az olasz hivatása, hogy Isten szépségét tükrözze a művészetben és a római jogban. Görögország hivatása volt bölcsellete. Hollandia kis nemzeteknek nagy teljesítményekre való képességét mutatja be. Mint minden embernek, úgy a nemzeteknek is feladata, hogy Isten tökéletességének egy sugarát bemutassák.

Voltak eltévelyedett bölcselők, akik azt állították, hogy a háború szükséges a nemzetek megújulásához és a megfelelő vérkeringés létrehozásához. A valóság azonban az, hogy a nemes versenyre és az eszmék megvalósításáért való küzdelemre a nemzeteknek is tág tere van. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében való közreműködés, gazdasági szerződések kötése, kulturális csere, tudományos összeműködés, nemzetközi pályázatok, alacsony szinten álló népek kulturális, erkölcsi és vallási felemelése, vallásszabadságvédő nemzetközi liga alakítása, békítés közvetítés, más államok jóakarató figyelemztetése, túlnépesedett államokkal bevándorlási szerződések kötése, az irgalmasság testi és lelki cselekedeteinek nemzetközi viszonylatban akár egyesek, akár kormányok részéről való művelése, mind olyan terület, mely ma még egyenlőre áttekinthetetlen. Mint az egyes ember, úgy egyetlen nemzet sem alapíthatja saját boldogságát mások boldogtalanságára. Az a nemzet, mely minden jóban dűskál, kell, hogy javaiban a szegényeket, a nagylélekszámú nemzeteket is részesítse. A nemzetek is felládztak Krisztus igája ellen és a világ megtagadta a keresztény társadalmi rend alapitörvényét, azt, hogy „egymás terhét viseljétek.” Mindenki azt hitte, hogy könnyebb lesz, ha csak a saját terhét hordozza és kisült, hogy ez a legnehezebb. Roskadoznak a nemzetek a világ egyensúlyban tartásának terhe alatt, mert az egyensúly titkát, a Keresztet törölték hivatalos programjukból. A Miatyánk szavai, hogy mindennapi kenyerünket ad meg nekünk ma — nemzetközi vonalon is áll.

Széles teret nyílik a nemzetközi együttműködésnek a béke kérdésében is. Az orvostudomány rohamléptekkel halad előre, de az emberi lélek meggyógyításával nem sokat törődnek. Az orvosság — Krisztus kereszténysége minden embernek és nemzetközi értekezletnek nyitva áll, csak fel kell használni. A béke csak úgy valósulhat meg, ha totális békét csinálunk. Tehát ha a családban, lelkiismeretben nem

lesz béke, akkor nemzetek, osztályok között sem lehet. Ezek mind összefüggnek egymással. A bűnös embernek megszentelő malaszt nélkül nincs igazi békéje.

A nemrég megalakított nemzetközi világszervezet újabb alkalmat ad a nemzeteknek aktivitásuk és képességeik kifejtésére. Önállóságukat nem szünteti meg, hanem ellenkezőleg azt újabb működési körrel gazdagítja. Azokat a gazdasági, szociális, politikai, emberbaráti, kulturális szabályokat és intézkedéseket, melyeket az Egyesült Nemzetek Szervezete ajánlani fog, az államoknak saját törvényhozói, közigazgatási és bírói szerveik útján fel kell szívniok, saját egyéniségéhez idomítaniok. El lehet képzelni, hogy a nemzetközi jog szabályainak asszimilálása nem kevés munkát fog jelenteni az államoknak és államférfiaknak, de legalább kevesebb időt enged romantikus álmok szövögetésére és hiú kardcsörtetésre. A két világháború között a Nemzetközi és Munkaügyi Hivatal a negyvenórás munkahét bevezetését ajánlotta. Röstelve be kell vallanunk, hogy az egész világon csak mi és Albánia nem fogadta el a javaslatot, megmaradva a negyvennyolc órás munkaidő mellett.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének működésében szerveinek megalakításában való részvétel is jótékony hatással lesz az államokra. A nemzetközi közjóra irányuló hivatalos közreműködésük, tanácskozások, szavazások, bizottsági munka, nemes önértéssel tölti őket és önállóságát, a közért való lelkesedést hoz ama nemzetekre is, melyek eddig nemzetközi ügyekkel keveset törődtek.

Feladatot fog képezni továbbá szerintünk az ifjúság energiájának is, háborús életeszmény helyett más területeken való érvényesítése. Világegyetemek létesítése; tudományos, technikai műveknek közös munkával való létrehozása, a vidéknek és átmenetileg más foglalkozásoknak megismerése, a mezőgazdasági munkában való részvétel, nem tévesztenék el hatásukat. A háborús és gyűlöletet szító olvasmányok helyett, olyan szellemi táplálékra van szüksége az ifjúságnak, mely a természet mostohaságaival vívott küzdelmet mutatja be. A felfedezések, földrészek, sivatagok, erdőségek meghódításának az Egyesült Államok mult századbeli belső kolonizációjának története jönne itt elsősorban tekintetbe.

Kérdés ezek után, hogy mi Magyarországnak mondanivalója a nemzetközi élet alapkérdéseihez; bele fog-e tudni szólni egy fonalat, nem is a legszürkébbet a nemzetközi élet és a nemzetközi közjó szövéténekébe? A sikerben nem szabad kételkednünk, azonban azonnal munkához kell látnunk. Ha a külpolitikát nem kezeljük a belpolitika mellett mostohagyerekként, ha a külföld rokonszenvének megnyerése érdekében nem sajnáljuk az időt és fáradságot, ha többet foglalkozunk a nemzetközi élet kérdéseivel,

Orkonyi Lajos

SZINHÁZ

KATOLIKUS SZÍNHÁZ — TÚL A KATAKOMBÁN

A hosszú vajudas után a harmadik — és úgylátszik: végleges megoldásnak mondható — kísérlet egy világnézeti jellegű színház megteremtésére, a „Kis Színház” kapunyitása. A kezdet inkább műkedvelő jellegű, színésziskolai hallgatókat foglalkoztató előadásai (Császár és komédiás), majd a színpad nélkül maradt színészek próbálkozásai (Az Úr katonái) után ez a színház az első hivatalos katolikus színpad, amely célkitűzéseiben, műsorpolitikájában szervesen illeszkedik be a magyar színházi életbe. Az első kísérleteknek volt bizonyos és letagadhatatlan illegális jellege — a katakombába vonulás jellemezte: szűk és zárt közönségnek játszottak, színjátszásra alkalmatlan légkörű helyeken, s céljuk inkább a hitbuzgalom erősítése volt, mintsem komoly célok határozott művészi megvalósítása.

Hogy szükség van-e katolikus színházra, a kérdés körül voltak viták. A felelet csak egyértelmű lehet: szükség van katolikus színházra, amely a művészi életünk

teljességéhez új színnel járul hozzá, és az összképet teljesebbé teszi. A baj csak az, hogy ilyen későn valósult meg, amikor a katolikus drámaírás nagy forradalma — Claudel, Ghéon, Eliot nevével az élén —, többé-kevésbé már lezajlott. Gondoljuk el, milyen hatással lehetett volna az egyetemes magyar színházi életre, ha a francia, angol, osztrák katolikus színpadokkal egyidőben, a huszas évek táján nyit kaput a magyar katolikus színház, amely műkedvelő színjátszók teljesítményei és hitbuzgalmi írásművek helyett a nagy katolikus drámaírás egyenértékűen tolmácsolt remekeivel ismerteti meg a közönséget. Ennek a várt katolikus színháznak lett volna feladata magyarul megszólaltatni Claudelt, Ghéont, Chestertont, Laveryt, később O'Neillt és Wildert. Az angolok és amerikaiak — az egy Chesterton kivételével — közömbös színházakban arattak sikert, de úgy hogy sajátosan keresztény élményt közvetítő értékük hatástalan maradt a más érdeklődésű közönség előtt. A meginduló katolikus drámaírásra (Sik, Hevesi, Harsányi, Újházy) döntő hatással lehetett volna ez a színház, a könyvekből életre szabadítva a katolikus mai dráma és a katolikus klasszikus dráma (Racine, Calderon) időtlen remekeit. A „Kis Színház”-ra várnak most ezek a betöltetlen feladatok. Galamb Sándor színpadot és színpadi irodalmat értő vezetésével, megszervezett és máris komoly művészi eredményekre alkalmas társulatával, a budapesti színházi életbe szervesen beleilleszkedő színház-épületével végre kiemelheti a katolikus színjátszást a műkedvelés, az ad hoc-egyesülés katakombájából. Ezen a színpadon kell először megszólaltatnia Claudel „Angyali Üdvözlés”-ének, Ghéon bibliai drámáinak, Chesterton „Mágia”-jának, Wilder „Nagy karácsonyi lakomá”-jának, Racine ótestamentumi drámáinak, az eddig szinte ismeretlen Calderon-vígjátékok egész sorának.

A kaponyításra kisebb igényű, könnyű népszerűsége alkalmas darabot választott Galamb Sándor — és nyilván nemcsak műsorpolitikai szükségből —, az osztrák Hans Naderer „Két otthonát”. A „Két otthon” az osztrák Volkspiel-színpadnak egyik kései terméke, epizódikus szerkesztése, hatásos tablói, egyszerű lélekrajza egyenes folytatása Anzenberger népszínmű és vallásos népdrama között ingadozó darab-típusának. Osztrák faluban vagyunk, melynek zárdáját a náci-uralom kiűrtette. A megszállás éveit alatt egy züllött, dologtalan, istentelen frontkatoná, Holinka kötözött be vadházastársával és gyerekeivel a zárda egyik szobájába és viselkedésével megütközött, ellenszenvet kelt a faluban. A felszabadulás után visszaérkeznek az apácák és el akarják foglalni régi otthonukat. Az iszákos falu-rossza szembeszáll velük; a kedves, okos főnökhasszonny meghagyja őket a zárdában és a javíthatatlan embert megértéssel, szeretettel megneveli. — Ez a megható, mulatságos, komoly morális értéket képviselő színjáték, amelyet Dorombay Károly fordított magyarra, talán megfelelő volt arra, hogy a katolikus közönséget az új színházi vállalkozással megismertesse és a nagyobb igényű, mélyebb mondanivalójú drámai remek elfo gadására előkészítse.

Ennek a feladatnak elvégzésében Galamb Sándor gondos, apró játékokra is ügyelő rendezése mellett fontos szerepet játszott az előadás nagy színészi meglepetése, a Kolozsvárról felkerült fiatal Jancsó Adrienne. Kitűnő ösztön és finom intelligencia van a játékában, gyönyörűen beszél, a főnőknő anyás-naiv lényét, apró ravaszkodásait és mélységes, alázatos hitét egyaránt érvényre tudja juttatni: az a valaki, aki varázsos atmoszférát tud teremteni maga körül. Lényegesen többet ad szerepénél, — egy nagy tehetség indul el benne. Mellette Toronyi Imrével az élükön, az együttes többi tagjai is többé-kevésbé jól megállják helyüket. A látottak alapján jogos érdeklődése előzi meg Corneille Polyeuct-jének első magyar bemutatóját, amely a „Kis Színház” közeli műsortervében szerepel és amely méltó próbája lesz a színház és a művészek elhivatottságának.

*

A katakombából kikerült katolikus színjátszás bemutatkozásával egyidőben érdekes kísérlet történt a budapesti piaristák templomában arra, hogy az első magyar-eredetű liturgikus játékot, a Hartvik győri püspök Agenda Pontificalisában megőrzött „Tractus stellae”-t a rend fiataljai „színpadra vigyék”. Divald István piarista, a templomi játék rendezője, bevezető előadásában a közkeletű mondást hangoztatta, hogy

az Egyház liturgiáját drámai játékhhoz hasonlítják. A nagy liturgikus drámának leg-
gazdagabb felvonása a karácsonyi ünnepkör. „Ennek liturgiája — mondotta Divald —
állandó feszültségben fokozódik a Krisztus-várás bűnbánó és reménykedő hangulatától
a földreszállt Isten-gyermek jászola előtti boldog beteljesedésig és az Epifánia diadal-
mas, uralkodó Istenének hatalomban való eljövételéig... Nem csoda tehát, ha ez az
érzelmi kiáradás formát keresett, melyben önmagát alkotássá objektíválhatta. De szük-
ség volt az elvont tartalmak megjelenítésére azért is, mert a nép csak a mindenki
által érthető, a képekben megragadható, szemléletes tudta a maga teljességében
megragadni... A középkori áhitat nem tett mást, mint a liturgia drámai feszültséggel
telt részleteit költői képzelettel kibővítette, megtoldotta, új és új részletekkel ékesi-
tette. Ezekből a betöltött részekből keletkeztek a himnuszok, az egyházi irodalom
remekművei, és a trópusok, melyeknek egy részét két csoportban váltakozva, pár-
beszédszerűen énekeltek... A vízkereszttel kapcsolatos játékok is ilyen párbeszédes
trópusokból alakultak ki. De hamarosan sok egyéb elem is tapadt hozzájuk, egyéb
liturgikus ténykedések, népszokásokból, és a trópusból önálló játék lett. De azért
most sem szakadt ki a liturgiából: részben a szentmisével kapcsolatban adták elő
őket, részben pedig a zsolozsmákba beleillesztve. A játékhhoz esetleg át is kellett ki-
csit alakítani őket, de liturgikus jellegük így is megmaradt.”

A piarista kápolnában bemutatott „Tractus stellae” — amelyet joggal az első
magyar színházi kísérletnek nevezhetünk, a XI. század utolsó éveiből —, a három
mágus Betlehembe-indulásával kezdődik, a Heródezzel és írástudóival való találko-
zással folytatódik, majd a bábákkal való dialógus után a megtalált Isten-Gyermek
ünneplésével fejeződik be. Az előadás „színpada” az egész templom. A három mágus
a főoltártól és a két első mellékoltártól indult el liturgikus öltözékben, a Kisdednek
vitt kincsekkel, — a csillag nyomában haladt karinges kíséretével és a hajót meg-
kerülve jutott el, a Heródezzel folytatott drámai dialógus után, a szentélyben felállí-
tott, a jászolt jelképező oltárhoz, ahol a Kisded előtt hódoltak. A liturgia színjátéki
jellegén túl is vallásos színház volt ez az előadás: a sötétségből kiemelkedő fények-
kel, a drámai akció során egyre világosodó templommal, az egykorú gregorián dal-
lamokra énekelt szövegek mereven-drámai megjátszásával. Kicsiben, leszűkítve, esz-
közeiben: leginkább a Jedermann salzburgi előadására emlékeztet az akcióval együtt
játszó színtérrel, a végsőig sematizált liturgikus-drámai mozgással.

A katolikus színház kikerült a katakombából, a kezdet kifelé-befelé diszkre-
ditáló „illegálisából” — megnyílt teljes érvényű színházként a „Kis Színház” és
meg történt az első kísérlet a liturgikus eredetű templomi játék felelevenítésére, mind-
két kezdeményezés a maga adott művészi lehetőségeit a legmesszebbmenően kihasz-
nálván. A „Tractus stellae” előadása alatt a kezdet tanúi voltunk, a „Kis Színház” be-
mutatóján a folytatás első, döntő lépését láthattuk. Most már, az úttörően túl, a fel-
adatok beváltását várjuk, — a piarista áhitatos próbálkozástól a liturgikus-, majd
misztérium-drámák további templomi sorát, Galamb Sándor színházától a klasszikus
és a mai katolikus színpadi irodalom remekait. Egy emberöltő mulasztásait kell be-
hozni, — érzésünk szerint a templomi, papi színjátszóknak éppolyan teljesértékűen
sikerül ez majd, mint a világi színházvezetőnek és művészeinek.

Károly András

A «KORSZERŰTLEN» HEDDA GABLER

A Művész Színház műsorára tűzte Ibsen Hedda Gabler című drámáját és ebből
az alkalomból a napisajtó egy része „poros”-nak, „elavult”-nak jellemezte a művet,
amelyet „kár volt feljűtani”. Valóban korszerűtlenné vált-e az elmúlt ötvenhét esztendő
alatt az akkor hatvankét éves norvég költő színműalkotása?

A Hedda Gabler sorsa Magyarországon nem nevezhető szerencsésnek. Alighogy
1890 december derekán megjelent a kopenhágai könyvpiacra ez a dráma, a mű első
kritikai méltatása (Ganz Hugó tollából, az Élet 1891 február 15-i számában) lesújtó.
A radikális-szabadgondolkodó havi szemle, Ibsen 1882-ben írt Népgyűlölő című darabjá-

val befejezettnek érzi a költő pályáját. A Vadkacsa (1884), a Rosmersholm (1886), a Tenger asszonya (1888) és a Hedda Gabler (1890), amelyek már nem társadalmi problémák harcos szellemű színpadra elevenítései, hanem emberi sorsok túlságosan is egyéniek. Tűnő kérdéseit feszegetik, családást ébresztenek azokban, akik egy társadalmi forradalom vezérét látták eddig a költőben. De, Palágyi Menyhért is arra a következtetésre jut (a Pesti Napó 1891 április 16-i számában), hogy „a hatalmas író e művében csak romja önmagának”. Idegenül áll a dráma alakjaival szemben, érthetetlen különöknék, erőszakoltaknak érzi őket. Tizenhat esztendő múlik el ezután, ami alatt több mint száz cikk szól Ibsen régi és újabb darabjairól, számos darabja kerül fővárosi közönségünk elé magyar bemutatók, német, olasz és francia vendéjátékok során, de komoly szó csak akkor hangzik el erről a drámáról, amikor a Nemzeti Színház 1907 március 12-i bemutatója előtt Budapestre érkezik Brandes György és Ibsenről tartott felolvasásában találó szavakkal méltatja a Hedda Gabler-t. Brandes szempontjait magáévá tette a budapesti kritika, de az előadás szempontjából a mű értelmezése elkésett, mert a színészek mindent túlértelmező, mesterségesen homályra törekvő túlzó játéka elfedte a közönség elől a drámát. A későbbi felújítások (1920 január 10-én, 1923 november 13-án és 1928 április 2-án) sem hoztak sikert a műnek, ha egyes alakítások emlékeztetése is maradtak sokáig. Egy különös és jelentős színészegyeniségnek, Tilla Durieux-nak sikerült két estén (1926 április 28-án és május 2-án) bevilágítania Hedda Gabler lelkébe magasrendű színészi eszközeivel, ez minden, amit a krónika e mű magyarországi sorsáról feljegyezhet.

A dráma negyvenéves magyarországi színpadi pályafutása kétségtelenné teszi, hogy a költőalkotta alakok megértése körül volt mindig baj és a jellemek félreértésének volt következménye azután, hogy Ibsen mondanivalóját is szükségszerűen sokféleképpen és természetesen helytelenül magyarázták. Mert Ibsen írói mondanivalóját ezúttal nem exponálja olyan program-beszédben, mint amilyent Stockmann dr. mondott el, hanem emberi sorsokat mutat meg, amely sorsok egyáltalában nem hétköznapiak, de nem is valószínűtlenek, csak ritkák és esetlegesek, mint azok a jellemek, amelyekből szükségszerűen, a fogaskerék logikájával folynak a cselekménybeli következmények. E dráma kulcsa tehát a különös és nem kevésbé bonyolult jellemekben van, amelyeknek megértése hozza magával a drámai események mélyebb megértését, ez viszont az egész mű megvilágosodását, szinte példázatszerű tisztasággal. A mű ilyen átélése után dönthető csupán el a kérdés, hogy elavult-e vagy sem?

Ibsen maga figyelmeztet arra egyik kritikushoz intézett levelében, hogy ő embereket akart mindig ábrázolni, nem eszméket, vagy szimbolumokat. Természetes, hogy az ibseni emberek értelmetlen és érthetetlen lényeknek tűnnek fel, ha a XIX. század második felének színműírói gyakorlata szerint próbáljuk létezésüket felfogni. Ibsen forradalmi bátorságát akkor értékeljük igazán, ha oeuvre-jét beállítjuk a fejlődés vonalába és egy Hedda Gabler-t a kor színműirodalmának olyan közismert nőalakjaival hasonlítjuk össze, mint Fedora, Tosca, vagy „Madame X”. Ezek a — színi hatás szélsőséges kihasználásával szeikesztett — lények mélységesen különböznek Ibsen nő-alakjaitól, akik nem a szórakoztató színházi ipar irodalmi nyenccmestereinek recept-könyveiből sikeredtek elő, hanem a valóságos életből.

Ibsen a nőnek csak két megjelenési formáját tudta önmaga élményévé tenni. Az egyik a Solvejg-típus: a csendes, odaadó, szelíd asszony, aki árnyék-életet él a férfi mellett és a türesben van az ereje. A másik a lázadó nő, aki a férfi életvággyával és szabadsághajlamaival szívében ugyanazokat a jogokat követeli, mint amit a férfi. Ezek nem anyák és nem feleségek, talán élet-társak, de csak olyan ritka és kivételes férfi oldalon, aki úgy nő az átlag férfi fölé, mint ahogy ők messze túlnőnek a tucat-asszonyokon. Erényei és hibái egyaránt átlagon felüliek, rendkívüliek és ez a több, ez a rendkívüli a varázsuk, ez a néha démoni hatásuk titka.

Már Brandes megállapította, hogy Ibsen, első kísérleteitől kezdve, mindig két asszony közé, egy walkür és egy gyöngé nő közé szeretett helyezni egy értékes férfit. Így tett Catalina-ban, a Solhaugi ünnepben, a Helgolandi harcosokban. Hedda kisszerű korba csöppent Hjördis, akit a képmutató kispolgári konvenciók megbénítanak és nem maga nyilazza le az ő Sigurdját, akit elvett az idegen asszony, hanem csak revolvert nyom a kezébe. Nem „a meg nem értett asszony”, de nem is modern hiszterika tehát

Hedda Gabler, aki ebben az esetben feltétlenül ellenszenvet váltana ki, hanem a magasságok felé való vergődő vágyakozása miatt részvétre érdemes tragikus sorsú teremtes.

A fiatal és még alvó ösztönű Heddában, akinek kamaszlány korában csak torz és ellenszenves módon nyilatkoznak meg szokatlan hajlamai, egy zseniális ember felébreszti a magasabbrendű iránti vágyat, az igazi életszépségek utáni nosztalgiaát. Büszke lélek, aki nem tud szolgálni, ő csak uralkodni tud, de azt sem kisszerű lények felett, hanem csak olyanon, akinek magasabbrendűsége őt is megigézte. Pedig a zsenit nem lehet leigázni, a zsenit csak a szolgálat tudja lekötöni.

Mert Eilert Lövborg, ez a nagyrahivatott férfi zseni, e ritka emberi tünemény minden jellegzetességével. A lassú, nehézkes, adatokhoz tapadó naiv „szaktudós”-sal szemben fantáziája a jövőt fürkészi. Heddával rokonlélek, de ő már teljes egyéniség, ezért hatott olyan végzetesen ébresztőleg Hedda csirázó énjére. Zsenialitásának kibontását és tartós érvényesítését az életben súlyos hajlam-defektusok akadályozzák. Képességével nem állanak arányban jellemének szilárd erői. Erős küzdelmet folytat nemi ösztöneivel. Ez rontja el pajtasságát Heddával, ez hajtja Diana szalónjába és csak ön-maga megsemmisítésével tudja elpusztítani alsóbbrendű hajlamait. Nem főbe lövi magát, mint Hedda, akinek szíve rég halott már és ezért agyát pusztítja el, amely szerével a való helyzetére eszmél: magasabb eszményeit, a nagyvonalú élet vágyát, a ragyogó, csillogó jövő ábrándját, a szép szabadság élményeit kicsinyes helyzetével, amelyben maga keveredett, nem tudván összeegyeztetni, belátja tévedését, nem tud megalkudni, tehát halálra ítéli magát és végrehajtja ezt az ítéletet. Eilert Lövborg fegyverének golyója — akarva, akaratlan — altestébe fúródik, ami Hedda szemében is jelképesse teszi Diana budoárjában történt elpusztulásnak ezt a formáját.

Eilert Lövborg magasabbrendű énjének alacsonyabbrendű ösztöneivel való küzdelmében csak egy igénytelen, alázatos lélek segítheti. Míg Hedda bontakozó egyéniségének törvényei szerint, önmagához hűen tud és akar élni, Elvstedné-Tea életének célja és értelme: a szeretett lényben való feloldódás. Ő vállalja a zseni szolgálatát. Nem lenne képes és nem is akar uralkodni, nincs saját sorsa, élete felolvad egy másik életben. A lényegét éli túl minden társadalmi formán és eszébe se jut, hogy „megszólhatják”, mert belül tiszta és a jót, az igazat akarja. Tea a nagyvárosba, a polgári miliőbe került Solvejg, akinek álmodó gyengejellemtől Peerja örökre elmegy a kicsinyes valóságok köréből az ismeretlen álmok országába.

A heddai és eilerti perspektívából kicsinynek, hétköznapi tünő, jelentéktelen („egyéniiség nélküli”) Tea lényegében boldog tevékenységének szűk határa közt, csak úgy, mint Jörgen Tesman az Elvstedné-féle lelkek férfi-pandantja. Jörgen Tesman nem groteszk, komikusan ható, esetlen figura. Kultúrember. Tudós. De „együgyű”. Egy ügye van: a szaktudomány. Egyszerű lélek, nem bonyolult és végtelenül naiv. De abban, hogy azt se veszi észre, ami az orra előtt van és minden jelenséget jóhiszeműen értelmez, megható lelki tisztaság van. Ez az áradó, gyanútlan, gyermeki naivitás Heddára is hatott pillanatokra. A végzetes az volt, hogy Hedda „igen”-t mondott Jörgennek és két egymás számára örökké idegen lélek közös emberi sors kialakítására vállalkozott.

Ezeknek a lényeknek összetalálkozása térben és időben nem idézhet fel mást, csak tragédiát. Hedda bukása szükségszerű és az is, hogy a középszerűség (Jörgen és Tea) él tovább. Heddában minden nézőnek a nevelés, a fegyelmezés által a tudat alá szorított örökasszonyi ösztönök önemésztő lobogását kell megpillanthatnia, egyben ezeknek az ösztönöknek a reális élet szempontjából való veszélyeire kell ráeszmélnie. A nézőtérben ülő nőknek azt kell érezniük az előadás alatt, hogy Hedda helyettük ég, lobog, lázad és pusztul el szenvedélyeinek sodrában, hogy azután az előadás-élmény következtében megtisztulva, vállalni tudják a szolgálat, az életépítő munka hétköznapijainak mártíriumát.

A Hedda Gabler tehát csak akkor válik „korszerűtlenné”, ha a nézőtérben majd csupa Elvstedné ül majd, de mindig megőrzi hatását a nézőkre, ha az előadás egy ön-maga keretein túlvágyódó, megalkudni nem tudó rendkívüli asszonyi lélek tragédiáját mutatja meg a közönségnek.

Németh Antal

FILM

FILM BERNADETTE-RŐL

A filmek esztétikai értékelése megállapíthatja, hogy a mai filmek a film művészeté fejlődésének útján sok újat nem hoznak. Több mint egy évtized óta inkább kiteljesül a film, mint előrehalad, területe egyre zsúfoltabb, egyre gazdagabb lesz és egyre differenciáltabb. Mit jelent ez? Egyhelyben áll, de témaköre egyre bővül, műfajokat teremtet, kifejezőkészségét, meglévő technikai adottságait, a képiesség elemeit elmélyíti, nemesíti. Ez ad értelmet stagnálásának.

A differenciálódás alkalmat adott az esztétikai mérlegelésnek arra, hogy ne csupán azt vizsgálja, a film önmagában miért jó, bármiről szóljon is, — mert azt, hogy a filmi lendületet és a vizualitás elemeit jól használja fel, ma már minden filmtől megkövetelhetjük —, hanem hogy a film mondanivalóját is vizsgálja. A mondanivaló és a technikai megoldás szerves összefüggése, egybehangoltsága kell, hogy megadja ma már a film művészi jellegét.

Az esztétikai értékítélet súlya ilymódon a film mondanivalója felé kezd átolódni. Ma már nyílt követelménynek állíthatjuk fel a film számára, hogy tenge-lyébe állítsa a való életet, annak egyik szektorát sem zárva ki; hogy az ember számára mondjon valamit az emberről, emberi életeknek, sorsoknak emberközeli perspektívából ábrázolásával olyan igazságot hirdetve, amelyből az egyén a közösség javára hasznot meríthet. Kétségtelen, hogy a valóság ábrázolására olyan módon, hogy ennek a legszélesebb réteghez is igaz szava legyen, mi sem alkalmasabb, mint a vizualitásánál fogva internacionális jellegű film.

A témakör differenciálódásával kapcsolatos, hogy lassankint olyan terület is megnyílik itt, amellyel kezdeti korszakaiban noha kísérletezett is a film, eddig még töretlen maradt. Így többek között emberközeli hozta a vallásos nevelést s a lelkipásztori életet is, pedig ezek egyáltalán nem látszottak filmszerű témának. A legelső jelentős efajta film a „Fiúk városa” volt, amelynek hőse Pater Flanagan, az amerikai pap, aki a vástort kölyköket nem börtönnel és rabsággal, de nem is átkéntességgel, hanem szociális vállalással, megértéssel, kiegyensúlyozott derűvel neveli emberekké és lelkekké.

A kétezeréves világnézetnek eddig meg nem jelenített hordozói megjelennek a film vásznán. A San-Franciscóban a züllött negyed lelkipásztora reggeli tornaképpen együtt boxol a bártulajdonossal: a sporton keresztül közelíti meg az embereket. Van film, amely a vallásosságra vidám szeretettel nevelő modern papi alkatot jeleníti meg (A magam útját járom), van, amely az idegen lelkialkatú emberekkel sorsközösséget vállaló, küzdelmes misszionárius-sorsot ábrázolja (A mennyország kulcsa). Láttunk francia filmet, amelyben a plébános közvetlen kedélyességben él együtt az emberekkel, együtt kuglizik — nem híveivel, hanem éppen a hitetlenekkel, s a templomban csodát kér, hogy egyszer nyerhessen, mert akkor ezek elhinnék, hogy létezik csoda (Pipo hét éjszakája). S láttuk az ellenálló-filmek lelkipásztorait, hősi kiállásukat az igazság mellett a közelmúlt ábrázolásában (Az ezerarcú hős).

A differenciálódás, a témakör kibővülése magával hozta azt is, hogy a film a természetfölöttihez kapcsolódó témakört is igyekezett megragadni. Láttunk francia filmet, amely finom szimbolikával, diabolikus árnyékozottságban jeleníti meg az ismeretlen erők összefüggéseit az érzelmekkel és a lelkekkel (A sátán küldöttei), ugyancsak francia filmben az álom és ébrenlét határvilágának komikumba torzított finom analízisét (Szédült éjszaka); amerikai filmben primitív módon és babonás atmoszférával megszemélyesített ördögöt (A sátán hét éve); láttunk féltellektuelek cinizmusára épített spiritiszta halandzsát (Vidám kísértet) és teljes értékű, fölényes ismerettel, a határkérdéseket a kor tudományának, lélektanának művészi szintézisével összeállított ezoterikus témájú filmet (Diadalmas szerelem).

Míntha a film így ostromolná azokat a kérdéseket, amelyek embervoltunknak

elhatározottan és elhatározóan lényeges, hozzátartozó sajátosságai. Azonban olyan témát, amelyben a vallásos jellegű természetfölötti érintkezik a valósággal, még nem vetett föl, a nálunk még be nem mutatott, Páli szent Vince életével foglalkozó filmig és a nálunk bemutatott „Bernadette”-ig. A legérdekesebb, hogy ez a nálunk most futó vallásos jellegű film nem szimbolikával, nem misztikummal lép elénk. A „Bernadette” realista film.

Realizmusa az első képsorokban azonnal megfogja a nézőt. A mélytónusú képek, ahol az öreg Soubirous a fertőző betegek gőzölgő kórházi szemetét dönti ki a talicskából, a keserű önérzet, amellyel átadja keresetét az asszonynak; a gyerekeket vallatva vizsgáztató apácánővér, a nővér szigorát enyhítő, megértő pap, az okosnak egyáltalában nem mondható törekeny kis Bernadette; a nyomorúságos lakásba berobbanó gyerekek elpusztíthatatlan élénksége, a lányok indulása rözséért; Bernadette finom érzékenysége, félelme a kötélhidon és a beléhasító rémület, amikor az előre-futó, előle elbúvó lányok megijeszítik, s amely harag nélkül oldódik fel az együtt-kacagásban; beléneveltség nélküli, ösztönös ítélőképessége a lopásról; mindez alig néhány perc a filmen, s az alakok és a miliő teljes hitellel vannak megjelenítve előttünk. Embereket látunk és azok életkörülményeit, jellemzésüket úgy kapjuk meg, hogy személyes ismerőseinkké válnak.

Ismerjük a film idő-sajátosságát: külső, kívülről mérhető idő alatt napokat, éveket, egész életszakaszt mutat be. De ha ezt egy jól vagy rosszul összevágott eseményornak csupán csak a folyamatosságával valószínűsíti meg, képei nem válnak maradóakká bennünk. Csupán figyelmünkre hatnak, érzékelésünknek arra a felső rétegére, ahol reagáló figyelmünket találják meg. Viszont az az életrajzi ábrázolás, amely-nél a film egy-egy döntő eseményt emel ki, ezt bontja ki finom részletjelenetekké, kitérő színészek arcjátékánál időzik el, — ez nemcsak figyelmünkre, értelmünk és asszociáló képességünk felületére vetít, hanem belső érzékelésünkre, felfogóképességünknek az időtől, tértől független belső dimenziójába, a lélekbe. Ez adja meg a film-nél a mély élményt, s ha ezt sikerül elérnie, akkor művészi a film. Ezt oldja meg teljes sikerrel a „Bernadette”.

Egy regényből, vagy más műfajból átköltött film az eredeti élmény lényegét kell, hogy érvényesítse. A lourdesi jelenés esetében az eredeti élmény megfoghatatlan. Werfel munkájában, az elbeszélésben, leírásban inkább megközelíthető az, aminek maga Werfel is megihletett krónikása csupán. S a film, hogy az eredeti élmény lényegéhez közel kerüljön, nem tehet egyebet, mint hogy Werfel művét a maga nyelvére — nem átírja, hanem átéli, átkölti, lefordítja. Ezt maradéktalanul teszi, s ez adja meg realizmusát is.

Ebből a realizmusból adódnak a film legjobb erői. Am elmondani lehet egy jelenést, ahogy Bernadette látta, s ahogyan Werfel elmondja: De filmre vinni: filmrendező aligha lehet kényesebb helyzetben. Amit a csoda jelent, amit ábrázolni csak kivételéseiben lehet, belső és külső következményeiben, azt nagyon szépen oldja meg a film is. A jelenés színhelye, a rideg tér, a szélzugás, a leány arca a realista kifejezés eszközeivel pontosabban megadják a jelenés tényét, mint maga az ábrázolt jelenés. A csoda meseszerűségét, a kissé édes szentkép-megjelenítést szívesen magyarázzuk a filmrendező gyengeségének, amellyel a megjeleníthetlent mégis megközelíteni próbálta. Az érzékeltetéshez éppen elég a törekeny leány csodálatosan élő, beszédes szeme, belülről átvilágított mosolya, amellyel, mint az igazán nagy művészek, meg tud jeleníteni valami nem evilágit.

Az egész film a maga lehetőségeinek és eszközeinek pontos mértéktudásával egyszer sem távolodik el attól a felfogástól, hogy megtörtént tényekről szóló krónikát kell a film nyelvén elbeszélnie. Ezért marad meg a filmi realizmusnál, s a legegyszerűbb kifejező eszközöknél. Inkább egyszerűsége törekszik, mint arra, hogy impozáns, nagy jelenetekkel, tömegekkel ragadjon meg. Egy-egy ilyen képsor, mint a falu házai, az út, a gyérszámú hívők éléről előrefutó Bernadette, átlényegülő alakjának kedvessége és arcának mosolya, s aki ezt az arcot látja: az első térdreereszkedő, — ezek az események a film nyelvén szinte tömondatokban beszélnek el a krónikát. A racionalista orvos — a kisvárosi tanácsban az első pozitív vonzással kételkedő — és a kérdéseikkel küzdő férfiak magárahagyott csoportképe után a felvevőgép a

keresztre, toronyra, templomra vetít, ebben az egyszer alkalmazott képsymbolikájában szinte elnéző, gyengéd humorral. A csodavárók néma arca, amikor Bernadette a földet túrja és a füvet eszi a későbbi forrás helyén — az, hogy egyszerre látjuk ennek a miértjét és az értelmetlenül megdöbben arcokat, Bernadette-et egyedül a természetfölötti szándék és az emberi értetlenség e küzdőterén, majd ismét a csodavárók hatalmas félkörét: a tér ekkor, ahol mindez történik, szinte arénává szélesedik ki előttünk. A beteg kisgyermekkel rohanó asszony a forráshoz vezető út mély képességében: a felvevőgép panorámázása itt a drámai sűrítést fejezi ki. Bernadette új helyzetének filmi jellemzésére elég, amikor másnap reggel apja meglátva őt, gondtalan, természetes gyermeki mosolyát, önkénytelenül majdnem keresztet vet. Az egyházi vizsgálat kínzóan szigorú kérdései. Bernadette türelme, az újabb csoda, amely után a császár felnyitattja az elzárt forrást, az emberek kicsinyeskedő hazugságai Bernadette búcsújánál, a szerelmes fiúval való találkozás gyengéd jelenete: a kiválasztottnak földi szemmel tragikus sorsvállalását éreztetik.

Csak Bernadette kolostorbéli megpróbáltatásainál találjuk túlméretezettnek ezt a realizmust — legalább. Az ellenségesen szigorú öreg apáca kissé inkvizíciós jelenés Bernadette gyengéd légkörében, keménységének indítékai nincsenek időben kibontva. Túlmarkáns ahhoz a jelenethez, amelynek azt kellene közérthetővé tennie, hogy nem ez az erénygazdag, ez az askétikus keménységű apácajellem az, aki a csodára méltó, hanem a jelentéktelen kis parasztlány a kiválasztott. Ugyancsak túlméretezett a végső bizonyosságszerzésnél az Egyház komor pátosza.

Jennifer Jones a nagy művészeknek is kivételes és megpróbáló feladatot fölemerkedtetten és felemelően oldotta meg. Az epizódalakok, az orvos, a pap, az ügyész, a család, az anya, művészetükkel a maguk helyén emelik az életszerűséget.

A végső jelenet, a barlangtemplom, a hitetlen, gégerákos ügyész elfogódott arca — „aki nem szeretett senkit, még önmagát sem”, — a kis gyertyafényektől bevilágított nagy, sötét aréna küzdőterébe megrázóan vetíti bele az ember elfogódottságát a kis lourdesi parasztlány emléke előtt, aki látta a Jelenést.

Soós László

KÉPZŐMŰVÉSZET

A MAGYAR GRAFIKA SZÁZ ÉVE. A Fővárosi Képtár grafikai kiállítása a „Dési Huber István-kör” rendezésében, elmélyedő megértéshez segítő, összefoglaló áttekintésre törekszik. Három, sőt négy festőnemzedék együttesen szemlélhető rajzaiban, a felöltő technikai különbözőségeken túl, tanulságos érdeklődéssel figyelhetjük meg — a visszaverődő korszellem felismerése mellett — az ábrázolás módját, a mondanivaló súlyát, a hatáskeltést: a puszta gyönyörködtetés, vagy szórakoztatás békés nyugalmától a felrázás és meggyőzés izgalmáig, szinte a prófétai küldetés döbbenetes átéléséig.

A 80–100 év előtti, választékos elrendezésű tájrajzokat valószerűtlen csend és mozdulatlanlanság üli meg, a finom aprólékosággal részletező arcokból pedig, gondolatársulás híján, a távolság lehűtő részvételensége mered. Idillikus nyugalmuk elpihentet, bár kissé meg is mosolyogtat. És mert a szenvedélyes őszinteség hiányzik

sukban is, közelebb állanak hozzánk. Ezért közvetlenebbül hatnak, ha mondanivalójukkal nem szükségképpen elégitenek is ki.

A kortárművészekhez sajátosan személyes, bizalmasan számonkérő, viszonzosan kölcsönös, ellenőrző kapcsolatot fűzi a műélvezőt. A hamis, vagy nem eléggé pontos, éber és jellemző ábrázolásról hamar lesiklik a pillantásunk, de azonnal helyeslő megértésünkre számíthatnak az érzékeny szemmel, őszinte szociális részvétellel leplezett pillanattevételek.

Tüzes szellemek, erőteljes egyéniségek, egy Zichy, Munkácsy, Rippl-Rónai, még hevenyészett vázlatainkban is, eljegyzik magukat a halhatatlansággal, egyaránt szólnak minden kor szemlélőjéhez.

Nem titkolt megilletődéssel kerestük a hit lüktető hullámvonalát. Láttuk megtörni a közöny falán (Benczur, Csók, Vaszary), elveszni a kétely örvényében (Székely Bertalan, Aba Novák Vilmos, Réti István, Ámos Imre), szelíden ragyogni

belőlük, jobbára csupán kortörténeti emlékek.

Már a mult század második felének mesterei, korban is, ismernivélt gondolkodó a derűs megszokás taraján (Barabás Miklós, Lotz Károly, Molnár C. Pál, Koffán Károly) és hősies erőfeszítéssel, leküzdve a világ, meg a meg-megtorpanó én ellenállását, diadalmaskodni (Ferenczy Károly, Nagy István, Nagy Balogh János, Dési Huber István, Buday György).

Hosszan eltűnődünk Gulácsy Lajos rajzai előtt. Vallásos korban egy magyar Botticelli válhatott volna belőle. Jelmezes bái hangulatot mimelő csoportképe középkori levegőt, halk áhítatot ébreszt és könnyűszerrel behelyettesíthető volna valamilyen egyházi kompozícióba. Légies, finom női feje talán a sóvárgott eszményi vezető, aki megszabadítaná ennek a zajos, prózai világnak a nyűgétől, kaján megnemértésétől. Belénk nyílt, hogy ez a tiszta művész, lelki rokona a költő Juhász Gyulának, félúton a hit felé összecsuklott és a sors szeszélye folytán; nem lassú tüzzel égett el, hanem — véletlen kár — egyszerre gyulladt ki.

Hitét erős akarattal megtalálta ugyan, de zsenijét teljességgel nem tudta már, korai halála miatt, felszabadítani — Ferenczy Károly, ez a csodálatos hangulatvarázsló, némileg Krudy Gyulája az ecsetnek. „Ketten a szabadban” című, csupán néhány elkerülhetetlen szükséges vonallal felvázolt, gazdag mondanivalója: tökéletesen hű és édesen, bájosan beszédes, mint egy Renoir-rajz.

Halála után megnőtt, az erdélyi havasok tisztaságával ragyog Nagy István nemes tehetsége. Sugárzó hit, keresetlen egyszerűségében lebírhatatlan erő s szemérmes meghittség árad rajzaiból.

Nagy Balogh János a magyar Millet, a nagy francia festő szerencsés harmóniája nélkül. Késérű, elszánt küzdő, aki megbékélt önmagával, mert megtalálta Istent. Megható naiv nagyvonalúsága. Valóságos Herkules a kifejezésben. Nálánál jobban nem sikerülhet érzékeltetni az emberi verejtéket. Nemcsak kubikusai, remek önarcképe is: a verejték megszentelése.

A tárlat egyik nagy meglepetése, kinyilatkoztatáserejű üzenete: az alig 40 éves korában, több mint egy évtizeddel ezelőtt meghalt Dorkovits Gyula rézkarc-sorozata. Ótestamentumi harag, vérben-tűzben taposó, vakmerően elszánt akarat, olthatat-

lan lángú, látnoki megszállottság robban rendkívülien tehetséges, küldetéses rajzaiban. Az elnyomottak apostola, a várva-várt sorsfordulat harsonázó hírhozója. A proletárok büszke fia, mint József Attila. Kendőzetlen nyíltsággal tárja fel a sebeket, nyers szépségében láttatja meg a nyomortól be nem szennyezett, bátor és becsületes emberségét. De bármily kemény, tüzetnyelő próféta, nem tudja elleplezni gyöngéd együttérzését, könnyes részvétét, meleg vonzalmát minden jószándékú, félretaszított honfitársa iránt. Nagy és mély hazafi, szívébe mártott korbáccsal a sujtó kezében. Gyönyörű dacos hevületét, ha meghiggad és tovább él, istenfélő hálaimákban oldotta volna fel, talán, festői képzelete. A híres Dózsa-sorozatból kimagaslik a Rákos felírású eszelős kaszája, megdöbbenő látomás a kirobbanó forradalom végzetszerűségéről és a forradalmi eszme megszületését jelképező, rácsot-szaggató, minden korlátot ledöntő, felmagasodó Dózsa-alak, a testéből sokasodó szellemalakok lázadást megszemélyesítő káprázatával.

A másik nagy meglepetés: Dési Huber István rajzgyűjteménye. Bajjal, ármánnyal, ellenséges sorssal vitézül verekedő, hős lélek, aki a harc hevében magának se meri nyíltan bevallani, hogy hívő lett, visszatarthatatlanul, rendületlenül bízik Isten kegyelmében. A megtérésnek megrendítő skáláját játssza el, az erős lélek rögs útjáról soha le nem térve, csak tudni kell elolvasni árulkodó vonalainak a vallomását. Egyik legszebb látomása arról regél, miként veszi a magyar alföldet birtokba a magyar paraszt: Guggoló alak, mintegy karikással megpörgeti maga körül a hullámzó rónát, a kénye szerint bővíti, a maga szerelmetes igájába hajtja. Őszinte, igaz művész, mint a vele egyivású Illyés Gyula.

Sok tehetség szállt fiatalon a sírba. A nagy képzelőerejű, Daumier-re emlékeztető Ámos Imre, a Carriere-rel rokon Patkó Károly, az önálló kezdeményezések ellenére is hagyománytisztelő Nemes Lampérth József, a lassanérő Jándy Dávid.

Az élők közül még sokat várhatunk Egry Józseftől, Szalay Lajostól, Szabó Vladimirtól és különösen Koffán Károlytól, meg Kádár Györgytől.

Koffán mestere a fametszetnek és a kőrajznak. Született mesemondó. Érdekes, fordultatos, izgalmas. Tisztán, világosan, a

várakozást felcsigázóan komponál. — Kádár György költő. Megrázó erővel hívja életre átszenvedett élményeit, tárgyilagosan, kíméletlen leleplezéssel és mégis repdeső liraisággal, daloló forrósággal.

A közel félezer rajztól búcsúzva, Molnár C. Pál jellemző Csokonai-, valamint Kosztolányi-illusztrációit élvezve még utoljára, ismételten, el-elnézzük ámulattal Buday György remek székelyballada-illusztrá-

cióit. Ezen a területen verhetetlen. Vitathatatlanul a legelső. Nemcsak elképesztő titokzatossággal azonosul a tárgyával, hanem a misztika iránt is valóságos csodafejtő képességgel rendelkezik. Erőtlen, lázadások, szenvedések árán kiérdemelt hitével: a biblia rajzos magyarázásával tölthetné be legteljesebben a hivatását.

Hayts Géza

KÖNYVEK

BEETHOVEN. Művész és műalkotás két korszak határán. Szabolcsi Bence: — Új Idők Irod. Int. R.-t. kiadása. 1948. 318. l.

A zene nagy mesterei között talán a Beethovenről szóló irodalom a legnagyobb. A legkiválóbb zenetudósok próbálkoztak emberi és művészi egyéniségének méltatásával. Így ezt a témát valóban már csak akkor választhatja valaki, ha érdekes és új mondanivalója van róla. A régebbi Beethoven-biografiák hű tükörképei annak a kornak, amelyben születtek, de hű bizonyítékai annak is, hogy a zseni művésze micsoda kimeríthetetlen gazdagságot rejt magában. Csakis egy kongeniális szellem tudná ezt teljes mivoltában megérteni és másokkal közölni. Lehet-e csodálni tehát, ha minden korok Beethoven interpretátorai ennek a művészetnek csak egy oldalát, egy szegmentumát látják meg, azt, amelyik a legközelebb áll hozzájuk, amely felfogással a legmélyebb önvallomást tesznek saját magukról.

A romantikus kor számára Beethoven a sorssal titáni küzdelmet vívó hős, a ki-robbanó szenvedélyek, indulatok nagy ábrázolója, aki széttöri a régi formák szűk kereteit, hogy az új tartalomnak szélesebb, megfelelőbb kereteket teremtsen. Az ilyen romantikus szempontok előtt a művész emberi egyéniségének mérlegelése súlyosan esik latba.

A klasszikus eszmények korában Beethoven, a nagy építő áll előtérben, aki szenvedélyes benső mozgalmassága ellenére is erős kézben tartja a formálás szilárd mértékét. Eszerint a felfogás szerint fölösleges a zenén kívüli elemek, az emberi egyéniségből fakadó vonások méltatása: a „mű” megmond mindent, amit

erről a művészetről lényegében elmondani lehet.

De ehhez a korszaklemből fakadó egyoldalúsághoz járul még a zenetörténészek szakmabeli egyoldalúsága. Saját területük megmunkálása annyira elfoglalja őket, hogy a „szakmán” kívül álló problémákhoz már nincs sem kedvük, sem energiájuk. Kétségtelen, hogy komoly biográfus sohasem nélkülözheti művének adatszerű megalapozását, de az igazi cél ezeknek az adatoknak lélekkel és szellemmel való megtöltése, témájának minél többoldalú megvilágítása.

Szabolcsi Bence azok közé a ritka zenetörténészek közé tartozik, akinél nagy szaktudás nagy beleélő képességgel és fantáziával, széleskörű egyetemes műveltség páratlan színes kifejezőkészséggel párosul. Költői, kifogyhatatlan szókinccsel rendelkező stílus, — talán az egy Romain Rolandot kivéve — egyedülálló a zenetudósok között. Romain Rolland és Szabolcsi között azonban a különbség, hogy Romain Rolland inkább regényíró, mint tudós, míg Szabolcsi a tudásnak már clyan magas fokán áll, ahol minden játszi könnyedségűnek hat, ahol — tulajdonképpen ez a legnehezebb — népszerű tud lenni, anélkül, hogy egy pillanatra is veszítene a tudományos érték súlyából.

Beethoven, minden idők egyik legnagyobb muzsikusa, valóban csábító téma lehetett egy olyan író számára, mint Szabolcsi Bence. Nem hiába választja azt a nagy mestert, aki „két korszak határán” áll. Szabolcsi rendelkezik azzal a finom intuitív képességgel, amelynek segítségével meglepetésszerűen világít rá eddig nem is sejtett összefüggésekre. Ilyen mó-

don vezet rá, hogy mi is ilyen átmeneti korban egy új romantika hajnalhasadását éljük. S ennek az új romantikának első nagybbszabású esztétikai műve éppen az Ó Beethoven-könyve.

Ez a megállapítás talán egy kissé különösnek tetszik. Romantika ma, a folyton hangoztatott neoklasszikus eszmények korában? Pedig a forradalmak utáni korszakok mindig romantikusak voltak s ez alól a mi korunk sem lesz kivétel. Itt vannak már az első jelek.

Midőn gyönyörködünk a Beethoven-művek szellemes esztétikai méltatásában, amely a szavak kápráztató gazdagsággal kiömlő áradatában szinte a művek zenei hatását fordítja át a fogalmak nyelvére, önkénytelenül a nagy romantikus-esztétikusok jutnak eszünkbe. Ők is ezt akarták. A zeneesztétikát csak úgy tartották méltónak a zenéhez, ha olyan mint az imádság. Szerintük az, akit a zene szépsége megihlet, akinek a zenei fenség csodája megnyilvánult, az egész lelkével belénő ebbe az eszményi világba és képtelen lesz hideg, tudományos, módszeres fejtegetésekre.

Szabolcsi Bence a szerencsés közélet választja. Beethoven zenéjétől gyújtott lelkesedésének melegségét ott érezzük a sorok mögött, amely Őt önálló esztétikai értékű írásra ösztönözte. Ebben valóban romantikus. De emellett el tudja kerülni a tárgyától elszakadó romantikus esztétika túlzásait. Mondanivalóját mindenkor a zenei tényekhez/kapcsolja s bár mindenkitől érthető nyelven szól, mégis a legnagyobb hitelességgel tudja feltárni egy Beethoven-mű formai és tartalmi sajátosságait. Ez az a „plus”, ami Szabolcsit a „csak” szakember zenetörténész fölé emeli, aki egy mű analizését csak formai, zenegrammatikai alapon tudja elképzelni.

Ugyancsak romantikus „bevágás” a téma széleskörű, átfogó koncepciója. Már a könyv alcíme: „Művész és műalkotás két korszak határán” jelzi, hogy az író hőségének művészi és emberi egyéniségét a két korszak szellemének, zenei eszményeinek háttérével akarja élénk állítani. Az egyes fejezetek címei: I. Idők fordulása. Az aranykor véget ér, új emberfajta érkezik. II. Két folyam között. Egy fiatal-embér útja a Rajnától a Dunáig. III. Bécs átadja az örökséget. IV. Szerep és szobor. V. Katasztrófa és felemelkedés — mintha egy regény fejezetcímei volnának, ahol

csak a címek mellé illesztett évszámok jelzik, egy művészi pályafutás állomásait.

De éppen ebben a formai tagozódásban érzünk egy kis hiányosságot. A világosabb, könnyebb áttekinthetőség szempontjai, az egyes művek analizisének részletesebb tagozódása legalább egy tárgy- és névmutatóval jelentékenyen előmozdították volna a könyv gyakorlati kezelhetőségét. Lehet, hogy ezt a nagy összevonást — ami a meglehetősen gyér hangjegypéldákra is vonatkozik, — gazdasági okok indokolják, hiszen ezt a témát kétszer ilyen vastag kötetben sem lehetett volna kimeríteni. És éppen Szabolcsi volna hivatott arra, hogy a Beethoven-témakörrel összefüggő, nagyon érdekes és eddig kevésbé érintett problémákat is felfesse. Az elődök tüzetesebb tárgyalása, többek között Ph. Emanuel Bach és Beethoven stílusa között fönnálló kapcsolatok, Mozart késői stílusának már Beethovenre mutató elemei stb., ezek a problémák még mind tárgyalásra várnak.

Az összevonás miatt az egyes fejezetek tartalma olyan gazdag, hogy szinte túlsorolul a szűkreszabott kereteken. Aligha olvashattunk valaha is ilyen, bár rövid, de mégis kitűnő és szép jellemzését a két egymással szemben állított korszaknak, a 18. század, a zenei aranykor után következő új romantikus szellemnek. A II. fejezet a gyermek és ifjúvá serdülő Beethoven életútját, szellemi és művészi fejlődését, környezetét tárgyalja egészen élete egy új szakaszáig, vagyis Bécsben való végleges letelepedéséig. A III. fejezet a császárváros meghódításáról, a történelem legdúsabb zenei hagyatékának örökbeviteléről szól. Ezek a nagy előkészület évei. A IV. fejezet a kiérett beethoveni stílus korszakát tárja elénk a nagy zongoraszonáták és hegedűszonáták, a nagyszerű variációs virtuozitás, a szimfóniák, a nagystíliú kamaraművek, a Fidelio opera korszakát. Különösen érdekfeszítő az alkotás titkos kohójának, Beethoven vázlatkönyveinek felfedése, ami egészen új megvilágításba helyezi az egyes művek értelmét és lényegét. Végül Beethoven életének utolsó évtizede a legnagyobb és legtitokzatosabb táru fel előttünk az 5 utolsó zongoraszonáta, a IX. szimfónia és Missa Solemnis korszaka. S milyen jellemzőek ezek a sorok, amiket Szabolcsi a Missa Solemnis zárótételéhez a „Dona nobis pacem” tételéhez fűz: „Könyörgés a benső

békéért... Dehát hol van ez a benső béke, az az elpihentető válasz, az a nagy megoldás? Mikor egész életünk tele van szomjúsággal s amihez hozzáérünk, azt kiáltja a kezünk alatt: „minden kevés!” Igen, ez már a romantika Beethovenje, aki az 5 utolsó vonósnyegyeseben a kamarazene formát éppen úgy szétfeszíti a túlradó tartalommal, mint a misét, az operát, a szimfóniát és szonátát. Itt már „Ő maga válik törvénné, mint szabad egyéniség győz a régi renden, melyet beteljesít és kiolt egy mozdulattal. Mi lett volna, ha folytatja?”

Erre nem tudunk választ adni. A halál előbb tett pontot erre a valóban hősi életpályára. És Szabolcsi könyvének egyik legnagyobb értéke, hogy meg tudja éreztetni velünk, hogy hőse az emberi szellem történetének egyik legnagyobb alakja, akiről Grillparzer a gyászbeszédében ezeket a megrázó szavakat mondta: „elvonult az emberek elől, miután mindenét nekik adta, és semmit sem kapott érte”.

Prahács Margit

FERDINÁND ÉS IZABELLA. *Eugenio d'Ors* könyve. — (Szent István-Társulat, 1947.)

A nagy spanyol Aranykornak — a Siglo de Oro-nak első prófétái idegenek voltak, kissé úgy fedezték fel Hispaniát — Schopenhauer Gracian-ja példa rá —, mint az exotikum s európaiság határvonalán álló, nyugati civilizációkkal nem egészen összefüggő képződményt. Így történhetett, hogy Izabella, Columbus, Cortés, Loyola, Greco, Velazquez, Szent Teréz, Luis de Leon, Herrera, Gongora, Cervantes, — hogy csak taláломra említsük a legnagyobbakat, legtöbbször német kompilátorok műveként sajátos majdnem „balkáni” színben kerültek a romantika korának s e század elejének olvasói elé.

A lázadás a spanyol „kilencvennyolcasok” közt kezdődött meg, Salamancában, Granadában s Madridban. Unamuno kiáltja először: „nyissuk ki a Pyreneusokra néző, zárt ablakokat”. Peres Galdos nagy, spanyol regényciklusa már komor, reális európai világot alakít. A századelejen megjelennek a színen a modern spanyol szellemiség legnagyobbjai — Ortega, Madariaga és d'Ors —, hogy végre önmaguk mondják el mindazt a spanyolságról, amit mindeddig a „művelt nyugat” csak közvetítők segítségével igyekezett felfogni.

Talán az egy Barrés jár közel a spanyol misztériumhoz Grecójában, ő közelíti meg legközelebből ezt a rendkívül összetett, főníciai, gót és arab összetevőkből romanizált művelődési kört, mely szenvedélynek féktelen, majdnem exotikus lobogását oly különös módon tudja elegyíteni nyers, kérlelhetetlen realizmusával, mely már magán hordja az árnyalatok teológikus tiszteletét.

Igy öltöznék át a nagy spanyol hőskornak, e majdnem negyedévezredes szüntelen díszmenetnek alakjai nemzeti s egyben filozófikus köntösükbe. Unamuno megteremti Don Quijotéjában a tragikus nemzeti életérzés spanyol Szokráteszt, Madariaga új mélységeket, társadalmi csuszamlásokat sejtet Columbusában, Eugenio d'Ors előbb Goyában próbálja ki spanyolsága szellemi fegyvereit s utána — az előttünk lévő műben — történeti esszé-sorozata világánál eleveníti meg a Katolikus Királyok hőskorát.

D'Ors először katalán író volt, utóbb lett spanyollá, hogy ma az egyetemes európaiság egyik legérdekesebb képviselője legyen. Esztendővel idősebb csak Ortégánál, Barcelonában született, első könyvei ezen a lázadó, regionális, de hagyománydús nyelven jelentek meg, ez — úgy látszott —, determinálja is művészetét. Katalánul írni a századfordulója körül — magatartás volt, lemondás a nagy spanyol nyelvi közösségről, sokak szemében konok, értelmetlen lokálpatriotizmus, mestersegbeli játék, emlékezés a XIV. századbéli katalán költőnek, Ausias March-nak ciklusára a halálról és a szerelemről. Csak a feltörő sikerrel nem számolt szerzőnk — katalán regényének hazai visszhangjával, melyet megjelenésének évében — 1905-ben — már lefordítanak spanyolra s ezzel visszahódítja magának a hispán világot. Új vesztély: nyelvészeti kutatásokba mélyed, vezetője lesz a Katalán Tudományos Intézetnek, munkássága ezidőtájt a bölcsélet körébe vág, innen egyetlen ugrás a modern lélekkutatáshoz. „A katalán élmény” az 1914-ben megjelent Flos Sophorum-mal, e szűkebb hazája nyelvén írt filozófus portré-sorozatával zárul, melyben a nagy gondolkozók, mint az emberiség haladószentjei jelennek meg. Itt foglal állást Eugenio d'Ors a katalán lélek két véglete: — a lángoló katolicizmus s a harcoss atheizmus eszmei párharcában. Ka-

tolikus magatartása majdnem hősiességnek számít a vallásos közönségnek éveiben.

D'Ors — először Goyá-ját olvastuk — nehezen közelíthető, fölényes, szertelen szellemi formakészsége az olvasó erős alkalmazkodását követeli. Röppető megjegyzések, alkalmi asszociációk, szellemi kalandozások, megdöbbentő hasonlatok: mindez lírai kirándulás, amit megelevenít apró részletek raja s egyszerre feltáruló hatalmas szintézissel. „Ha úgy szónokolhatnék — írja —, mint Demosthenész, úgy írhatnék, mint Boccaccio, úgy festhetnék, mint Leonardo, annyit tudnék, mint Leibnítz, akkora birodalom tartoznék hozzám, mint Napoleonhoz, vagy oly botanikus kert, mint amilyent Rudbeck mondhatott magáénak — én mégis csak Goethe szeretnék lenni. Az olimposzi lelket e nagy olimposzi hatalmában és fényességében találhatjuk csak meg, mint önmagunk magyarázatát...”

A spanyolosan értelmezett hőskultusznak e fokozódása új könyve, melynek átültetéséért minden dicséret megilleti Kállay Miklóst, amikor e nehéz, sokrétű auktor tolmácsolására vállalkozott. Nem regényes életrajz, nem történelem. Sokat kíván az olvasótól, de sokat is ad: mély-séges felismerések láncolatát, kritikát, új távlatokat. Spanyol vérmérséklettel közelít alakjaihoz, ismeri lelkületüket, feszültségeiket, azokat az erőket, melyek létüknek s művüknek megadja belső, spirituális értelmét. Hogyan keletkezett Hispánia? Mi volt annak a misztikus nyoszo-lyának lényege, melybe először feküdt bele Castiliai Izabella s Aragon Ferdinánd? Honnan indult ki ennek az ősrégi civilizációs területnek hatalmi s szellemi egységesítése, mi volt a lényeg, mely bűn-önkőn, hősiességek sorozatán, esztelenségeken, áltatásokon át — kétszáz esztendő európai történetének „spanyol korszakát” formálta meg? D'Ors próbára teszi az olvasót, néhány mondatnál kulisszát fest, feltételezi, hogy követjük a képzeletbeli Monsalvat hegyére, melynek fényei, szakadécai s megdicsőülése jelképezi a Spanyol Tragédiát, mely végül, az utolsó Habsburg-fáraó koporsójánál leáldozik a Sas és Liliom harcának jelképében.

Izabella a hősnő, mögötte a gyűlölt féltestvérnek, Henrik királynak Medici-hangulatú renaissancea, e gyermekkori törés, mely Izabellát mintegy behajszolja a nagy kalandokba: Granada meghódítása,

Columbus útja, zsidók kikergetése, Inquisitio lesz belőle s Hispánia egysége, néhány különös misszió. Először csak ket-ten vannak a színen, a nőies s mégis ál-lamalkotó Izabella és Ferdinánd a nagy, realista, akiről — nem egészen érdemelte meg e problematikus felmagasztalást — Macchiavelli Fejedelmét mintázta meg. Körülöttük a Siglo de Oro még el sem kez-dődik s máris oly bősége támad fel a sor-sotformáló alakoknak, mint Columbus, Gonsalo de Cordoba, a „Nagy Kapitány” s Cisneros, a Bíboros. Mindegyiküknek szerep jut, önálló fejezet.

Ferdinánd talán a legsápadtabb, úgylát-szik, nem áll lényre, szerepe irónkhoz kö-zel, kevés jó szót tud találni jellemzésére: — e fukar realistának márcsak kevésbé vonzó, öregkori képe marad, az ifjú, ro-mantikus aragon gavallért, aki számárhaj-csár álöltözetben váltja meg az ifjú király-nőt — szerzőnk alig engedi színré. A ro-mantika glóriája inkább a Nagy Kapitányt övezi körül. Cordobát kevésbé ismertük, szerepe, egyénisége, sikereinek ragyogó, de kissé efemer mivolta erősen emlékeztet fél-balsorsában is a még ragyogóbb Don Juan de Austriá-ra. Talán legmélyebb Hispánia bíborosának, az agg Cisneros-nak mesteri portréja. Csak spanyol író raj-zolhat így meg egy komor, aszketikus ál-lamalkotót, aki a Vér, Szabály, Könyörte-lenség, Rend és Unfeláldozás Spanyolor-száját akarja megteremteni a XV. század közepének laza, sokrétű, spanyol-mór-zsidó-katalán-olasz renaissance világa helyén. Úgy érezzük, a grecói vonásokkal eltúlozott komor aggastyán volt a valódi Izabella s valódi Ferdinánd: amit elvégez hetventől-nyolcvankét éves koráig: maga a világtörténelem. A szűk, regionális, ten-gertelen kis Castilia királyságában látott napvilágot. Mint Hispánia kormányzója már világrészekben gondolkodik: elfog-lalja az afrikai partokat, rendet próbál te-remteni az Antillákon s halála évében — ekkor menti fel szolgálatától V. Károly — Cortés bejut Mexikóba.

Eugenio d'Ors kortárs, szellemiségét még érdekesebbé teszik azok az ellenté-tek, melyeknek sajátos zamatát fordítá-son keresztül is éreznie kell a magyar olvasónak. Magános spanyol szellem még keresi a közös civilizáció szálait, s egy-szerre egyetemes emberré válik, mihelyt Spanyol-Európa históriájában kontinen-sünk multjára borul. Passuth László

DOKTOR ORBIS. *Harsányi Lajos* drámája. — (Szent István-Társulat kiadása.)

Harsányi Lajos, akinek egész munkássága, egész költői tevékenysége a szeretetet, a jóság és a segíteniakarás megváltó természetét hirdette, drámát írt azokból az érzésekből, melyek számára öntudatraébredésével egykorúak, másokban pedig a háború friss élményei folytán még frissen élnek. Drámájában világgá akarja kiáltani a lelkében élő igazságot, melyet talán már régen ki akart fejezni ebben a formában is s melyre végre elérkezett a kellő pillanat. A költészet időtlen, hangulatot, állapotot kifejező művészet; a dráma egy érzést, gondolatot vagy mondanivalót inkább megérlel, kifejleszt, előbbrevisz. Harsányi Lajosnak, a költőnek is azért volt dráma-élménye, mert lelkének hangulatát — azt az örök szeretettől átfűtött állapotot, mely költészetre ihlette — cselekvési vágy váltotta fel. Népszerűbb eszközökkel akarta figyelmeztetni az embereket: alkalmuk nyílt ismét, inkább mint eddig, magukba szállni és visszatérni Istenhez. Az a technika, ami eddig csak kigúnyolta és megghiúsítani látszott minden lelki értéket, csak pusztítani tudásával nyilvánvalóvá tette a lelki dolgok magasabbrendűségét.

Az Egyház évezredes tapasztalata azonban — hogy sokszor volt már nagy szenvedések miatt hasonló fellángolás, de még mindig nem érkezett el az idő, hogy egy akol legyen és egy pásztor — higgadságra inti a drámaíró Harsányit. Sőt, drámájának befejezése elkeseredett kélezgintés voltaképen: a csak jót akaró Világ Orvosa elbukik az emberek csökönyös megnemértése miatt. Mint már maga a cím is, az egész dráma szimbólum. Egy jóindulatú, de a tudomány hideg racionalizmusára építő orvos feltalálja a fiatalonmaradás lehetőségét. Magabazárkózott rivalisa: Doktor Orbis szembeszáll vele és be akarja bizonyítani, hogy életünknek nem a fiatalság, hanem a boldogság az igazi problémája. A boldogságot azonban mindenki másképp értelmezi és noha a doktor érzékelhetően is kimutatja a lélek létezését, rosszindulatú lázítással vádolják és mivel elméletével, hogy a boldogsághoz csak szenvedéssel juthatunk, a világ nagynehezen megszerzett békéjét látszik felforgatni, halálra ítélik. Így magán Orbis doktoron teljesedik be hitvallása, hogy

csak szenvedés hozhat boldogságot és megváltást.

A dráma szimbólum, Harsányi Lajos költő, — de különben sem nehéz felfedezni a párhuzamot, amit a szerző von a Krisztus korabeli társadalom és a mai között. Azt is mondhatnánk, hogy Harsányi a megváltást magyarázza, illetve szimbolizálja: hogyan játszódtott volna le korunkban a megváltás? Az igazi prófétát nemcsak a maga hazájában, de sehol és soha nem értik meg. Válságos időben a Doktort elhagyták tanítványai, olyan bíróság elé állítják, mely nem is illetékes ügyében; hamis tanuk vádolják; leghűbb tanítványa, János megtagadja; a bírót, aki érzi, hogy Orbis ártatlan, felesége figyelmezteti, hogy vigyázzon, kit ítél el. A dráma végén pedig a bíró, megszokott és kissé utálokodó mozdulattal — kezét mossa. Ezzel azonban nem hárítja el sem magáról, sem pedig kora, társadalmáról a felelősséget. Harsányi Lajos drámája aggodó figyelmeztetés, hogy ismerjük fel végre a sátánt, ki körüljár köztünk a földön, — de az igaz tanítást is; ne szalasszuk el az alkalmat és legalább egy lépéssel közeledjünk a nagy célhoz.

A költő Harsányi verseiből az ihletett művész szól hozzánk; a drámaíró Harsányiból a felelősség súlyát érző, intó lelkipásztor.

Nemeskürty István

GOETHE: FAUST I. RÉSZ. *Sárközi György* fordítása. — (Hungária.)

A műfordításnak mindmáig legjobb definíciója Kosztolányi Dezsőé: „Műfordítani annyi, mint guzsbakötöttén táncolni”. Hol keressük hát a remekbekészült műfordítás kritériumát? — a meglazított guzsban-e, vagy a minél szabadabb lejtésű táncban? Az évtizedes vita melyik érvét ragadjuk meg? A sokféle kötelező hűség közül melyiket ismerjük el legelsőbbrendűnek? — Ha elfogadjuk a műfordítói munka végtelenül bonyolult, de végső soron mégis csak esztétikai objektumként való szemléletét, azt kell mondanunk: az eredeti mű egésze az, amelynek hűsége kötelező. Arra az egészre gondolok, melyben a naiv tartalmi és formai elemek elválaszthatatlan egysége értelmelenné teszi a hangulati hűség, a külső forma megfelelésének dilettáns és gyerekes követelését.

Sárközi György Faust-fordítása a tiszta

esztétikai utánképzés nemes példája. A műfordítás megindító motívuma az az izgalomba hozó, ingerlő áram, mely a műből a fordító felé irányul. Amikor Sárközi a nyugati ember örök példáját, a magát megújítva mind újabb s újabb küzdelembe vető Faustot ragadja meg s álmódja újra a merőben más természetű anyagban: a magyar nyelvben, — azt a szándék és eredmény közti hiátust tölti be, mely minden eddigi magyar Faust kísérletet jellemzett.

Eszközei merőben különböznek a mindent nyelvi virtuozitással megoldó Kosztolányiétól, a végtelen finomságokig ötöző Tóth Árpádétól, vagy az intellektus gyémántfűrójával a művészi anyag velejéig hatoló Szabó Lőrincétől. Osztónei a tökéletes beleélés oldaláról indulnak el s nem egyéni élményt jegecsitének ki a goethei műből, csak a megértés biztos partjai közt hatnak tovább. Fordítása ment minden különcködéstől, hanghordozása a magyar nyelvnek olyan arany-középszintjét űti meg, melyet époly kevéssé fenyeget a mult századvég romlandó epigonizmusa, mint a forradalmi nyelvteremtés műfordításnál éppen nem szerencsés exhibicionizmusa. Sárközi pontosan megérezte a Faust kortalanságát s ehhez alkalmazkodott nyelvében is, mikor a költemény magyarra ültetésében egy olyan átlag struktúrájú nyelvet használ, mely a modernségen túlnézve az időtlenséget vette célba. Fordításában ez a fegyelmezett mértéktartás vall leginkább a szerves Goethe-élménnyről. Persze ezzel mindenre inkább gondolunk, mint közészerűségre. Itt valóban a művész egyszerre öntudatos és aláztos fegyelméről van szó, melyben méltóság és szolgálat csodálatos tisztasággal, szétválaszthatatlanul egyesül.

Lépten-nyomon találkozunk a magyar Faustban azokkal az izes, pompás népi kifejezésekkel, melyekre oly jó alkalmat szolgáltat az eredeti. A lehető legszerencsésebb módon emlékeztet a mű nyelve eredetiben is arra, hogy népkönyvből bukkan föl Faust Marlow-n és Goethe át szimbolikussá magasult alakja. Sárközi át tudja venni azt a sok finom hangmodulációt, melyet az Auerbach-pince mulatozó polgárainak nótájától a Walpurgis-éj apokaliptikus bacchanaliáján át a lugasjeleket szívhangjaig Goethe annyi árnyalat-érzéssel oldott meg. Sokszor fordul ihletért a magyar népdal forrásához — más-

kor a legráffináltabb, agyafűrt szaloncsevegést kottázza át pompás természetességgel anyanyelvére. Ez a természetesség Sárközi Faust fordításának legnagyobb erőssége. Nincs jelenet, melyben elhagyt volna költői invenciója és arányérzéke.

Nem egyszer megoldhatatlannak látszó sorokon röpíti át ihlete — a ritmusváltások buktatóit bravúros könnyedséggel haladja át. Rímelésében — s itt ne feledjük el a magyar nyelv kötött, a németénél jóval szűkebb lehetőségeket nyújtó rímtörvényét — annyi a szellemesség és finomság, hogy pusztán technikai szempontból is méltán emelkedik Sárközi műve a magyar műfordítás legjobb teljesítményei mellé. Mint hanghordozásában, úgy technikai ékítményeiben is dicséretes mértéktartás jellemzi — sehol sem esik túlzásokba, nem kábitja el a sikeres hangátvétellel. Eszköztelen fordítás Sárközi György — s alighanem ez a legtöbb, amit művész elérhet.

Vidor Miklós

TIZPARANC SOLAT. — (Új Idők kiadása.)

„Thomas Mann Törvény-ének, a grandiózus Mózes-novellának kivételével valamennyi darabja a második világháborúról szól; mindegyik részt vállal annak bizonyításából, hogy a faji fölény rögeszméjébe belevesztett náciizmus tökéletesen amorális és sorra végiggázol a Tízparancsolat minden erkölcsi törvényén” — írja Benedek Marcell a tíz elbeszélésből álló gyűjtemény előszavában. Többször hangoztatja, hogy ezek az elbeszélések — ha első vonalbeli művészek írták is őket —, elsősorban dokumentumok: kor- és irodalomtörténeti dokumentumok: Így látták a nagy írók — valamennyien a náci hatalomvágy sujtottjai — népük tragédiájának friss fájdalmában legázolt nemzetük életét. Az előszó és az attól függetlenül is jól kivethető összeállítási elv följegősít bennünket arra, hogy a könyvet ne csak irodalmi szempontból, sőt elsősorban ne is irodalmi szempontból vizsgáljuk.

Külön kell méltatnunk Thomas Mann Törvény című elbeszélését — ha úgy tesszük kis regényét —, már csak azért is, mert időben is megelőzi a többi és tárgyában is eltér azoktól. Aki olvasta a nagyszerű József-tetralógiát, ezt az elbeszélést csalódottan teszi le kezéből.

Ügylátszik, a nagy író elveszíti lábát alól a talajt, ha nem a József-regény áradó epikus stílusában dolgoz fel bibliai tárgyat: mintha szűk lenne számára az elbeszélés kerete. Nem tesz mást, mint a racionalista bibliamagyarázat és a freudi lélektan segítségével elmeséli, milyen lenne Mózes története, ha nem a Szentírás, hanem egy tizenkilencedik század végi racionalista szoba-tudós írta volna meg. Hőse kétségtelenül élő alak és nagy egyéniség, csak nem az, aki a Szentírás lapjairól néz ránk. Isten legfeljebb deista istennek lenne jó: a történéshez nincs sok köze. Csak Mózes lelkében marad valami szűkös szerepe, ott is inkább pszichológikum, mint valóság. A „józan ész” mindenre talál magyarázatot. Mózes küldetése érthető származásából és neveléséből — az elbeszélés szerint a fáraó lányának gyermeke egy zsidó rabszolgától, és előkelő egyiptomi intézetben nevelkedik. A természetfeletti jelenségek nem olyan természetfeletti, csak „helyesen” kell értelmezni a biblia szövegét: A tíz egyiptomi csapás: nos, máskor is előfordul, hogy a Nílus vize egy időre vörös lesz a hordaléktól; a békák és egyéb férgek máskor is elszaporodnak; az elsőszülöttek legyilkolása: a Bosszú angyalok, azaz József fegyvereseinek műve; átvonulás a Vörös-tengeren: a viharos szél visszaszorította a mocsarak vizét; az Úr leszáll dörgés, villámlás és harsonazengés között a Sinai hegyre: kitör a tűzhányó; és így lehetne tovább folytatni. A higgadt tudomány megállapításaival szemben álló tanítás és a sok rideg racionalizmus annyira zavarja az olvasót, hogy nem marad hely a mű esztétikai élvezésére.

A másik kilenc elbeszélés ismét példát szolgáltat a régi igazság szemléltetésére, hogy a jó cél még nem teszi jó irodalmi alkotássá a művet. Lényegében propagandamunkáról van szó, bár magas színvonalú propagandáról. Hiszen a háborúba nem régen belépett Amerikában jelent meg, hogy ez is nyitogassa az amerikai közönség szemét. Az íróknak előre kitűzött célt kellett megvalósítaniuk. Márpedig ilyen módon ritkán születnek nagy alkotások. És valóban, bár a gyűjteményben világhírű írók szerepelnek, mégis alig akad köztük olyan, amelyik mélyebb irodalmi hatást tenne

az olvasóra. Ki kell emelni közülük első-sorban Franz Werfel, azután Sigrid Undset és Rebecca West írásait. Ezeket át a legtöbbször a nagy író tüze a leigázott nemzet fiának fájdalomán. A többiek gyakran riportjellegűek. Talán az is hozzájárul a nehézségekhez, hogy többen egy-egy, lassan a náciizmus felé sodródó német lélek fejlődését akarták megrajzolni, de ehhez az elbeszélésben nem találták meg a megfelelő formát.

Ami a könyvnek irodalmon túli céljait illeti, azoknak inkább megfeleltetett Amerikában, mint nálunk. A tengeren túl ugyanis csak hallomásból ismerhették, mi történik a letiport Európában. Amikor beléptek a háborúba, kellett ez a munka, hogy eléjük kiáltsa: ez ellen kell küzdenetek, ha emberek akartok maradni! Mi azonban saját életünkben tapasztaltuk keservesen a történeteket. A rájuk való emlékezés ebben a formában sokaknak lelkében fájó, alig behegedt sebeket szakít fel. Úgy érezzük, többet tehetnének irodalmibb alkotások, amelyekből nem lóg ki ennyire az a bizonyos erkölcsi löbb, amelyekben az író nem a közvetlen borzalmak ecsetelésével ébresztene emberi öntudatunkra, hanem az írói tehetség istenadta eszközeivel. Benedek Marcell az előszóban a rövid idővel magyarázza az elmúlt háborúról szóló igazi nagy irodalmi alkotások hiányát: a sebek még fájnak, nem tudtak alkotássá csendesülni. Ez sokat megmagyaráz, de nem mindent. Hiszen a friss élmény is eredményezhet értékes műveket, ha az író megtalálja anyagához a megfelelő formát. Gondoljunk csak Eric Knight: Légy hű önmagadhoz című regényére, vagy Aragon verseinek egy részére.

Az előszó rámutat a könyvnek egy bizonyos korszerűtlenségére: amikor írták, még javában tartott a háború. Az írók hazája a győztes erőszak hatalmában volt. Száműzetésben, propagandacélokkal írták, természetesen tehát, hogy nem írhattak tárgyilagosan: a sorokból gyakran kicsendül a gyűlölet hangja. Ma viszont már a békés építő munka idejét éljük, ma már nem vezethet bennünket a gyűlölet. A közelmúlt szörnyűségeit éppen az okozta, hogy egy népből vezetői kiölték a szeretetet és a gyűlöletet ültették helyébe. A Főparancsolat megszegése egyet jelentett a Tízparancsolat minden-

egyes részletének lábbaltiprásával. Annak nyomában pedig csak pusztítás és pusztulás járhatott. Könyvünk a megváltozott céloknak már nem felel meg, mert csupa negatívumot ábrázol. Azzal, hogy bemutatja a gyűlölet egyetlen lehetséges következményét, a pusztulást, nem segíti elő minden építés pozitív alapját, a szeretetet. Könnyen megeshetik, hogy éppen arra vezet, amittől az előző is óvni akarja az olvasót: az általánosító gyűlölködésre.

És végül az egész könyvben van egy nagy önellentmondás: az isteni parancsok uralmáért akar küzdeni, és ugyanakkor Thomas Mannak racionalista elbeszélésével kezdődik, amely az isteni törvényből éppen Istent zárja ki: A Tízparancsolatot az elbeszélés szerint nem Isten adja az emberek kezébe, hanem Mózes vési kőbe negyvennapig keserves munkával a Sinai hegy kénes vulkáni gőzöktől füstölgő oldalában — valami homályos pszichológiakummá süllyesztett isteni indításra. Ez más szavakkal annyit jelent, hogy ismét az ember akar az Isten törvényhozó székébe ülni. Azzal, pedig nem érünk célt akkor sem, ha az új törvényhozó a legjobb szándékkal ül is abba a székbe. Hiszen az Ádám vétke óta megromlott képességű ember képtelen megtartani a Törvényt, amely ellenkezik ösztöneivel, ha nem támogatja Isten tekintélyével.

Werfel elbeszélésében a barnaingesek a magyar határra hajtják a Burgenlandból kiűzött zsidókat. Egy temetőben kitört sírkeresztből horogkeresztet eskübe adják. Röhögve várják, mit fog kezdeni. Ez az üldözök elképedésére lassú, megfontolt mozdulatokkal letördeli Krisztus eltorzított keresztjéről a gyatrán odaszógezett darabokat és visszaállítja eredeti formájába. Ez a szimbolummá váló tett sokat mond mindnyájunknak. Az utolsó évtizedek teljesen deformálták az emberiséget. Ha dolgozni akarunk azon, hogy ismét emberré válózzék, nagyobb szükségünk van Isten segítségére, mint valaha. Nem sokra megyünk, ha csak negatív tükröket tartunk elé. A parndorfi kis rabbival vissza kell állítanunk Krisztus keresztjét eredeti alakjába és követnünk azt az utat, amelyet jelképez: a szeretet útját.

Lőrincz Imre

TÁG A KAPU. *Upton Sinclair*. — (A Lanny Budd-sorozat IV. könyve.)

Nem regény és nem irodalom, az kétségtelen. Hogy mégis sikere van, s ez a siker szüntelen újabb és újabb folytatásokra inspirálja az író, azt annak a szenzációsan érdekes riportsorozatnak köszönheti, mely a Lanny Budd sorozat tulajdonképeni tárgya. De ahogy a szerző az újabb folytatásokban szüntelen ismétli önmagát, a riport is egyre halványabb, élettelenebb lesz, amint ez már lenni szokott a felmelegített ötletek és sikerek esetében. Az első könyvek jobbak, a mese is inkább valószínű, az alakok is megközelítik az élethűséget. De itt is csak ürügy ezeknek a papiros-alakoknak élete, hogy az író körülöttük megelevenítse az elmúlt évtizedek nagy átalakulásának korát, az intim politikai tudósítások, a világot a háttérből mozgató erők, a kulisszatitkok leleplezésének segítségével.

A kalandor hősök ide-oda utaztatása alkalmat ad az írónak arra, hogy a különböző országok légkörét, az eseményekre való reagálását jellemezze. A békeidők levegője árad a szentimentális német karácsonyban, s a feudálizmus légköre csap meg bennünket a régi kastélyból; a francia nacionalizmus tipikus alakja, a festő, önként jelentkezik és rohan a frontra a „la patrie”-t védeni. Az angol lady józanul mérlegeli az érzéseket is, és bölcsen alárendeli azt osztálytudatának és családi hagyományainak, ami nem gátolja meg abban, hogy a sufragette-ekkel harcoljon a nők jogaiért ugyancsak szokatlan eszközökkel. Az amerikai színésznő a sikerért és érvényesülésért gázol keresztül mindenen és mindenkin. — Lanny a két világháború közt résztvesz a nemzetközi konferenciákon, majd Mussolinit interjuvolja meg, és Hitlernél, Göringnél jár, hogy ezekről a férfiakról kaphassunk jellemrajzokat. De a szalonszocialista fiatalember a földalatti Németország támogatója, hogy erről is halljon az olvasó. Szerencse, hogy a német ellenállásról azóta már értesültünk a vezetők könyveiből (Gisevius, Hasselt, Pechel), különben ugyancsak szegényes fogalmunk lenne róluk! Sinclair hallatlan elfoglaltságában nem vesz tudomást másról, mint a szociáldemokráciáról. Mintha pápai encyklikák, Centrum-párt, Sonnenschein, keresztényszocializmus sohasem lettek volna! Elfoglaltsága a csúcspontja jut a „Tág a

kapu" c. könyvben, melyben a spanyol polgárháborút próbálja jellemezni. Különös, hogy az Egyházban és vallásban csak sötétséget és elmaradottságot, reakciót és erőszakot látó író legideálisabb nőalakjainak (Barbara Pugliese, Trudi Schultz) legmagasztalóbb díszítő jelzőjéül a „szent” szót használja, a legmagasabb fokú jószág, idealizmus, önzetlenség jellemzésére! Az Egyház állásfoglalásáról, tanításáról az írónak fogalma sincsen. Mintha sohasem hallotta volna, hogy az elképzelhető legélesebb ellentétben áll a totalitarizmussal, s Németországban nyílt ellenállás csak a katolikus Egyház, Faulhaber bíboros és más püspökök részéről történt, ami a legnagyobb egyházüldözést váltotta ki. De mivel ez álcázott volt, sokan, így Sinclair is, nem vettek róla tudomást. Úgy látszik, azt sem tudja az író, hogy Gil Robles, a katolikus politikus nem volt fallangista, nem állt Franco mellé, hanem Portugáliába menekült (nem régen tárgyalt Londonban Bevinnek és az emigráns spanyol kormányral). Arról sem hallott, hogyan támadták a francia katolikusok, Maritainnel és Bernanos-sal az élükön Franco mozgalmát, modván, hogy egy nacionalista felkelést nem szabad azonosítani a katolicizmussal. Nincs a világon mozgalom és eszme, melynek ne lennének idealistái és elődjai. Gyerekes dolog az egyik oldalon csak az idealistákat, a másikon csak a maguk hasznát keresőket látni. Tudjuk, hogy a katalán ferences páterek gépfegyverrel löttek Franco spanyol seregeire, mert tőlük nemzeti különállásukat féltették. Ilyen jelenségek mutatják, hogy különféle eszmék és törekvések bonyolult szövődése volt a spanyol polgárháború, s azt nem lehet egyikét erő primitív sémájára egyszerűsíteni.

Sinclair vértelen propagandájának tömegében fel-felvillan olykor egy találó megjegyzés, reflektorfény. A gondtalanul henryelő úri világban „hallgatóságos meg egyezéssel az Isten nevét csak kivételes alkalmakkor, családi események idején emlegették”. A fegyvergyárosok „eladták a fegyvereket az egymással szembenálló országoknak, hogy sok pénzt keressenek, s ezen feleségeiknek és szeretőiknek bundákat és ékszereket vegyenek, amikkel azok a színházakban és kabarékban mások előtt tündökölhessenek”. — Egy egész kor, társadalom szörnyű bűnei,

végzete egyetlen mondatban. — Rettentetes lenne, ha valóban csak az lenne a világ, amennyit Sinclair lát belőle. Ő — és hívei a tények nagy részéről nem vészenek tudomást. Természetes, hogy minden következtetése, melyre helytelen feltevése alapján jut, szintén téves. Sinclair világában nincs Isten és nincs magasabb hivatása az embernek a földi életnél. Így hát itt kell mennyországot csinálni. Ezért a legfőbb jó a szociális gondolat, mert ez sokak számára akár jólétet teremteni a földön. A tizparancsolat elavult. Az erények: szociális röpiratokat írni és terjeszteni, munkásiskolát fenntartani és támogatni, az elvtársakat segíteni. — Ennél többet csak egyszerű tesz Sinclair hőse: felvesz egy spanyol parasztcsaládot autójába. (Napokig fürdik és fertőtleníti utána!) Vajjon Sinclair csakugyan nem hallott soha a szent Erzsébetekről, irgalmas nővérekről, a szegények kis szolgálóiról és a felebaráti szeretet annyi szent és névtelen hőséről.

Lesújtó és vigasztalan világ Upton Sinclair-é, egy magárahagyott gonosz világ, mely felett senki sem örködik. A holtak lelkei (talán mégis csak van lélek? Ha itt a földön úgy élnek is az alakok, mintha nem lenne) a másvilágon tovább folytatják egymással küzdelmüket, s ott is megmagyarázhatatlan erők hatalma alatt állnak. Különös dolog, de az emberek, akik elvetik az Isten által kinyilatkoztatott természetfelettség tanítását, csinálnak maguknak egy külön misztikát és túlvilágot, okkultizmus, spiritizmus vagy más tan segítségével. — Hősi dolog kereszténynek lenni, — de egy ilyen szörnyűségesen értelmetlen és rendezetlen világban élni, mint Sinclair világa, még sokkal nehezebb lehet.

H. Bořos Vilma

AZ ARTAMÓNOVOK. *Maxim Gorkij* regénye. — (Révai kiadás.)

1864-ben, az orosz jobbágyság felszabadulásának második esztendejében egy különös erejű s különös szenvedélyű család telepedett le Drjómovban, ebben a jellegzetes orosz kisvárosban. Az apa, Artamónov Ilja a jobbágyszabadulás előtt a Ratszki hercegek uradalmi intézője volt. Életerős, kemény, vad ember, minden akadályt maga alá gyűrő, fáradhatatlan építő akarat dolgozik benne. Néhány nap alatt felforgatja a város nyugalmát, s eddig is-

meretlen tempót visz bele. Nincs megállás egy pillanatra sem. Ilja dolgozik s dolgoztat. Fiának feleséget, önmagának szeretőt szerez, munkásokat toboroz, szövőgyárat alapít, mely a hatalmas lendületű indítás után a kapitalista termelési rend törvényei szerint szinte önmagától, automatikusan növekszik, terebélyesedik, falja az emberhúst, s valami démoni erővel sodorja gazdáit s a benne dolgozókat a mohóság, nyugtalankodás, bujálkodás, züllés és pusztulás felé. A legidősebb Artamónov érdekes-típusa a modern kapitalistának. Szereti vállalatát, munkásait nem rövidíti meg, komázik velük, reggeltől-estig közöttük él. Munkakedvével s erejével példaképnek állítja magát eléjük. De ő, az új mitológia hőse sem legyőzhetetlen. A nagy gőzkazán szállítása közben beleszakad a baromi erőlködésbe. A gyárat azonban már nem fenyegeti az összeomlás veszélye. A két Artamónov-fiú, Pjotr és Alekszej tartja a tempót. Bennük azonban már jelentkezik az elpuhulás, az eltorzulás. Alekszej egyre vakmerőbb és lelkiismeretlenebb lesz, Pjotr pedig visszavágyik a paraszti életbe. Hamar elfárad a hajszában, elcsügged s feleslegesnek érzi magát. A munkások sem tetszenek neki: „gyengülnek, elveszítik paraszti szívósságukat, asszonyi ingerlékenység fertőzi meg őket, egy-kettőre megsértődnek, s valami állhatatlanság, érdekeikkel való nemtörődomség nyilvánul meg bennük“. Pjotr már csak fiaiban, a harmadik Artamónov-nemzedékben bíz. A fiúk azonban méltatlanok erre a bízalomra. Az egyik a képviselőháza vágyik, s a nyugati kapitalizmust szeretné megvalósítani Oroszországban, a másik egy rosszhírű nő pipogya áldozata lesz. Ilja pedig, Pjotr legidősebb fia, elhagyja a családot, s a forradalmárok oldalára áll.

Gorkij hűen, túlzásoktól mentesen, tárgyilagos realizmussal ábrázol, a megoldást azonban ő sem mondja meg nyíltan és határozottan. Dokumentumokat gyűjt és tanuvallozásokat mond el, s ezeket tárja az olvasó elé, mintha azt mondaná: lásd, ilyen, vagy ilyen volt az élet. Ennek nem lehet s nem is lesz jó vége, egyformán szenvedést hoz mindenkire, győzőre és legyőzöttre egyaránt, vagy ahogy az öreg Tyhon mondja: „katorga vár mindenkire“. Ha valami utat mégis mutat a regény, ez az út a parasztság felé vezet. Érdekes és jelentős változás ez Gorkij fel fogásában. Régebbi műveiben ugyanis a

parasztságot lomha, tehetetlen, mozdulatlan s buta tömegnek hitte és ábrázolta, sőt gyűlölte is őket, amiért ifjúkori kőborlásaiban földjeikről s házaikból elkergették. Az Artamónovokban elismeri, hogy a parasztság az ország igazi fenntartója. „A paraszt szilárdan tartja magát, az igazság határai között, nem dobálódzik ide és oda... A paraszt tetőtől-talpig egyenes“ — mondhatja a regény legbölcsebb s legrokonszenvesebb alakjával, Tyhonnal, az öreg udvaros-parasztal, aki kezdettől fogva egyedül látja tisztán, hogy az Artamónovok kapzsisága, erkölcstelensége és a munkások féktelensége előbb-utóbb katasztrófához vezet. Az Artamónovokat az 1917-es októberi forradalom söpri el; Tyhon nem is lát ebben a forradalomban mást, mint egy nagy istenítéletet, egy utolsó nagy igazságszolgáltatást.

Nem hallgathatjuk el, hogy milyen viaszgatalanul sötét, nyomasztó, fojtóan levegőtlen és erkölcstelen ez a világ, az Artamónovok világa. Annak az emberi és írói alaptermészetét jellemző emberszeretnek, amivel Gorkij a rongyos és mezítalás csavargókról írt elbeszéléseiben s az éjjeli menedékhelyben e „volt-emberek“ sorsát figyelte, annak a részvétnek, amivel az emberi szenvedést és nyomort a Gyermekekoromban magához ölelte, — az Artamónovokban nyomát sem találjuk. Mindenki gyűlöli itt mindenkit, s mindenki harcol mindenki ellen. S ha elvétele szereti is egymást két ember, mint ahogy Pjotr szereti nagyobbik fiát, Ilját, ez a szeretet is teljesen céltalan és hiábavaló. S ez nem véletlenül van így, hanem tudatos állásfoglalása az írónak. Míg Dosztojevskij s a többi nagy orosz a szeretettől várta a megváltást, addig Gorkij, főleg írói pályájának második felében, a gyűlöletben vélte felfedezni a teremtő s újjáépítő erőt. „Gyűlölni kell az embert — írta egy másik könyvében, az Anyában —, hogy sietessük azt a napot, amikor csodálhatjuk az embert! Mindenkit meg kell semmisíteni, aki ellenszegül az élet parancsának.“ Talán nem szükséges bővebben fejtegetnünk, hogy ez a „proletár humanizmus“, mely oly sivár s kínzó olvasmánnyá teszi az Artamónovokat is, — nem keresztény gondolat. Gorkij, aki a szenvedés és nyomorúság problémáinak egyik legmélyebb kifejezője a világirodalomban, sohasem talált gyógyszert a szenvedésre.

Iványi Sándor

SOMMAIRE.

- Jacques Maritain:** Les trois problèmes les plus graves de l'heure présente. (Le machiavélisme, la haute morale collective, la réconciliation de la science et de la sagesse. Passage central du discours de M. Maritain prononcé à Mexico, lors de la conférence générale de l'UNESCO.)
- Georges Zemplén:** L'analyse de destinée de M. Szondi. (L'auteur expose et critique au point de vue catholique la méthode psychologique de M. Szondi, psychologue hongrois vivant en Suisse, inventeur de „l'analyse de destinée“.)
- Giovanni Papini:** Les lettres du Pape Célestin aux hommes. (Fragment du livre récemment paru de l'auteur.)
- Béla Lékó:** Le chemin de Newman vers l'Église. (L'auteur suit d'étape en étape les luttes intérieures de cet homme élu par la Providence, qui tout en voulant réformer l'Église anglicane, en la ramenant aux fondements apostoliques, arrive au catholicisme entraînant à sa suite des centaines d'âme d'élite.)
- P. Auguste Gyéressy O. S. P.:** Madones hongroises. (L'auteur retrace en grandes lignes l'évolution de la plastique et de la peinture hongroises ayant pour sujet la Sainte Vierge.)
- Marcel Benedek:** Le Martyr. (A propos de sa nouvelle traduction de *Polyeucte*, l'auteur parle de l'actualité de ce drame qui va être représenté au „Petit Théâtre“.)
- Benoît Szabolcsi:** La musique du clair-obscur vénitien. (*Antonio Vivaldi* est le premier compositeur qui ait exprimé l'âme de Venise, ville du *sfumato*, et en même temps la sensation vitale de l'homme moderne qui trouvera son expression littéraire dans l'oeuvre de Proust.)
- Poesies de **Louis Harsányi**, **Zoltán Jékely**, **Alfred de Lamartine**, **Thomas Tűz** et **Méda Nagy**.

CHRONIQUES.

- Gerlier, archevêque de Lyon:** La misère de la classe ouvrière. (Sa déclaration à propos des grèves françaises.)
- Georges Rónay:** Foi française, âme française. (Compte rendu de *l'Anthologie des Auteurs catholiques français modernes* de M. Eckhardt et de l'essai du R. P. Egyed: *Âme française, littérature française*. Dans son anthologie récemment parue, dont le choix de textes précédés de portraits d'auteurs — véritables petits chefs-d'oeuvre — témoigne d'une profonde connaissance de la matière, M. Eckhardt nous donne un tableau complet du renouveau catholique français. Le trait caractéristique de l'âme catholique française, telle qu'elle se reflète dans ce renouveau, M. Rónay le voit dans sa capacité d'incarnation dans le temps.
- Le R. P. Egyed essaie de donner une synthèse de l'âme française en appliquant à la littérature française la méthode d'analyse psychologique de Jung, expérience intéressante — dit M. Rónay — mais dont les résultats ne sont pas toujours satisfaisants, vu qu'une telle méthode mène fatalement à une simplification qui fausse la réalité.)
- Louis Orkonyi:** Les possibilités d'une collaboration mondiale. (L'auteur veut que la jeunesse hongroise soit formée en vue d'une plus large collaboration internationale.)

THÉÂTRE.

- André Károly:** Théâtre catholique. (L'auteur salue l'ouverture du *Petit Théâtre* qui se propose de faire représenter les oeuvres dramatiques de la littérature catholique.)
- Antoine Németh:** Sur l'actualité de *Headsa Gabler*. (A propos de sa reprise au *Théâtre d'Art* de Budapest.)

FILM — BEAUX ARTS — LIVRES.

KEDVEZMÉNYES ELŐFIZETÉSI LEHETŐSÉG A VIGILIÁRA.

A VIGILIA előfizetőinek a folyóirat járatása, ha az Új Ember Jókönyv Szolgálatának is résztvevője, 1 évre nem 40.—, hanem csak 30.— forintba kerül.

Erre vonatkozó díjmentes részletes tájékoztatót készséggel küld az Új Ember Jókönyv Szolgálat Budapest, IV., Ferenciek-tere 7., I. lépcső, I. emelet.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

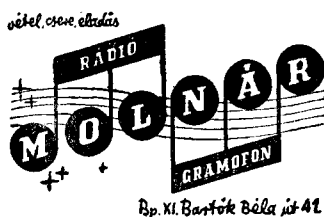
Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

FÉRFIKALAPOT KÖSZEGI kalaposmestertől

Főüzlet és műhely: IX., RÁDAY-U. 26. Fiók: CALVIN-TÉR. Múzeum-krt. sarok.

Nagy bel- és külföldi kalapraktár. **JAVÍTÁS.**

Telefon : 258-214.

JÓ SZEMÜVEGET KNAPECZ-TÓL

SZEMÜVEGEK RECEPTRE IS.
FOTÓCIKKEK.

Bpest, IX., ÜLLŐI-ÚT 79.

Az Örökimádás-
templom mellett.

SCHUBAUER **BÉLYEGZŐK** Budapest, Duna-
és MITICZKY **JELVÉNYEK** utca 6. Telefon.

FESZTI MASA: „Böldogasszony”

kivágójáték képekből minden gyermek művészi

Mária-oltárt

készíthet magának.

Ára Ft 6·50, több alakkal és háttérrel Ft 20·—

Kapható:

K O R D A könyvkereskedésben

Budapest, VIII., Mikszáth-tér 4.